

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Daniel Holmberg

Aktieägaravtal och säkerhetsåtgärd enligt

15:3 RB.

- Om anspråkets förutsättningar och lämplig åtgärd.

Examensarbete

20 poäng

Professor Peter Westberg

Processrätt

VT 2000

Innehåll

1	SAMMANFATTNING	3
2	FÖRKORTNINGAR	7
3	INLEDNING	8
3.1	Syfte	9
3.2	Avgränsningar	9
3.3	Metod	11
3.4	Material	12
3.5	Disposition	13
4	RÄTTSLIGA UTGÅNGSPUNKTER	15
4.1	Aktiebolagets funktion som juridisk person	15
4.2	Aktiebolagets organisation	17
4.2.1	Bolagsstämman	17
4.2.2	Styrelsen	19
4.3	Aktiebolaget i förhållande till aktieägarna	20
4.4	Aktieägare i förhållande till aktieägare	23
4.5	Aktieägaravtal	24
4.6	Rättegångsbalken 15 kap. och inhibition	28
4.6.1	Rättegångsbalken 15 kap. 3 §	28
4.6.2	Inhibition	32
5	AKTIEÄGARAVTAL	36
5.1	Anspråkets uppkomst	36
5.2	Anspråk enligt aktieägaravtal	40
5.2.1	Anspråk på naturafullgörelse eller skadestånd?	41
5.2.2	Ingrepp i aktieägars rösträtt medelst vitesföreläggande	44
5.2.3	Inskränkningar i aktieägars bundenhet av avtalet	47
5.3	Anspråk mot bolaget	51
5.3.1	Klander av avtalsstridigt stämmobeslut	51
5.3.2	Omvänt ansvarsgenombrott	55
5.3.2.1	Ansvarsgenombrott	56
5.3.2.2	Otillbörligt ingripande i avtalsförhållande	58
5.3.2.3	Rättspraxis	61

5.3.2.4	Aktieägaravtal och omvänt ansvarsgenombrott	67
5.3.2.4.1	Direkta bolagsrättsliga effekter	69
5.3.2.4.2	Förutsättningar för omvänt ansvarsgenombrott	71
5.3.3	Annat anspråk med bolagsrättslig genomslagskraft	74
5.4	Anspråk mot bolaget som avtalspart	76
6	LÄMPLIG ÅTGÄRD	82
6.1	Tänkbar åtgärd	82
6.1.1	Föreläggande och vitesföreläggande	85
6.1.2	Domstols bundenhet av parts yrkande	93
6.1.3	Bolagsstämma respektive styrelse som vitesadressat	95
6.2	Bolagets respektive aktieägares handlingsutrymme	97
6.3	Föreläggande mot aktieägare	100
6.3.1	Positivt föreläggande	101
6.3.2	Negativt föreläggande	104
6.4	Föreläggande mot bolaget	111
6.4.1	Positivt föreläggande	112
6.4.2	Negativt föreläggande	113
7	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	118
8	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	123

1 Sammanfattning

Syftet med denna uppsats är, enkelt uttryckt, dels att ge svar på frågan när aktieägaravtal ger upphov till ett sådant anspråk som avses i 15 kap. 3 § RB, dels ge svar på frågan vilken åtgärd domstolen med stöd av nämnda lagrum kan meddela för att säkerställa ett sådant anspråk.

I det inledande kapitlet ”Rättsliga utgångspunkter” ger jag en utförlig redogörelse av rättsfiguren aktiebolag, avtalstypen aktieägaravtal och det lagrum som ställts i uppsatsens fokus: 15 kap. 3 § RB. En relativt ingående kännedom härom är nödvändig för att förstå de problem uppsatsen aktualiserar.

Ett aktiebolag är i sig ofta en samarbetsform för ett antal personer: aktieägarna. Mellan aktieägarna och mellan bolaget och aktieägarna är dock rättigheter och skyldigheter långt mer begränsade än vad som gäller i ett obligationsrättsligt förhållande. Särskilt i mindre bolag sluter därför aktieägarna ofta ett aktieägaravtal mellan sig. Syftet med sådana avtal är typiskt sett att reglera det inre samarbetet i bolaget på ett annat sätt än vad som följer av ABL eller bolagsordningen.

En aktieägare som är part i avtalet är skyldig att rösta i enlighet med avtalet. Hans motparter äger ett motsvarande anspråk på honom och anspråket kan ligga till grund för säkerhetsåtgärder enligt 15 kap. 3 § RB. Det finns dock gränser för i vilken omfattning en aktieägare kan betraktas som bunden av ett aktieägaravtal. Dels finns det avtalsrättsliga begränsningar, dels kan hänsyn till bolagets intressen i det enskilda fallet innebära att aktieägaren inte är förpliktad att rösta i enlighet med avtalet.

När ett bolagsstämmbeslut strider mot ABL, bolagsordning eller tillämplig lag om årsredovisning kan en aktieägare väcka klandertalan och yrka att

beslutet upphävs eller ersätts med ett annat beslut. I sådana fall föreligger ett anspråk för den klandrande aktieägaren mot bolaget på ett korrekt stämmobeslut. Om en aktieägare som är part i ett aktieägaravtal röstar i strid med avtalet och därigenom åstadkommer ett avtalsstridigt stämmobeslut torde det däremot inte finnas någon möjlighet att klandra beslutet för övriga avtalsparter. De senare har som huvudregel överhuvudtaget inte något befogat anspråk mot bolaget i denna situation.

Det förhållandet att bolaget som huvudregel inte är bundet av ett aktieägaravtal öppnar vägen för illojala avtalsparter att kringgå avtalet. Genom att rösta i strid med avtalet kan de försöka åstadkomma en situation där den part som vill se avtalet uppfyllt inte kan angripa bolagets verkställighetsåtgärder av det avtalsstridiga stämmobeslutet utan i stället hänvisas till en i praktiken ofta osäker skadeståndstalan mot sina avtalsparter. I denna situation torde det emellertid inte vara uteslutet att parterna i ett aktieägaravtal äger anspråk på bolaget att det skall respektera avtalet. Ett sådant anspråk uppstår vid vad jag valt att kalla för ett omvänt ansvarsgenombrott vars viktigaste förutsättning torde vara just att det avtalsstridiga röstandet framstår som ett otillbörligt försök att kringgå avtalet. Det anspråk som uppstår mot bolaget vid ett omvänt ansvarsgenombrott torde dock inte bestå i en möjlighet att klandra stämmans beslut. I stället torde det åvila bolaget en förpliktelse att inte verkställa det avtalsstridiga stämmobeslutet.

För att öka ett aktieägaravtals genomslagskraft kan även bolaget ingå som part i avtalet. För att bolaget skall vara bundet av avtalet är det av grundläggande betydelse att stämmans beslutsfattande inom ramen för stämmans legala exklusiva kompetens inte inskränks. Bolaget är inte behörigt att påtaga sig sådana förpliktelser. En talan mot bolaget om genomdrivande av sådana förpliktelser skall i princip avvisas eftersom bolaget saknar talerätt inom ramen för stämmans legala exklusiva kompetens. Föreligger det ett bolagsstämmobeslut i enlighet med avtalet är

det dock troligt att bolagets ingående av avtalet kan ge upphov till ett anspråk för en enskild aktieägare och avtalspart mot bolaget att detta skall verkställa stämmans beslut.

En säkerhetsåtgärd enligt 15 kap. 3 § RB för att säkerställa ett anspråk i anledning av ett aktieägaravtal torde i princip uteslutande kunna bestå i ett vitesföreläggande. I enlighet med vad som sagts ovan kan anspråket uppstå mot aktieägare eller bolaget. Ett föreläggande måste avse aktieägare alternativt bolaget eller individualiserade styrelseledamöter som företrädare för bolaget. Ett föreläggande som riktar sig direkt mot stämman är uteslutet.

Vilka åtgärder respektive adressat kan föreläggas att vidtaga bestäms av deras faktiska och rättsliga handlingsutrymme. Som regel gäller att förelägganden som avser åtgärder som faller in under stämmans legala exklusiva kompetens måste riktas mot aktieägare. Bolaget saknar såväl behörighet som talerätt inom området för stämmans legala exklusiva kompetens. Förelägganden som avser verkställighet av stämmans beslut måste riktas mot bolaget. Bolagsstämman är ett beslutande organ som saknar verkställande funktion. En aktieägare kan dock föreläggas att inte dra fördel av ett avtalsstridigt stämmobeslut.

För förelägganden i allmänhet krävs att de är ändamålsenliga. Härmed torde inte bara avses att de är ändamålsenliga för att säkerställa sökandens rätt utan också att de utifrån mer objektiv synvinkel i vart fall inte innebär en direkt olämplig inblandning i tvisten mellan sökanden och dennes motpart. Det torde också finnas begränsningar för hur långtgående åtgärder motparten kan förpliktas vidtaga i form av en säkerhetsåtgärd.

Domstolarna kan förutsättas vara bundna av sökandens yrkande. Sökanden bör därför utforma alternativa yrkanden för att i möjligaste mån vara säkra på att domstolen kan finna en lämplig åtgärd i de yrkanden sökanden framställer.

Förelägganden mot en aktieägare som avser dennes utövande av rösträtt torde vara fullt möjliga. Här måste emellertid beaktas att det är en ingripande åtgärd som ofta innebär ett definitivt avgörande av parternas konflikt. Negativa förelägganden som hindrar en aktieägare att dra fördel av ett avtalsstridigt stämmobeslut kan ofta vara ett alternativ.

Vad gäller förelägganden mot bolaget måste man skilja på det fall att bolaget är part i avtalet och det fall att bolaget inte är part. I det förra fallet är ett föreläggande i princip inte möjligt när förpliktelsen faller inom ramen för stämmans exklusiva kompetens. I det senare fallet är en förutsättning för en framgångsrik talan att ett omvänt ansvarsgenombrott är för handen.

2 Förkortningar

ABF	Aktiebolagsförordning (1975:1387)
ABL	Aktiebolagslag (1975:1385)
AD	Arbetsdomstolens domar
AvtL	Lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område
FB	Föräldrabalken
HBL	Lag (1980:1102) om handelsbolag och enkla bolag
HVS	Hovrätten för Västra Sverige
JT	Juridisk Tidskrift vid Stockholms universitet
KFM	Kronofogdemyndigheten
NJA	Nytt juridiskt arkiv. Avdelning I
NJA II	Nytt juridiskt arkiv. Avdelning II
RB	Rättegångsbalken
PRV	Patent- och registreringsverket
RH	Rättsfall från Hovrätterna
SkL	Skadeståndslag (1975:404)
SVH	Svea Hovrätt
SvJT	Svensk Juristtidning
TR	Tingsrätt

3 Inledning

För att illustrera ett antal av de problem som aktualiseras i uppsatsen kan det vara på sin plats att redogöra för ett fiktivt fall, inspirerat av några av de rättsfall som förekommer i uppsatsen.

Aktiebolaget NN ägs av A, B och C. Var och en av aktieägarna är ägare till en tredjedel av aktierna som har lika rätt i bolaget. A, B och C utgör också styrelsen i bolaget. Mellan A, B och C föreligger ett aktieägaravtal. Enligt avtalet har var och en av aktieägarna rätt till en plats i styrelsen. För att komplettera bolagsordningens hembudsklausul stadgar avtalet också att nyemissioner av aktier i bolaget erfordrar samtliga aktieägares samtycke. Parterna är förpliktade att rösta i enlighet med avtalet.

En konflikt uppstår emellertid mellan aktieägarna. Dagarna före en bolagsstämma förklarar A och B för C att de kommer att rösta i strid med aktieägaravtalet. Dels tänker A och B inte ge C en plats i styrelsen, dels tänker de rösta för en nyemission av aktier och själva förvärva dem. Emissionen kommer att vara så omfattande att C:s aktieinnehav blir mindre än 10 % av aktierna i bolaget. C saknar de ekonomiska möjligheterna att förvärva några aktier vid en emission och inser att han är på väg att stå utan inflytande i bolaget. Kan C på detta stadium av konflikten utverka ett förbud för A och B att rösta i strid med avtalet?

Stämman genomförs. A och B gör allvar av sina uttalanden och röstar i strid med avtalet. Styrelsen, som C nu står utanför, förbereder en ansökan hos PRV om registrering av beslutet om nyemission. Kan C på detta stadium utverka ett förbud mot sådan registrering?

Samtidigt som de förbereder ansökan om registrering står A och B i begrepp att teckna sig för de emitterade aktierna. Kan C utverka ett förbud för dem att göra det?

3.1 Syfte

Uppsatsens syfte är för det första att undersöka när ett aktieägaravtal kan grunda ett sådant anspråk som är möjligt att säkerställa med hjälp av 15 kap. 3 § RB. Här uppkommer följande frågor: Under vilka förutsättningar föreligger ett anspråk mot avtalsparter eller bolag? I vilken omfattning gör sig bolagsrättsliga överväganden gällande vid tvister om aktieägaravtalet?

För det andra är uppsatsens syfte att undersöka vilka åtgärder som kan följa sedan ett anspråk väl konstaterats föreligga mot en avtalspart eller bolag eller, med andra ord, vilken innebörd begreppet *lämplig åtgärd* (se lagtexten) får när det gäller nu aktuella anspråk. Även här är det en huvudfråga vilken betydelse bolagsrättsliga överväganden har för åtgärdens innehåll.

Syftets indelning i två delar skall inte dölja det samband som föreligger mellan ett anspråk och den åtgärd som kan meddelas för att skydda anspråket, eftersom åtgärden i fråga är en följd av det anspråk sökanden äger. Det specifika för tillämpningen av 15 kap. 3 § när det gäller aktieägaravtal blir just därför rekvisiten *anspråk* och *lämplig åtgärd*.

3.2 Avgränsningar

För att begränsa uppsatsens omfång är det nödvändigt att göra ett antal begränsningar som hänför sig till såväl aktieägaravtalet och dess förpliktelser som till 15 kap. 3 § RB.

Vad gäller aktieägaravtal skall det sägas att denna typ av avtal kan tänkas innehålla en mängd olika slags villkor och begreppet utesluter inte att även bolaget och andra än aktieägare är avtalsparter. Jag har valt att behandla den mest uppmärksammade typen av sådana avtal, nämligen de aktieägaravtal som typiskt sett förekommer i mindre bolag där de syftar till att åstadkomma en maktfördelning. Så kallade koncentrationsavtal berörs inte. Inte heller uppmärksammas det fall att parterna enligt aktieägaravtalet på ett förberedande möte skall bestämma hur de skall rösta på en kommande bolagsstämma.

Uppsatsen behandlar en del av de frågor som uppstår när bolaget är part i avtalet. De frågor som uppstår om andra rättssubjekt än bolaget eller aktieägarna är parter i avtalet berörs dock inte alls. Inte heller det fallet att det finns aktieägare i bolaget som står utanför avtalet beaktas. Vad gäller bolaget som avtalspart är det sådana förpliktelser som innebär att aktieägarnas rätt att besluta i bolagets angelägenheter begränsas som är av intresse. Här begränsas uppsatsen också till bolagets skyldigheter som avtalspart. Dess rättigheter berörs alltså inte. Inte heller skall den tolkningsrättsliga problematik som uppstår när en aktieägare eller ett bolag inte uttryckligen är part i avtalet men ändå kan eller skall anses vara det beröras.

Som redan framgått är den centrala förpliktelsen för en aktieägare som ingått ett aktieägaravtal skyldigheten att rösta i enlighet med avtalet. Det är denna skyldighet och dess realiserande som står i fokus för uppsatsen. Därmed utesluts sådana förpliktelser som inte innebär att aktieägaren skall rösta för ett visst beslut på bolagsstämman. Däremot är min avsikt inte att utesluta sådana anspråk som kan föreligga för en aktieägare att få till stånd ett förbud mot verkställighet av ett avtalsstridigt bolagsstämmobeslut. Ett sådant

förbud är nämligen intimt förknippat med möjligheten att bevaka de avtalsenliga rättigheterna.

När det sedan gäller 15 kap. 3 § RB innefattar paragrafen ett antal rekvisit liksom det finns förutsättningar för dess tillämpning som inte kommer till uttryck i paragrafen. Denna uppsats begränsar sig till frågan om när ett aktieägaravtal konstituerar ett anspråk enligt 15 kap. 3 § och till frågan om vilken åtgärd domstolen kan meddela för att säkerställa ett sådant anspråk.

Framställningen om ”Lämplig åtgärd” är inte uttömmande. Mitt syfte i denna del är att besvara frågeställningen genom att ge exempel och fastställa riktlinjer för åtgärdens närmare innehåll. En uttömmande uppräknings av möjliga åtgärder är alltså inte avsedd.

3.3 Metod

Den föreliggande uppsatsen har föregåtts av en studie av, framförallt, ett antal opublicerade underrättsavgöranden i aktiebolagsrättsliga tvister och den mer tongivande litteraturen vad gäller aktieägaravtal (se nästa avsnitt om Material). Denna studie ledde fram till det syfte jag formulerat för uppsatsen.

För att dra de slutsatser som varit nödvändiga för att uppfylla uppsatsens syfte har jag beaktat relevant lagtext, förarbeten, litteratur och rättspraxis. Min avsikt med detta val av metod har varit att nå fram till väl underbyggda svar på vad gällande rätt innebär.

Avslutningsvis kan sägas att indelningen av problem som bolagsrättsliga, avtalsrättsliga, processrättsliga eller exekutionsrättsliga e.t.c. är vanligt förekommande i juridiken. Att försöka hålla fast vid en sådan indelning är inte ändamålsenligt med tanke på det syfte jag valt. Tillämpningen av 15

kap. 3 § synes lätt vara en processrättslig fråga. Men när domstolen skall ta ställning till om sökanden visat skäl för ett anspråk är det, inom ramen för denna uppsats, främst en avtalsrättslig fråga. När domstolen skall fatta beslut om lämplig åtgärd gör sig exekutionsrätten påmind. Bolagsrätten påverkar både anspråket och den åtgärd som kan meddelas. På detta sätt flyter det ena rättsområdet efter det andra in i vartannat beroende på den fråga domstolen skall ta ställning till. Samtidigt som det är svårt att frigöra sig från indelningen i olika rättsområden har jag därför i vart fall försökt att anlägga ett mer neutralt perspektiv.

3.4 Material

Sommaren 1998 samlade jag in ett antal rättsfall från arkivet vid Stockholms tingsrätt, avdelning 6. Dessutom har jag erhållit ett antal opublicerade underrättsfall från min handledare, professor Peter Westberg. Dessa rättsfall har inte alla berört aktieägaravtal. Rättsfall som berör sådana avtal är sällsynta. Ändå har samtliga dessa rättsfall haft stor betydelse. Frånsett att flera av dem redovisas i uppsatsen har de nämligen erbjudit en inblick i de problem som uppstår i praktiken mellan aktieägare och mellan aktieägare och bolag. Även om det inte framgår tydligt i uppsatsen kan det sägas att utan dessa rättsfall hade jag inte uppmärksammat eller inte funnit det mödan värt att ta upp en del av de frågor jag nu söker att besvara.

Förutom de nämnda rättsfallen finns det ett antal verk ur den rättsvetenskapliga litteraturen som varit särskilt viktiga för min uppsats. Vad gäller svensk litteratur skall först och främst Carl Martin Roos' *Avtal och rösträtt. –En aktiebolagsrättslig studie* (Uppsala 1969) nämnas. Denna avhandling framstår som ett standardverk när det gäller aktieägaravtal och det saknas lika heltäckande framställningar. Här skall också Håkan Nials *Aktiebolagsrättsliga studier* (Stockholm 1935) lyftas fram. Trots åldern hänvisas det ännu till verket som, i vart fall huvudsakligen, speglar vad som

anses vara gällande rätt. Dessutom skall nämnde Roos' och Jan Kansmarks *Aktieägaravtal – en kortfattad handbok* (Stockholm 1994 2 uppl.) och Svante Johanssons *Bolagsstämma* (Stockholm 1990) framhållas.

När det gäller mer allmänna framställningar är naturligtvis Håkan Nials *Svensk associationsrätt i huvuddrag* alltid av intresse och här har jag valt sjätte upplagan (Stockholm 1995) där även Svante Johansson deltar som författare. På processrättens område har huvudsakligen Per Olof Ekelöfs *Rättegång* kommit till användning. För Ekelöfs verk hänvisas till litteraturlistan för närmare angivelser.

Som framgår i uppsatsen har jag också utnyttjat en del litteratur från Danmark, Norge och Finland. Syftet med detta har inte alls varit att beskriva rättsläget i dessa länder. Men aktieägaravtal har tilldragit sig en hel del uppmärksamhet i Danmark och även i Norge medan Lars Erik Taxell skrivit mer allmänna framställningar om finsk aktiebolagsrätt (se närmare i litteraturlistan). Från Danmark märks främst O.A. Borum, Erik Werlauff och Jørgen Nørgaard som representanter för en rättsuppfattning som överensstämmer med eller ligger nära den svenska. Från Norge skall av samma skäl Lowzow & Reed nämnas. När jag hänvisar till dessa författare har syftet varit att ge uttryck åt uppfattningar jag ansett vara av intresse även i svensk rätt, inte att ge en fullständig redogörelse för dessa författares åsikter.

3.5 Disposition

Uppsatsen inleds med kapitlet Rättsliga utgångspunkter. I detta kapitel beskrivs aktiebolaget och aktieägaravtal m.m. för att kontrastera en aktieägars rättsställning när han inte är part i ett aktieägaravtal med hans rättsställning när han är det.

Härefter följer kapitlet Aktieägaravtal vars syfte är att undersöka under vilka förutsättningar och i vilken omfattning ett aktieägaravtal konstituerar ett anspråk enligt 15 kap. 3 § RB.

Uppsatsen avslutas med kapitlet Lämplig åtgärd. I detta kapitel besvaras ett antal frågor: Vilka övergripande krav skall eller bör ställas på sökandens yrkande och den åtgärd domstolen meddelar? Vilka särskilda krav skall eller bör ställas på sökandens yrkande och den åtgärd domstolen meddelar, dels vad avser adressaten för ett föreläggande, dels vad avser åläggandet av en negativ eller positiv förpliktelse?

4 Rättsliga utgångspunkter

Detta inledande kapitel syftar till att beskriva den rättsliga miljö i vilken de konflikter som är föremål för denna uppsats utspelar sig. En sådan beskrivning kan naturligtvis inte göras helt uttömmande, men avsikten är att beskriva aktörerna, deras rättsliga relation, avtalstypen aktieägaravtal och rättsmedlet säkerhetsåtgärd för att därigenom dra upp riktlinjerna för och underlätta förståelsen av den fortsatta framställningen.

4.1 Aktiebolagets funktion som juridisk person

Diskussionen om vilken funktion rättsfiguren aktiebolag skall fylla har beskrivits både som omfattande och som i princip avstannad.¹ Redan här kan man alltså spåra meningsskiljaktigheter i den juridiska debatten. En fråga som tilldragit sig uppmärksamhet är vilket det konstitutiva elementet är för en juridisk person. Många författare har ansett det bestå i förekomsten av en egen förmögenhetsmassa.² Ett alternativ är att betrakta bolagets firma som det konstitutiva elementet. Ett rättshandlande med en av rättsordningen godtagen firma är i så fall det som skiljer den juridiska personens förpliktelser från dess delägares.³ Någon sådan analys som antytts är inte aktuell i denna uppsats. Däremot skall några viktiga drag i den juridiska personens funktion beskrivas.⁴

Ett lämpligt sätt att ordna rättsförhållandena mellan två eller flera parter som avser att samverka under en längre tid är att bilda en juridisk person som kan

¹ Roos, Mot en verklighetsorienterad juridik, sid. 25 respektive Grönfors, Avtal och association, sid. 37.

² Roos, a.a., sid. 26 med hänvisningar.

³ Roos, a.a. sid. 27; jfr Grönfors, a.a., sid. 40 och Eberstein, Firma och namn, sid. 101 ff.

⁴ Den juridiska personens funktion hävdas i sig kunna utgöra dess konstitutiva element, se Grönfors, a.a., sid. 30.

tjäna som anknytningspunkt för rättigheter och förpliktelser. Denna funktion kommer till uttryck i 2 kap. 13 § ABL, se vidare nedan. Ytterligare några grundläggande funktioner hos den juridiska personen anknyter till dess förmögenhetsmassa. Den juridiska personen syftar till att⁵

- avgränsa en bestämd förmögenhetsmassa,
- ange hur denna förmögenhetsmassa blir självständig i förhållande till utomstående (när det gäller aktiebolag räknas även aktieägarna i detta avseende till utomstående⁶),
- fördela tillgångar och skulder mellan intressenterna (intressenter innefattar en vidare personkrets än delägarna), och
- ange hur förmögenhetsmassan kan användas som kreditbas.

När det gäller aktiebolag tillkommer ytterligare en viktig funktion, nämligen att begränsa det personliga ansvaret. Det begränsade personliga ansvaret finner sin grund i 1 kap. 1 § ABL och torde utgöra det viktigaste skälet till varför aktiebolag ofta bildas och ägs av endast en person.⁷

Innebörden av att ett aktiebolag är en juridisk person sägs idag endast vara att bolaget i förmögenhetsrättsligt hänseende är principiellt likställt med en fysisk person. Bolaget kan alltså förvärva förmögenhetsrättsliga rättigheter och äga en från aktieägarna avskild förmögenhet, det kan ådraga sig förpliktelser som kan göras gällande i denna förmögenhet⁸ och bolaget kan med vanliga rättsliga medel som till exempel process eller utmätning göra sina rättigheter gällande eller tvingas infria sina förpliktelser.⁹ Av 2 kap. 13 § ABL framgår att ett aktiebolag blir en egen juridisk person när det registrerats. I och med registreringen kan bolaget förvärva rättigheter och ådraga sig skyldigheter.

⁵ Grönfors, a.a., sid. 42.

⁶ Se om det så kallade utbetalningsförbudet i till exempel Posselius m.fl., Skyddet för aktiebolagets egna kapital, sid. 17.

⁷ Rodhe, Aktiebolagsrätt, sid. 26. Att ett aktiebolag kan bildas och ägas av endast en person gör att de framstår som ett särfall bland de juridiska personerna, se Nial och Johansson, Associationsrätt, sid. 51.

⁸ Det är detta som är innebörden av det begränsade personliga ansvaret i 1 kap. 1 § ABL.

⁹ Nial och Johansson, Associationsrätt, sid. 72.

4.2 Aktiebolagets organisation

Den organisation för aktiebolaget som slås fast i ABL utgår från att det vore praktiskt omöjligt om aktieägarna skulle behöva sammanträda varje gång bolagets verksamhet krävde att ett beslut fattades.¹⁰ Därför utövar aktieägarna den beslutande makten på bolagsstämman medan den verkställande funktionen tillkommer styrelsen och, om sådan finns, VD. Revisorerna skall utöva en oberoende kontrollfunktion i bolaget.¹¹

Som framgått är syftet med denna uppsats bland annat att behandla frågor som rör aktieägaravtal varigenom aktieägarna bundit utövandet av sin rösträtt på bolagsstämman. Det högsta verkställande organet i ett aktiebolag är styrelsen som har det avgörande inflytandet när det gäller verkställandet av bolagsstämmobeslut. Därför skall just bolagsstämman och styrelsen beskrivas närmare.

4.2.1 Bolagsstämman

Termen bolagsstämma kan noga sett användas i två betydelser. Dels utgör bolagsstämman aktiebolagets högsta beslutande organ, dels är bolagsstämman det sammanträde varpå aktieägaren kan utöva sin rätt att besluta i bolagets angelägenheter. Av 9 kap. 1 § ABL framgår att det är bolagets aktieägare som fattar besluten på stämman, ett förhållande som kan motiveras med att den som förvärvat en aktie också bör ha rätten att besluta i bolagets angelägenheter.¹²

Bolagsstämman har enligt ABL en rad uppgifter. Den skall tillsätta och entlediga styrelseledamöter och revisorer, fastställa årsredovisningen, besluta om ökning och minskning av aktiekapitalet, avgöra hur årsresultatet

¹⁰ Nial och Johansson, Associationsrätt, sid. 111.

¹¹ Nial och Johansson, Associationsrätt, sid. 112 f och sid. 198 f.

skall disponeras, besluta om ändringar i bolagsordningen samt besluta om likvidation och fusion.¹³ Samtidigt så är stämman ett internt organ med enbart beslutande funktioner. Stämman kan alltså inte rättshandla utåt mot tredje man. Denna verkställande roll tillkommer främst styrelsen.¹⁴ Ett stämmobeslut kan som sådant vare sig berättiga eller förpliktiga tredje man till någonting.¹⁵

Att bolagsstämman utgör bolagets högsta beslutande organ innebär att om inte annat följer av lag eller bolagsordning så kan stämman avgöra varje fråga som rör bolaget. Ibland uttrycks detta med att stämman har en rest- eller residualkompetens. Därmed avses att stämman har kompetens att besluta i varje fråga som inte uttryckligen, i lag eller bolagsordningen, faller under ett annat bolagsorgans exklusiva kompetensområde.¹⁶ I detta sammanhang kan man också tala om stämmans principiella suveränitet.

Stämmans exklusiva kompetens framgår i första hand genom uttryckligt stadgande i lag. Utöver det har det diskuterats om stämman skall anses ensam behörig att avgöra mer avgörande frågor för bolaget. Här talas ibland om stämmans legala exklusiva kompetens respektive stämmans oskrivna exklusiva kompetens. Frågan om det existerar någon oskriven exklusiv kompetens för stämman saknar dock ett entydigt svar.¹⁷ Samtidigt hävdas det att om det finns en oskriven exklusiv kompetens för bolagsstämman så inskränker den styrelsens befogenhet men inte dess behörighet.¹⁸ Denna uppsats syftar inte till att komma till klarhet i dessa frågor och därför talas i fortsättningen i stort sett enbart om stämmans exklusiva kompetens. Men det bör läggas på minnet att detta begrepp i sig är något oklart.

¹² Johansson, Bolagsstämma, sid. 65.

¹³ Kedner, Aktiebolagslagen (10 uppl.), sid. 126.

¹⁴ Johansson, Bolagsstämma, sid. 152.

¹⁵ Johansson, Bolagsstämma, sid. 516.

¹⁶ SOU 1995:44, sid. 77.

¹⁷ Se t.ex. Åhman, Behörighet och befogenhet, sid. 519 ff, och Johansson, Bolagsstämma, sid. 153 ff.

¹⁸ Johansson, Bolagsstämma, sid. 162; jfr Åhman, Behörighet och befogenhet, sid. 534 ff.

4.2.2 Styrelsen

Varje aktiebolag skall ha en styrelse. Styrelseledamöterna utses som nämnts av stämman, men i bolagsordningen kan föreskrivas att en eller flera styrelseledamöter skall utses på annat sätt, se 8 kap. 6 § ABL. Styrelsen är bolagets verkställande organ med befogenhet att teckna dess firma. Enligt 8 kap. 3 § ABL är det styrelsens uppgift att svara för bolagets organisation och att förvalta bolagets angelägenheter. Det innebär att styrelsen har en mycket vidsträckt kompetens. Denna kompetens begränsas i förhållande till stämmans i första hand av de bestämmelser i ABL som ger stämman en exklusiv kompetens i vissa frågor. Dessutom har det som framgick ovan diskuterats om inte stämman skall anses ha en oskriven, det vill säga utan stöd i ABL eller bolagsordning, exklusiv kompetens i frågor som är av särskilt stor betydelse för bolaget.¹⁹

Styrelsens kompetens kan vidare i det enskilda fallet vara begränsad av att stämman har beslutat i en fråga som inte faller under dess exklusiva kompetens, men väl under dess residualkompetens. Stämmans principiella suveränitet innebär också att styrelsen är skyldig att rätta sig efter sådana särskilda föreskrifter som meddelats av stämman, liksom styrelsen är skyldig att rätta sig efter särskilda föreskrifter i bolagsordningen. Styrelsen får dock enligt 8 kap. 34 § ABL inte, oavsett vad stämman må ha beslutat, verkställa ett stämmobeslut som strider mot ABL, bolagsordningen eller tillämplig lag om årsredovisning.²⁰

¹⁹ SOU 1995:44, sid. 77. Se också Johansson, Bolagsstämma, sid. 153 ff.

²⁰ SOU 1995:44, sid. 77.

4.3 Aktiebolaget i förhållande till aktieägarna

Aktiebolagets egenskap av juridisk person får framförallt betydelse utåt gentemot tredje man när bolaget t.ex. sluter avtal eller svarar inför domstol eller annan myndighet. Men rättssubjektiviteten gäller även internt, det vill säga i förhållandet mellan aktiebolaget och aktieägarna. En aktieägare kan ha rättigheter och skyldigheter mot bolaget antingen på grund av hans ställning som aktieägare eller på grund av avtal eller andra rättshandlingar.²¹ I det senare fallet är rättsförhållandet i princip det samma som mellan bolaget och tredje man. Några särskilda problem till följd av att den senare också är aktieägare i bolaget torde endast undantagsvis uppstå.²²

Mer problematiskt blir det när det gäller den enskilde aktieägarens rättigheter enligt ABL eller bolagsordning eftersom bolaget skall framstå som ett enhetligt subjekt även i detta interna förhållande. Varje aktieägare har i denna sin egenskap vissa befogenheter²³ vilka ger upphov till anspråk mot bolaget.²⁴ De befogenheter som tillkommer en aktieägare i denna sin egenskap kan schematiskt indelas i

- ekonomiska rättigheter,
- förvaltningsbefogenheter, och
- dispositionsbefogenheter.²⁵

De ekonomiska rättigheterna innefattar t.ex. rätten till vinstutdelning och rätten till andel i vad som återstår sedan bolaget likviderats. Till

²¹ Nial och Johansson, Associationsrätt, sid. 73.

²² Se t.ex. 9 kap. 36 § ABL om jäv på bolagsstämma. Det fall att det föreliggande avtalet är ett aktieägaravtal behandlas särskilt i denna uppsats.

²³ Istället för befogenheter kan man lika gärna tala om rättigheter eller, mer precist, delrättigheter. En aktieägares rätt i bolaget skulle kunna förstås som ett samlande helhetsbegrepp och då skulle det kunna betraktas som mest korrekt att benämna de olika delarna härav för befogenheter. Någon sådan distinktion görs nu i allmänhet inte och skall heller inte upprätthållas i denna uppsats. Se Taxell, Aktieägarens rättsskydd, sid. 19.

²⁴ Taxell, Ansvar, sid. 15.

²⁵ Nial och Johansson, Associationsrätt, sid. 80 och Taxell, Aktieägarens rättsskydd, sid. 19.

förvaltningsbefogenheterna hänförs rätten att delta i och utöva kontroll över bolagets förvaltning.²⁶ Här märks främst aktieägarnas rösträtt på bolagsstämma. Vad gäller dispositionsbefogenheterna gäller inte dessa direkt förhållandet mellan aktieägarna och bolaget, utan förhållandet mellan aktieägarna och tredje man. Dispositionsbefogenheterna gäller rätten att överlåta aktier²⁷, att upplåta nyttjanderätt e.dyl.²⁸ till dem och rätten att inlösa aktie som övergår till annan (hembudsklausul²⁹). Även om dispositionsbefogenheterna direkt gäller i förhållande till tredje man kan bolagets beslut inverka på utövandet av dem.³⁰

Bland de anspråk aktieägaren kan göra gällande mot bolaget är möjligheten att klandra bolagsstämmans beslut enligt 9 kap. 39-41 §§ ABL central. Står ett bolagsstämmobeslut i strid med ABL, bolagsordning eller tillämplig lag om årsredovisning kan en aktieägare föra talan mot bolaget om beslutets upphävande eller ändring därav. Beslutet kan vara felaktigt i såväl formellt som materiellt hänseende. Den säkerhetsåtgärd som brukar tillgripas i sådana fall är inhibition (se nedan avsnitt 4.6.2).

Reglerna om klander av bolagsstämmans beslut saknar motsvarighet när det gäller beslut av styrelsen.³¹ Det torde förklaras av att det inte föreligger något direkt rättsförhållande mellan styrelsen och aktieägarna. Styrelsen lyder under bolagsstämman i dess egenskap av bolagets högsta organ. Det är alltså genom bolagsstämman aktieägarna utövar inflytande på styrelsearbetet.³² Helt uteslutet att den enskilde aktieägaren kan ingripa i styrelsens beslutsfattande är det dock inte. Underlåter styrelsen till exempel att kalla till stämma kan länsstyrelsen på initiativ av en aktieägare utfärda kallelsen. Utan särskilt stöd i ABL för en sådan åtgärd har det i rättspraxis

²⁶ Nial och Johansson, Associationsrätt, sid. 80.

²⁷ Se 3 kap.2 § ABL.

²⁸ Se t.ex. 3 kap. 15 § ABL; jfr det s.k. splittringsförbudet, se härom Nial och Johansson, Associationsrätt, sid. 264 ff.

²⁹ Aktiebolagslagen 3 kap. 3 §.

³⁰ Taxell, Aktieägarens rättsskydd, sid. 23.

³¹ Nial och Johansson, Associationsrätt, sid. 196.

³² Taxell, Aktiebolagsstyrelsens kompetens att rättshandla, sid. 82.

också förekommit att en domstol ålagt styrelsen att föra in en aktieägare i aktieboken och att lämna upplysningar en aktieägare begärt med stöd av sin frågerätt i 9 kap. 22 § ABL.³³ I de senare fallen har den förpliktelse som ålagts styrelsen uppenbarligen funnit stöd i en individualiserad rättighet i ABL för den enskilde aktieägaren.

När en aktieägare klandrar ett bolagsstämmobeslut är det bolaget som instäms som svarande. Den klandrande aktieägaren ställs här i en principiell motsatsställning till bolaget. Att denna motsatsställning i vissa fall kan te sig formalistisk framgår om inte annat om det under processen sker en ägarförändring till den klandrande aktieägarens favör. "Bolaget" lär då föga förvånande medge karendens talan. Som nämnts ovan är ett av syftena med bildandet av en juridisk person att reglera ett långsiktigt samarbete mellan flera personer. Att en konflikt mellan dessa personer skall anses föras mellan å ena sidan någon eller några av dessa personer och å den andra sidan det bolag de samtliga är delägare i är inte en helt okomplicerad konstruktion av deras rättsliga samarbete.³⁴ Problemen kan ställas på sin spets när den aktieägare som befarar eller erfar att hans rättigheter enligt ABL kränks inte anser att det sanktionssystem ABL innehåller kan skydda honom emot rättskränkning.

Om övriga förutsättningar är uppfyllda kan den aktieägare vars aktiebolagsrättsliga rättigheter åsidosätts rikta skadeståndsanspråk mot personer i organställning eller andra aktieägare.³⁵

De skyldigheter en aktieägare i denna sin egenskap har gentemot bolaget är närmast obefintliga. Vid utövandet av sin rösträtt är aktieägaren inte skyldig att positivt verka för bolagets bästa utan kan se till sina egna intressen. Aktieägarna har en grundläggande principiell rätt att ta del i bolagsstämman,

³³ Rodhe, Aktiebolagsrätt, sid. 275.

³⁴ Karlgren, Studier över privaträttens juridiska personer, sid. 6 f.

³⁵ Se 15 kap. ABL.

men däremot har de ingen skyldighet att göra det.³⁶ Överhuvudtaget gäller i svensk rätt att den enda förpliktelse som kan knytas till ett aktieinnehav är skyldigheten att betala in ett tecknat aktiebelopp.³⁷ Dessa förhållanden understryker bara det faktum att aktiebolaget är en egen juridisk person, den är skild ifrån aktieägarna som rättssubjekt och aktieägarna kan i princip inte göras ansvariga för förpliktelser som bolaget åtagit sig.³⁸

4.4 Aktieägare i förhållande till aktieägare

Det faktum att två personer är aktieägare i ett och samma bolag skall inte förleda till slutsatsen att de därför står i ett rättsförhållande med varandra. Det gör de inte. Inte heller råder det något förtroendeförhållande mellan dem.³⁹

Aktiebolagslagen 15 kap. 3 § stadgar skadeståndsskyldighet för en aktieägare som genom en överträdelse av ABL, tillämplig lag om årsredovisning eller bolagsordningen uppsåtligen eller av grov vårdslöshet tillfogar en annan aktieägare skada. Som det subjektiva rekvisit som finns antyder räknas den skadelidande aktieägaren i princip som tredje man i förhållande till den skadevållande aktieägaren.⁴⁰ Att lagtexten uttryckligen nämner såväl annan aktieägare som bara ”annan” är alltså inte avsett att tolkas som att det föreligger någon skillnad mellan dessa två persongrupper vad avser frågan om det föreligger ett rättsförhållande eller inte. Enligt 2 kap. 4 § SkL⁴¹ skall ren förmögenhetsskada ersättas om den vållats genom

³⁶ Taxell: Aktiebolagets organisation, sid. 9 och Johansson, Bolagsstämma, sid. 9. En viss aktivitetsplikt kan sägas föreligga eftersom en alltför långtgående passivitet leder till att bolaget likvideras, se 13 kap. ABL.

³⁷ Nial och Johansson, Associationsrätt, sid. 107.

³⁸ 1 kap. 1 § och 2 kap. 13 § ABL. Se även Nial och Johansson, Associationsrätt, sid. 230. Undantag från principen om aktieägarnas begränsade ansvar kan följa av lag, se t.ex. 13 kap. 2 § ABL. Den särskilda rättsfiguren ansvarsgenombrott behandlas nedan i avsnitt 5.3.2.1.

³⁹ Taxell, Ansvar, sid. 178.

⁴⁰ Nial och Johansson, Associationsrätt, sid. 348 f.

⁴¹ Skadeståndslag (1975:404).

brott. De associationsrättsliga skadeståndsreglerna utgör som synes exempel på ett område där lagstiftaren uttryckligen stadgat en annan reglering.⁴² Aktiebolagslagen 15 kap. 4 § innehåller för vissa fall även den mer speciella rättsföljden att en skadevållande aktieägare kan bli skyldig att inlösa den skadelidande aktieägarens aktier.

Det sagda har anknutit till aktieägarnas skyldigheter enligt ABL eller bolagsordning. Föreligger det ett aktieägaravtal råder självklart inte något utomobligatoriskt rättsförhållande.

4.5 Aktieägaravtal

Ett aktieägaravtal kan definieras som ett avtal ”varigenom alla eller vissa av aktieägarna till komplettering av bolagsordningen reglerar utövandet av sina förvaltningsmässiga och/eller ekonomiska befogenheter samt rätten att disponera över aktierna i bolaget.”⁴³

Denna uppsats skall behandla aktieägaravtal som förekommer i fåmansbolag. Sådana avtal syftar i regel till att utvidga vissa aktieägares förvaltningsmässiga och ekonomiska befogenheter i bolaget, vilket innebär att de befogenheter som tillkommer övriga aktieägare som är parter i avtalet inskränks i förhållande till vad som gäller enligt ABL eller bolagsordning. Vad som gäller vid en konflikt mellan å ena sidan aktieägaravtalet och å andra sidan ABL eller bolagsordningen behandlas i avsnitt 5.2.3. Ofta utsträcks de befogenheter som tillkommer en aktieägare till att gälla även andra bolagsorgan än bolagsstämman.⁴⁴ De komplikationer som kan uppstå i det senare fallet hamnar utanför ramen för denna uppsats.

⁴² Se 1 kap. 1 § SkL och Kleineman, Ren förmögenhetsskada, sid. 318.

⁴³ Kansmark och Roos, sid. 15.

⁴⁴ Kansmark och Roos, sid. 16.

Syftena med aktieägaravtal i fåmansbolag förklaras av de speciella förhållanden som råder i sådana bolag. Aktieägarkretsen är liten vilket gör aktieägarens person viktig samtidigt som aktieinnehavet ofta representerar en stor del av den personliga förmögenheten. Därför blir det viktigt att skapa kontroll över aktieägarkretsen samtidigt som den majoritetsprincip som enligt ABL allmänt gäller för omröstning på bolagsstämman ter sig olämplig.⁴⁵ Detta kan sättas i kontrast till de förhållanden som gäller i bolag vilka omsätter sina aktier på den öppna marknaden. Här består aktieägarkretsen ofta av ett stort antal personer som delas upp i huvudsakligen två kategorier: Dels den mindre krets av personer vilka äger ett större aktieinnehav och som har ett aktivt intresse i att leda och kontrollera bolaget, dels den större krets av personer som har ett mindre aktieinnehav och som ser detta aktieinnehav mer eller mindre som en ren kapitalplacering. I dylika bolag sluts aktieägaravtalen vanligen mellan de större ägarna i syfte att koncentrera makten (s.k. koncentrationsavtal).⁴⁶

Avtalsinnehållet kan mer i detalj gå ut på att vissa personer skall väljas in i styrelsen, att aktieägare ska ha en ömsesidig förköpsrätt till varandras aktier (s.k. förköpsklausuler), att aktieägarna vid oenighet ska ha rätt att köpa ut varandra eller att aktieägarna vid oenighet i särskilt viktiga frågor skall likvidera bolaget.⁴⁷ Som exempel på att aktieägaravtalet reglerar de ekonomiska befogenheterna kan nämnas att aktieägarna åtar sig att ett aktieägartillskott skall återbetalas ur i bolaget uppkomna vinstmedel.⁴⁸ Aktieägaravtalet kan omfatta en majoritet eller minoritet av aktieägarna i bolaget.⁴⁹ Uppsatsen skall även ta upp det fallet att bolaget är part i avtalet.

Eftersom aktieägaravtal alltid i någon mening är avsedda att reglera samarbetet mellan aktieägarna blir det naturligt att kärnan i ett aktieägaravtal

⁴⁵ Roos, sid. 49 f och Kansmark och Roos, sid. 15.

⁴⁶ Roos, sid. 48.

⁴⁷ Gomard, Aktieselskabsret, sid. 248.

⁴⁸ Se Cohen, SvJT 1994 sid. 521 ff; Prytz och Tamm, Tillskott utan aktieteckning, sid. 137 ff.

⁴⁹ Gomard, Aktieselskabsret, sid. 248.

vanligen utgörs av en röstbindning: Aktieägaren förpliktar sig att utnyttja sin rösträtt på ett sådant sätt att avtalsinnehållet uppfylls. En röstbindning kan vara aktivt definierad (en handlingsförpliktelse) eller passivt definierad (en underlåtenhetsförpliktelse).⁵⁰ Om inte denna röstbindning är uttrycklig i avtalet kan den ofta anses underförstådd. Det framgår av NJA 1972 s. 29. I rättsfallet hade säljaren av en aktiepost förbehållit sig att för återstoden av sitt liv utöva rösträtten för aktierna. Ur domskälen citeras följande betydande avsnitt:

”Uppfattad enligt sin lydelse är bestämmelsen [...] ogiltig enligt det s.k. splittringsförbudet i svensk aktiebolagsrätt. Aktieägare tillkommande rösträtt får sålunda icke överlåtas separat, och ej heller får aktieägares övriga befogenheter överlåtas, medan rösträtten förbehålles överlåtarens. Förbudet i fråga utesluter däremot icke att bestämmelsen mellan avtalsparterna inbördes är giltig med den mera begränsade innebörden att [säljaren] förbehållits rätten att bestämma över hur rösträtten för aktierna skulle utövas och att [köparen] fått en häremot svarande förpliktelse att åttlyda vad [säljaren] sålunda bestämt.”⁵¹

Avtal som innebär att aktieägare binder sin rösträtt kan benämnas röstavtal för att särskilt peka ut den grundläggande förpliktelsen. Ett sådant avtal kan även ingås med tredje män, t.ex. en kreditgivare.⁵² För att understryka att en sådan möjlighet till avtal med tredje man inte beaktas skall emellertid termen aktieägaravtal genomgående användas i denna uppsats. Därmed skall, som framgått, förstås sådana avtal där aktieägaren bundit sin rösträtt.

Ett aktieägaravtal leder ofta till att ett enkelt bolag anses föreligga. För sådana fall har termen konsortialavtal eller liknande myntats.⁵³ Ett enkelt bolag torde föreligga om avtalet förutsätter att parterna skall vara aktieägare och om avtalsförpliktelsen avser en skyldighet att genom röstande eller underlåtenhet att rösta verka för ett gemensamt ändamål.⁵⁴ Det gör att

⁵⁰ Kansmark och Roos, sid. 15 f.

⁵¹ Referatet s. 46.

⁵² Nial och Johansson, Associationsrätt, sid. 293 f.

⁵³ Nial, Studier, sid. 32.

⁵⁴ Nial, Studier, sid. 35, 39.

aktieägaravtal normalt skall bedömas med beaktande av lagen (1980:1102) om handelsbolag och enkla bolag (HBL).⁵⁵

Det enkla bolaget är till skillnad från aktiebolaget eller det mer närbesläktade handelsbolaget inte en juridisk person och därmed inte heller ett rättssubjekt. Enligt 4 kap. 1 § HBL bestäms bolagsmännens inbördes rättigheter och skyldigheter genom avtal. Enligt 4 kap. 5 § HBL gäller i förhållande till tredje man, att endast den bolagsman som tagit del i avtalet blir berättigad respektive förpliktigad. I det enkla bolaget är det alltså juridiskt sett de enskilda bolagsmännen som blir berättigade respektive förpliktigade.⁵⁶

Avsaknaden av den juridiska personen som konstruktion för det samarbete som bedrivs innebär att man slipper problemet med att fastställa mot vem ett anspråk kan riktas – mot annan delägare eller mot bolaget. Frågan om aktieägaravtalet är ett enkelt bolag eller inte saknar alltså relevans i detta hänseende. Om en förpliktelse har uppstått för en part i ett aktieägaravtal och om en medpart har ett anspråk i anledning av detta mot sin motpart får med andra ord ett svar som inte är beroende av om det anses föreligga ett bolagssamarbete eller inte.

Att aktieägaravtal ofta är att anse som enkla bolag får sin praktiska betydelse av att HBL:s regler om avtalets varaktighet och uppsägning av detsamma blir tillämpliga.⁵⁷

Aktieägaravtal anses binda parterna enligt allmänna avtalsrättsliga regler även om vissa undantag diskuterats.⁵⁸ Däremot måste det understrykas att aktieägaravtal i princip inte anses kunna binda bolaget om det inte åtagit sig sådan förpliktelse.⁵⁹ Om samtliga aktieägare är parter i ett aktieägaravtal har

⁵⁵ Kansmark och Roos, sid. 35.

⁵⁶ Nial, Om handelsbolag och enkla bolag, sid. 351.

⁵⁷ Kansmark och Roos, sid. 35.

⁵⁸ Nial och Johansson, Associationsrätt, sid. 294 m. hänv.

⁵⁹ Kansmark och Roos, sid. 31. Se även Nial och Johansson, Associationsrätt, sid. 293 och Prytz och Tamm, Tillskott utan aktieteckning, sid. 151 m. hänv.

det dock ifrågasatts om avtalet verkligen skall fränkännas all bolagsrättslig genomslagskraft.⁶⁰ Hithörande problem skall behandlas i följande kapitel.

4.6 Rättegångsbalken 15 kap. och inhibition

Rättegångsbalken 15 kap. bär rubriken ”Om kvarstad m.m.” och stadgar om säkerhetsåtgärder i tvistemål. I förgrunden står 1-3 §§:

- Enligt 15 kap. 1 § får domstolen förordna om kvarstad för att säkerställa fordringsanspråk.
- Enligt 15 kap. 2 § får domstolen förordna om kvarstad för att säkerställa anspråk på bättre rätt till viss egendom.
- Enligt 15 kap. 3 § får domstolen förordna om lämplig åtgärd för att säkerställa ett annat anspråk än sådant anspråk som avses i 1 eller 2 §.

Det innebär att 15 kap. 3 § RB endast är tillämplig om sökanden gör anspråk på en naturaförpliktelse från svaranden. Avser anspråket betalning i pengar eller bättre rätt till viss egendom är 1 § respektive 2 § istället tillämpliga. En säkerhetsåtgärd enligt 3 § skall syfta till att säkerställa realiserandet av själva naturaförpliktelsen.⁶¹ Denna uppsats skall särskilt behandla frågan om under vilka förutsättningar ett anspråk enligt 3 § kan anses föreligga enligt ett aktieägaravtal och under vilka förutsättningar ett sådant anspråk kan leda till meddelandet av en säkerhetsåtgärd.

4.6.1 Rättegångsbalken 15 kap. 3 §

⁶⁰ Kansmark och Roos, sid. 31. Ett aktieägaravtal kan dock sägas få bolagsrättslig genomslagskraft i vart fall i två fall. Dels kan ett sådant avtal ge upphov till att en koncern anses föreligga enligt 1 kap. 5 § ABL. Dels kan det påverka de anställdas rätt till styrelsrepresentation enligt lagen (1987:1245) om styrelsrepresentation för de privatanställda, se 17 §.

⁶¹ Ekelöf III, sid. 16, jämför sid. 18 f. Se även NJA 1987 s. 829 om gränsdragningen mellan 15 kap. 2 och 3 §§ RB.

Rättegångsbalken 15 kap. 3 § första stycket innehåller ytterligare ett antal rekvisit utöver vad som framgått ovan:

- a) ”...sannolika skäl...”. Sökanden behöver inte styrka sitt anspråk som vore det fråga om rättegång, utan endast visa sannolika skäl för det anspråk han hävdar. Rekvisitet är att förstå som att sökanden skall göra sannolikt att han kommer att vinna bifall i den framtida slutliga prövningen av saken.⁶²
- b) Anspråket skall vara eller antas kunna bli föremål för rättegång eller prövning i annan liknande ordning. Enligt 15 kap. 7 § RB får yrkandet om säkerhetsåtgärd framställas upp till en månad innan talan väcks. Det mest praktiska exemplet på en prövning i annan liknande ordning torde vara att saken prövas av skiljemän. I en skiljedomstolsprocess måste käranden vända sig till domstol för att utverka en säkerhetsåtgärd eftersom skiljedomstolar inte är behöriga att meddela sådana åtgärder.⁶³
- c) Sabotagerisken. Denna risk uttrycks i lagtexten med att det ”...skäligen kan befaras att motparten genom att utöva viss verksamhet eller företa eller underlåta viss handling eller på annat sätt hindrar eller försvårar utövningen av sökandens rätt eller väsentligt förringar dess värde...”. Vad sökanden här skall göra antagligt (vad gäller sabotagerisken är alltså beviskravet lägre än vad gäller anspråket) är i princip att svarandens åtgärder kan få till resultat att verkställighet av kommande dom försvåras eller omöjliggörs, eller att en kommande dom blir av väsentligt mindre värde för sökanden än han har rätt att kräva.⁶⁴ Att sabotagerisken

⁶² Ekelöf III, sid. 13.

⁶³ Se prop. 1980/81:84, sid. 227. I den nyligen införda lag (1999:116) om skiljeförfarande stadgas i 25 § 4 st. att skiljemännen under förfarandet kan meddela beslut om åtgärder för att säkerställa det anspråk som skall prövas. Besluten är dock inte exigibla och möjligheten för skiljemännen att meddela sådana beslut innebär inte att domstolarna frångävs sin ensamkompetens att besluta om verkställbara säkerhetsåtgärder, se prop. 1998/99:35, sid. 72 ff.

⁶⁴ Ekelöf III, sid. 14. Se även Westberg, JT 1989/90, sid. 347 ff.

också kan förstås i en annan och mer begränsad betydelse framgår nedan.

Det finns också ytterligare ett par rekvisit som inte uttryckligen framgår av paragrafens ordalydelse:

- 1) Svarandens förpliktelse skall vara förfallen eller bli det innan dom meddelas i saken.⁶⁵ Det torde följa av att sökanden skall visa ett anspråk. Inom processrätten är nämligen den gängse definitionen av ett anspråk en rätt att fordra en förfallen prestation.⁶⁶ Det innebär också att sökanden skall föra eller ha för avsikt att föra en fullgörelsetalan.⁶⁷ I enstaka fall har emellertid HD bifallit sökandens yrkande om säkerhetsåtgärd trots att denne fört fastställsetalan. Främst märks här NJA 1991 s. 200 där käranden yrkade fastställelse av svarandens negativa förpliktelse men samtidigt vann bifall till ett yrkande om säkerhetsåtgärd enligt 15 kap. 3 § RB. Rättsfallet torde dock inte utgöra ett avsteg från kravet att svarandens förpliktelse skall vara förfallen eller bli det innan dom meddelas eftersom domstolarna förefaller ha fäst tilltro till sökandens påstående att svaranden brutit mot den negativa förpliktelse som ålåg honom.⁶⁸
- 2) Proportionalitet. Härmed avses en intresseavvägning mellan parterna där sökandens nytta av åtgärden skall vägas mot det ingrepp åtgärden innebär för svaranden. Om en sådan proportionalitetsbedömning skall göras har tilldragit sig viss uppmärksamhet i debatten. Stöd för att domstolarna skall bedöma proportionaliteten av den yrkade åtgärden står främst att finna hos Ekelöf och i en tidig lagkommentar av Gärde m.fl.⁶⁹

⁶⁵ Ekelöf III, sid. 12. Se även 13 kap. 1 § RB.

⁶⁶ Kallenberg: Svensk civilprocessrätt, Eilard, Svensk exekution i lagstiftning och rättstillämpning, sid. 55.

⁶⁷ Ekelöf III, sid. 12.

⁶⁸ Se, förutom rättsfallet, Ekelöf III, sid. 16 not 39; Ekelöf II (7 uppl.), sid. 114 och Larsson, Fullgörelsetalan, sid. 466 f.

⁶⁹ Ekelöf III, sid. 18; Gärdes kommentar, sid. 157 f. Jämför Westberg, SvJT 1990, sid. 174 och Fitger, Domstolsprocessen, sid. 88 ff.

Av NJA 1993 s. 182 är det i vart fall möjligt att dra slutsatsen att domstolarna är behöriga att företa en proportionalitetsbedömning.⁷⁰

Rättegångsbalken 15 kap. 3 § är också tillämplig i det undantagsfall att sökandens genast vill komma i åtnjutande av sin rätt utan att värdet eller verkställigheten av en kommande dom riskeras. Paragrafens ordalydelse utesluter inte en sådan åtgärd men den förutsätter starka skäl från svarandens sida vilket också uttryckligen sägs i motiven.⁷¹

Rättegångsbalken 15 kap. stadgar ytterligare ett par praktiskt betydelsefulla förutsättningar för att en säkerhetsåtgärd skall kunna meddelas. Femte paragrafen 3 st. stadgar att svaranden som huvudregel skall få tillfälle att yttra sig innan en säkerhetsåtgärd meddelas. Är det fara i dröjsmål får dock rätten omedelbart bevilja åtgärden. I det senare fallet sägs ofta att säkerhetsåtgärden meddelas interimistiskt. Interimistiska åtgärder är vanligt förekommande bland de rättsfall som rör 3 §.

Ytterligare en regel av stor betydelse är 6 § 2 st.: Sökanden måste ställa säkerhet för den skada som svaranden kan åsamkas genom den yrkade åtgärden. Endast om sökanden inte förmår att ställa säkerhet och han visar synnerliga skäl för sitt yrkande kan sökanden befrias från denna skyldighet.

Sedan domstolen väl funnit att förutsättningarna för att meddela en säkerhetsåtgärd är uppfyllda, återstår för domstolen att meddela en ”lämplig åtgärd”. Det tänkbara innehållet i en sådan åtgärd framgår av 3 § 2 st. Vad en lämplig åtgärd kan bestå i när det gäller anspråk i anledning av aktieägaravtal är föremål för särskild behandling i denna uppsats.

⁷⁰ Se även NJA 1995 s. 631 som avsåg ett vitesföreläggande enligt 53a § upphovsrättslagen. Om rättsfallet även kan anses relevant för tillämpningen av 15 kap. 3 § RB är tveksamt.

⁷¹ Se prop. 1980/81:84, sid. 230; SOU 1938:44, sid. 203; Ekelöf III, sid. 18 och Westberg, SvJT 1990, sid. 174. För övriga fall nämner förarbetena ingenting om en proportionalitetsbedömning. Det begränsade tillämpningsområde uttalandet om starka skäl

4.6.2 Inhibition

En särskild åtgärd som kan meddelas med stöd av 15 kap. 3 § RB skall dock nämnas redan här eftersom det är den typ av säkerhetsåtgärd som allmänt betraktat är den vanligaste i konflikter inom aktiebolag: inhibition.

Bolagsstämmans beslut kan klandras enligt 9 kap. 39 § ABL. En domstol kan med stöd av 15 kap. 3 § besluta att stämmans beslut i en sådan process tills vidare inte får verkställas (inhibition). Om stämmans beslut är sådant att det skall registreras i aktiebolagsregistret skall domstolen underrätta PRV om sitt inhibitionsbeslut, se 17 a § ABF. Tidigare stadgade 9 kap. 17 § 5 st. ABL att domstolens beslut också skulle registreras. Detta stadgande om registrering är numera borttaget vilket inte uppmärksammats särskilt i förarbetena.⁷² PRV får vägra registrering av ett bolagsstämmobeslut om det är sådant att det kan klandras, se 18 kap. 4 § ABL. Men ABL reglerar också uttömmande vad som skall och inte skall registreras i aktiebolagsregistret.⁷³ Domstolen har alltså ingen anledning att underrätta PRV om ett förbud att verkställa en bolagsstämmas beslut om sökanden inte för eller avser att föra en klandertalan. I enlighet med det sagda är möjligheten till klander en förutsättning för att PRV skall kunna vägra registrering. Domstolens underrättelse får dock till följd att PRV uppmärksammas på att förutsättningarna för att vägra registrering föreligger enligt 18 kap. 4 § ABL.⁷⁴

Samtidigt förefaller det inte finnas några legala hinder för att PRV kommer till en annan slutsats än domstolen och anser att bolagsstämmans beslut är giltigt och skall registreras. Domstolens åläggande avser ju bolaget. Möjligheten ter sig långsökt men inte otänkbar. Anser sökanden att det finns

har framgår dock inte klart i motiven vilket lett till missförstånd, se tingsrättens beslut i NJA 1993 s. 182 och även tingsrättens beslut i NJA 1995 s. 631.

⁷² Se prop. 1997/98:99 sid. 126 ff.

⁷³ Se 18 kap. 1 § ABL och Nial och Johansson, sid. 50 f. om det s.k. normativsystemet, registrering och PRV som registreringsmyndighet.

risk för att PRV inte kommer till samma slutsats som domstolen avseende stämmobeslutets giltighet måste han för att förhindra registrering överväga särskilda yrkanden mot bolaget och dess företrädare, se närmare avsnitt 6.4.2.

Ett beslut av domstolen om inhibition riktar sig som framgått mot bolaget, men när PRV vägrar registrering av ett stämmobeslut får det långtgående konsekvenser. Det framgår av de rättsverkningar en registrering har. De mest betydelsefulla av dessa rättsverkningar torde vara registreringens betydelse för utomståendes godtrosskydd när de rättshandlar med bolaget och registreringen som ett formkrav för vissa stämmobeslut.

Till de uppgifter som skall registreras i aktiebolagsregistret hör bland andra uppgifter om bolagets bildande, aktiekapitalets storlek, emissionsbeslut, beslut om ändring i bolagsordningen och om utseende av bolagets ställföreträdare (styrelseledamöter, VD och firmatecknare).⁷⁵ Syftet med registreringen är att åstadkomma en legalitetskontroll av vissa beslut i aktiebolag.⁷⁶

Registrerade uppgifter skall kungöras i Post- och Inrikes Tidningar. Denna offentlighet tillerkänns vittgående rättsverkningar: Registreringen bildar utgångspunkten för vad tredje man skall anses känna till respektive inte känna till avseende bolagets förhållanden. I sammanhanget talar man om registreringens positiva respektive negativa publicitetsverkan.⁷⁷

Innebörden av positiv respektive negativ publicitetsverkan framgår av 18 kap. 3 och 3 a §§. I princip innebär positiv publicitetsverkan att den uppgift som införts i aktiebolagsregistret skall anses ha kommit till tredje mans kännedom när uppgiften kungjorts i Post- och Inrikes Tidningar. Omvänt

⁷⁴ Se Johansson, SvJT 1991, sid. 614.

⁷⁵ Prop. 1993/94:196, sid. 132.

⁷⁶ Se 18 kap. 4 § ABL och prop. 1975:103, sid. 556 f.

⁷⁷ Prop. 1993/94:196, sid. 132.

innebär negativ publicitetsverkan att bolaget inte kan åberopa en uppgift mot tredje man om inte registrering och kungörande i Post- och Inrikes Tidningar skett, om inte bolaget visar att tredje man känt till uppgiften. Registrering och kungörelse blir alltså ofta avgörande för om tredje man befunnit sig i god tro när han rättshandlat med bolaget, till exempel rörande en viss persons behörighet att företräda bolaget.⁷⁸ Vilken betydelse som tillerkänns tredje mans goda tro i det enskilda fallet framgår till exempel av 8 kap. 35 § ABL.

Registrering av ett stämmobeslut är vidare i vissa fall en förutsättning för verkställande av beslutet, för dess giltighet eller för dess bestånd.

Ett beslut om ändring av bolagsordningen får enligt 9 kap. 35 § ABL inte verkställas förrän beslutet registrerats. Undantag görs för fall där registreringen förutsätter att vissa föreskrivna verkställighetsåtgärder faktiskt har genomförts. Ett beslut om ändring av bolagsordningen är heller inte giltigt förrän beslutet registrerats. Det torde innebära att beslutet inte får verkställas ens om samtliga aktieägare samtyckt därtill.⁷⁹

En åtgärd av styrelsen i strid med verkställighetsförbudet torde vara ogiltig. Denna ogiltighet bör enligt Åhman som huvudregel innebära att en rättshandling bolaget vidtar med tredje man i strid med verkställighetsförbudet är ogiltig om tredje man kände till eller bort känna till att rättshandlingen stod i strid med verkställighetsförbudet.⁸⁰

Registreringen är också särskilt betydelsefull vid emission av aktier eller konvertibler. Beslut av stämman om emission av aktier eller konvertibler förfaller enligt 4 kap. 12 § 4 st. respektive 5 kap. 8 § 3 st. ABL om beslutet inte registrerats inom viss tid. Förfaller beslutet på angiven grund blir

⁷⁸ Se närmare Kedner, Aktiebolagslagen (10 uppl.), sid. 307 ff.

⁷⁹ Åhman, Behörighet och befogenhet, sid. 261.

⁸⁰ A.a. sid. 268 f.

teckningen av aktier eller konvertibler överksam och eventuell betalning skall återgå.⁸¹

Stämman kan för viss tid bemyndiga styrelsen att fatta beslut om emission av aktier eller konvertibler. Sådana bemyndiganden skall enligt 4 kap. 15 § respektive 5 kap. 9 § ABL registreras. Föreligger inte en registrering av bemyndigandet är en teckning för aktier eller konvertibler inte bindande, vare sig för bolaget eller den som tecknat sig.⁸²

⁸¹ A.a. sid. 269.

⁸² A.a. sid. 269 f. Även beslut om fusion kan förfalla genom att registrering inte sker, se 14 kap. 21 § ABL och Åhman sid. 270 f.

5 Aktieägaravtal

I kapitlet redogörs för när ett anspråk enligt ett aktieägaravtal uppstår. Det gäller först och främst anspråk mot aktieägare som är part i avtalet men också mot bolaget som avtalspart. Särskild vikt läggs vid frågan om anspråk mot bolaget kan uppstå trots att det inte är part i avtalet och, i så fall, under vilka förutsättningar. Dessutom behandlas den avgörande frågan om anspråk i anledning av aktieägaravtal kan ges formen av anspråk enligt 15 kap. 3 § RB.

5.1 Anspråkets uppkomst

Med ett anspråk brukar avses en rätt att fordra en förfallen prestation. Den definitionen följer av 13 kap. 1 § RB som stadgar att det som huvudregel krävs att gäldenärens förpliktelse är förfallen när målet avgörs i underrätten för att kärandens talan skall kunna vinna bifall.⁸³ Huvudregeln i 13 kap. 1 § RB får betydelse även för tillämpningen för 15 kap. 3 § RB. En säkerhetsåtgärd kan nämligen, frånsatt undantag som framgår nedan, endast meddelas om svarandens förpliktelse är förfallen eller blir det innan kärandens huvudtalan avgörs (se ovan avsnitt 4.6.1).

Rättegångsbalken stadgar flera undantag från nämnda huvudregel. När det gäller aktieägaravtal torde det främst vara paragrafens fjärde punkt som kan bli aktuell.⁸⁴ Enligt detta stadgande kan huvudregeln frångås när det är av vikt för käranden att fullgörelse sker i rätt tid, samtidigt som ”särskild

⁸³ Att förpliktelsen är förfallen är alltså inte en processförutsättning, se Larsson, Fullgörelsetalan, sid. 465.

⁸⁴ Jfr Roos, sid. 367, som anser att fullgörelsetalan kan väckas med stöd av 13 kap. 1 § 1 p. RB. Åsikten är enligt min mening tveksam. I praktiken torde parterna i ett aktieägaravtal alltid vara ömsesidigt förpliktade att rösta i enlighet med avtalet. För att p. 1 skall vara

anledning förekommer, att svaranden kommer att undandraga sig sådan fullgörelse". Om undantaget i p. 4 är tillämpligt torde det få följdverkningar för när ett anspråk skall anses föreligga enligt 15 kap. 3 § RB. En talan som väcks med stöd av p. 4 bör alltså kunna förenas med säkerhetsåtgärder. En säkerhetsåtgärd bör också kunna meddelas innan sökanden väckt talan (se 15 kap. 7 § RB). En sådan ordning stämmer överens med säkerhetsåtgärdernas huvudsakliga syfte: att säkerställa värdet eller verkställigheten av en kommande dom.

Det närmare innehållet i de rekvisit som skall vara uppfyllda för att 13 kap. 1 § 4 p. RB skall vara tillämplig förefaller inte ha ägnats särskild uppmärksamhet i varken litteratur, förarbeten eller rättspraxis. En särskild fråga som inställer sig här är om det föreligger en överensstämmelse mellan 13 kap. 1 § 4 p. och sabotagerisken i 15 kap. 3 § RB. I viss mån förefaller ordalydelsen överensstämma.

För att besvara frågan är det lämpligt att se närmare på de rekvisit lagrummen ställer upp. Rättegångsbalken 13 kap. 1 § 4 p. RB innehåller tre rekvisit, a) det är av vikt för kändanden att fullgörelse sker i rätt tid (ett relevanskrav)⁸⁵, b) det förekommer särskild anledning (ett beviskrav), att c) svaranden kommer att undandra sig fullgörelse ("konsekvens"). Sabotagerisk i 15 kap. 3 § RB kan i sin tur delas in i ett beviskrav, "risk", och ett krav på konsekvens, "sabotage" (se närmare lagtexten). Begreppet sabotagerisk innehåller alltså noga sett två rekvisit.

Rättegångsbalken 15 kap. 3 § ställer som regel inte upp något särskilt krav på relevans för sökanden för att vara tillämplig, dock med ett undantag. Visar sökanden starka skäl för sitt yrkande kan han genast få komma i åtnjutande av sin rätt utan att värdet eller verkställigheten av en kommande

tillämplig skall inte den förpliktade parten kunna väcka motanspråk mot den (för tillfället) berättigade parten, se SOU 1938:44, sid. 181.

⁸⁵ Det har också uttryckts med att kändanden skall ha ett beaktansvärt rättsligt intresse av att fullgörelse sker i rätt tid, se Gärdes kommentar, sid. 131.

dom är i fara.⁸⁶ I sådana fall skall det ske en intresseavvägning mellan sökande och motpart. Det är ett krav som inte finner stöd i 13 kap. 1 § 4 p. RB som helt förefaller ställa kärandens intresse i centrum.

”Sabotage” enligt 15 kap. 3 § RB innebär i princip att motparten genom sina åtgärder minskar värdet eller försvårar verkställigheten av en kommande dom. Föreligger sabotagerisk i denna mening torde svaranden kunna sägas undandraga sig fullgörelse. Däremot kan det inte lika gärna sägas att svaranden genom att undandraga sig fullgörelse i rätt tid minskar värdet eller försvårar verkställigheten av en kommande dom.

Vad gäller beviskravet i 13 kap. 1 § 4p. respektive 15 kap. 3 § RB är de svåra att bringa i överensstämmelse. En jämförelse av ordalydelsen ger enligt min mening skäl för att beviskravet är högre ställt i den förra paragrafen.⁸⁷

Frågan om 13 kap. 1 § 4 p. är tillämplig torde dock sakna intresse när den part som önskar se ett aktieägaravtal fullgjort försöker uppnå detta syfte genom en säkerhetsåtgärd (vill parten väcka fullgörelsetalan ställer sig saken annorlunda). Förpliktelsen att rösta i enlighet med ett aktieägaravtal förfaller på den stämma där röstandet skall ske. Det är ju vid denna tidpunkt fullgörelse skall ske. Men ett yrkande om säkerhetsåtgärd kan enligt 15 kap. 7 § RB framställas ”fristående”, det vill säga upp till en månad innan sökanden väcker talan. Som framgått ovan kan en säkerhetsåtgärd meddelas om motpartens förpliktelse förfaller eller är förfallen när sökandens huvudtalan avgörs i underrätten. Tidsperioden mellan det att en säkerhetsåtgärd kan meddelas och tidpunkten för den aktuella stämman överstiger alltså utan vidare en månad. Därför innebär inte de begränsningar som framgår av 13 kap. 1 § RB några egentliga hinder om den part som

⁸⁶ Se ovan avsnitt 4.6.1. Självklart måste motpartens förpliktelse vara förfallen.

⁸⁷ Jfr Gärdes kommentar, sid. 132, som angående beviskravet i 13 kap. 1 § 4 p. talar om ”fara”. Beviskravet förefaller då inte särskilt strängt. Enligt min mening faller det sig

önskar se ett aktieägaravtal fullgjort vill utverka en säkerhetsåtgärd som gäller på den stämma där avtalet skall fullgöras. Här kommer i stället kravet på en sabotagerisk skydda sökandens motpart från obefogade ålägganden.

Kravet att visa på en sabotagerisk innan den aktuella stämman kan tyckas utgöra ett svårt problem för sökanden. Hur skall denne överhuvudtaget kunna känna till att motparten avser att rösta i strid med avtalet? Och hur skall sökanden kunna visa på en sabotagerisk mot motpartens bestridande innan något röstande ägt rum? Problemet för sökanden är inte nödvändigtvis så påträngande i praktiken. Vad gäller den första frågan är mitt intryck av de rättsfall jag undersökt att det ofta finns en uttalad konflikt mellan parterna redan innan ett avtalsbrott aktualiseras. I flera rättsfall finner man exempel på att sökanden framställt sitt yrkande interimistiskt, det vill säga yrkat att åtgärden skall meddelas utan motpartens hörande enligt 15 kap. 5 § 3 st. RB. Framställer sökanden ett sådant yrkande strax innan en förestående bolagsstämma är det svårt för domstolen att finna annat än att det föreligger fara i dröjsmål samtidigt som sökanden kan utverka ett föreläggande utan att motparten fått möjlighet att bemöta sökandens påståenden. Det behöver inte vara resultatet av en medveten processtaktik. Lika gärna kan sägas att det är först när stämman är nära förestående konflikten mellan parterna nått en så kritisk nivå att sökanden fått möjlighet att visa sannolika skäl för sitt yrkande.

Även om kravet på ett anspråk enligt 15 kap. 3 § RB kan anses uppfyllt innan förpliktelsen är förfallen är det naturligtvis nödvändigt att det föreligger en förpliktelse:

I RH 1993 ref. 34 yrkade sökanden kvarstad på svarandens egendom enligt 15 kap. 1 § RB. Sökanden hade utfärdat en bankgaranti till förmån för svaranden, men befarade att svaranden utan grund härför skulle komma att ta bankgarantin i anspråk. Sökanden yrkade i första hand kvarstad trots att bankgarantin inte tagits i anspråk, och i andra hand att beslutet

naturligt att läsa in att det skall föreligga en konkret och särskild anledning till att svaranden inte kommer att fullgöra. I så fall ter sig beviskravet betydligt strängare.

om kvarstad skulle gälla när och om bankgarantin togs i anspråk. Hovrätten ogillade yrkandena eftersom kvarstad inte kunde meddelas för en fordran som ännu inte uppkommit. Inte heller kunde ett kvarstadsbeslut villkoras i enlighet med andrahandsyrkandet.

Frågan om svaranden vid äventyr av vite kunde ha förpliktats att inte ta bankgarantin i anspråk berördes inte i målet, men med ett sådant yrkande hade sökanden i vart fall uppfyllt kravet på ett anspråk i enlighet med vad som sagts ovan.

5.2 Anspråk enligt aktieägaravtal

Detta avsnitt skall behandla en grundläggande fråga för denna uppsats, nämligen om aktieägaravtal ger upphov till ett anspråk enligt 15 kap. 3 § RB vilket är en förutsättning för att avtalet skall kunna genomdrivas enligt sitt innehåll. Alternativet är, förutsatt att avtalet är bindande, att den avtalspart som lidit skada av ett avtalsbrott hänvisas till en skadeståndstalan. Tillämpligt lagrum för eventuella säkerhetsåtgärder är i det senare fallet 15 kap. 1 § RB.

Även om frågan om säkerhetsåtgärdens konkreta innehåll främst skall behandlas i kapitel 6 skall frågan om en aktieägare kan föreläggas att rätta sig efter avtalet beröras redan i detta avsnitt. Svaret på om det är möjligt att verkställa ett föreläggande är nämligen av intresse ur två perspektiv:

1. Om det är helt uteslutet att meddela ett föreläggande som ingriper i en aktieägares rösträtt innebär det att den avtalspart som önskar att avtalet skall fullgöras enligt sitt innehåll är hänvisad till en skadeståndstalan. Sett ur detta perspektiv flyter förekomsten av ett anspråk och möjligheten att verkställa ett beslut av domstolen samman: Motsätter sig rättsordningen av princip möjligheten att verkställa ett beslut som avser ingrepp i en aktieägares rösträtt kan sökanden inte anses äga ett anspråk

mot sin motpart enligt 15 kap. 3 § RB.⁸⁸ Konsekvensen skulle annars bli att 15 kap. 3 § RB skulle kunna användas för att utverka någon form av ”provisorisk fastställelse”.⁸⁹

2. Om det endast i särskilda fall är uteslutet att ingripa i en aktieägars utövande av rösträtt, till exempel på så sätt att vitesföreläggande mot en fysisk person att rösta på visst sätt inte är möjligt att meddela, torde sökanden inte sakna ett anspråk. Däremot löper sökanden risken att få sitt yrkande ogillat. I rättspraxis finns nämligen stöd för åsikten att det inte är möjligt att utverka en dom om det föreligger hinder för dess verkställighet redan vid domstillfället.⁹⁰ Eftersom en säkerhetsåtgärd är avsedd att säkerställa verkställigheten av en kommande dom bör problemet behandlas på samma sätt vare sig det rör sig om dom eller beslut om säkerhetsåtgärd.

5.2.1 Anspråk på naturafullgörelse eller skadestånd?

Den centrala förpliktelsen i ett aktieägaravtal består i att parterna skall rösta i enlighet med avtalet (se avsnitt 4.5). En väsentlig fråga är om det innebär att en part som bryter mot avtalet kan åläggas respektive förbjudas att rösta i enlighet med avtalet eller, om det avtalsstridiga röstandet redan ägt rum, den avtalsbrytande parten på annat sätt kan förpliktas att rätta sig efter avtalet. Den senare typen av förpliktelse kan bestå i att den avtalsbrytande parten

⁸⁸ Notera att det är anspråk i denna betydelse som avses. En avtalsparts anspråk kan tolkas som hans anspråk enligt avtalet men också som det anspråk han kan framställa i domstol. Någon nödvändig överensstämmelse föreligger inte däremellan, se Hellner, Speciell avtalsrätt II, sid. 149, som med ett annorlunda språkbruk skiljer mellan en civilrättslig rätt och en rätt till dom. Eilard, Svensk exekution i lagstiftning och rättstillämpning, sid. 55, benämner rätten till dom ”processanspråk”. Av kopplingen mellan 15 kap. 3 § RB och fullgörelsetalan, se avsnitt 4.6.1, framgår att sökandens anspråk skall tolkas som processanspråket.

⁸⁹ Notera att frågan är en annan än om en domstol i det enskilda fallet måste förena ett föreläggande med vite. Se därom avsnitt 6.1.1.

⁹⁰ Hermansson, Fullgörelse av naturaförpliktelse, sid. 44 f och de där anförda rättsfallen NJA 1960 s. 63 och 1975 s. 16.

förpliktas att korrigera sitt avtalsstridiga röstande vid en ny omröstning eller att inte dra fördelar av de konsekvenser ett avtalsstridigt röstande medfört.

Aktieägaravtal anses vara obligationsrättsligt giltiga men utan verkan på det bolagsrättsliga planet.⁹¹ Det påståendet ger inget svar på frågan vilka påföljder en avtalspart kan göra gällande vid ett förestående eller fullbordat avtalsbrott. Ett avtalsbrott kan leda till skadeståndsskyldighet enligt allmänna avtalsrättsliga regler, det står fullt klart. Men det kan uppstå problem för den skadelidande att visa på de ekonomiska konsekvenserna av avtalsbrottet, även med beaktande av regeln om bevislättning i 35 kap. 5 § RB:

I NJA 1942 s. 627 var det fråga om två personer som slutit avtal om sitt samarbete i ett aktiebolag. Sedan bolaget trätt i likvidation yrkade den ene avtalsparten skadestånd av den andre för påstått avtalsbrott. Rådhusrätten ansåg att bolagets försättande i likvidation varit en följd av svarandens avtalsbrott, men att käranden inte förmått visa om eller i vilken utsträckning det lett till skada. Hovrätten och HD fastställde domen.

Roos kommenterar rättsfallet NJA 1942 s. 627 med att effekterna av ett avtalsbrott ofta inte låter sig mätas i ekonomiska mått, eftersom skadorna inte sällan blir av personlig eller ideell art och eftersom skadorna kan vara svåra att överblicka. Hur värderas till exempel skadan av att inte få utse en styrelseledamot eller av att inte få utnyttja en förköpsklausul? Det föranleder honom att dra slutsatsen att skadestånd oftast är en olämplig sanktion vid aktieägaravtal.⁹²

Även om ett avtalsbrott kan leda till skadeståndsskyldighet är det inte lika klart om parterna kan framtvinga ett naturafullgörande i domstol. Denna oklarhet finns redan på ett principiellt plan inom avtalsrätten. Enligt till exempel Ekelöf⁹³ är det en allmän princip inom avtalsrätten att avtal skall fullgöras enligt sitt innehåll och den skadelidande parten slippa nöja sig med

⁹¹ Johansson, Bolagsstämma, sid. 497, 500.

⁹² Roos, sid. 374.

skadestånd. Hellner⁹⁴ å andra sidan är betydligt mer skeptisk till förekomsten av en sådan princip.⁹⁵

Vad gäller för aktieägaravtalens vidkommande? Kan de genomdrivas i domstol? En äldre framställning av Nial synes närmast vara att tolka som att avtalsbrott endast ger rätt till skadestånd.⁹⁶ Den inställningen kan motiveras med att det vore olämpligt med domstolsingripanden i aktieägarens rösträtt, se närmare följande avsnitt.

Möjligheten att genomdriva aktieägaravtal enligt dess innehåll med hjälp av förelägganden har i litteraturen i stort sett endast uppmärksammats för det fall föreläggandet syftar till att verkställa en dom. Några principiella hinder mot sådana förelägganden har det inte gått att finna belägg för. Både möjligheten till positiv och negativ fullgörelsetalan har erkänts.⁹⁷ Kansmark och Roos har uppmärksammat möjligheten till säkerhetsåtgärder, men endast i förbigående och möjligen med en tveksam inställning till om det går att meddela positiva förelägganden i form av säkerhetsåtgärd.⁹⁸ Någon principiell åtskillnad mellan möjligheten att meddela positiva eller negativa förelägganden på det sättet att endast negativa förelägganden vore möjliga vore dock svårförståelig och torde inte ha varit åsyftad. Att ett positivt föreläggande kan betraktas som en mer ingripande åtgärd är en annan sak, se närmare avsnitt 6.3.1. Som skall framgå finns även rättspraxis till stöd för att aktieägaravtal kan genomdrivas i domstol och att fullgörelsetalan kan förenas med säkerhetsåtgärder (avsnitt 6.3.2 och 5.2.2).

⁹³ Ekelöf III, sid. 16. Notera att uttalandet görs just angående 15 kap. 3 § RB.

⁹⁴ Hellner, Speciell avtalsrätt II, sid. 150.

⁹⁵ Se närmare om förhållandet mellan naturafullgörelse och skadestånd Hermansson, Fullgörelse av naturaförpliktelser, särskilt sid. 40 ff.

⁹⁶ Nial, Studier, sid. 14 f, 30 och 43. Se även Gomard, Aktieselskabsret, sid. 259.

⁹⁷ Se Kansmark och Roos, sid. 100; Roos, sid. 372; d.s. i *Scandinavian Studies in Law* 1971, sid. 188. Se även Sandström, Hembud och lösningsrätt, sid. 278 f och Cohen, SvJT 1994, sid. 522 not 43 som ansluter sig till denna uppfattning.

⁹⁸ Se Kansmark och Roos sid. 100 som endast nämner möjligheten till säkerhetsåtgärder vid negativ men inte vid positiv fullgörelsetalan. Se även Werlauff och Nørgaard, *Vedtægter & Aktionæroverenskomster*, sid. 64: I dansk rätt förefaller det inte möjligt att meddela ett positivt åläggande mot en aktieägare att denne skall rösta på visst sätt i form av provisorisk åtgärd.

När ett avtalsbrott redan har fullbordats – en part har röstat i strid med avtalet – finns även möjligheten att yrka på andra åtgärder mot den avtalsbrytande parten än att denne skall rösta på visst sätt för att i möjligaste mån förhindra att skadan realiserar eller förvärras (se avsnitt 6.3.2).

Inledningsvis i avsnittet har också nämnts att avtalet inte anses ha någon bindande verkan för bolaget. Den närmare innebörden av påståendet, samt det faktum att det inte torde vara helt undantagslöst, behandlas i avsnitt 5.3. Den särskilda situationen att bolaget är part i avtalet behandlas i avsnitt 5.4.

5.2.2 Ingrepp i aktieägares rösträtt medelst vitesföreläggande

Vissa invändningar har framförts mot att tillåta ingrepp i aktieägarnas utövande av rösträtt på bolagsstämman⁹⁹, se närmare nästa stycke. Dessa invändningar har ofta gått ut på att aktieägaravtal överhuvudtaget skall fränkännas bindande verkan, men argumenten kan antas få en särskild tyngd när en domstol skall ålägga en aktieägare att rösta i enlighet med avtalet eller på annat sätt rätta sig efter det. Som torde ha framgått har dock inte dessa argument fått något principiellt gehör i svensk rätt. Det råder ingen tvekan om att aktieägaravtalen betraktas som giltiga. Samtidigt är det rimligt att anta att argumenten har en betydelse åtminstone inom ramen för den proportionalitetsbedömning det idag torde vara ostridigt att domstolarna har att göra innan de meddelar en säkerhetsåtgärd (se avsnitt 4.6.1) Av redovisad praxis framgår också att domstolarna anser ett ingrepp i rösträtten som en möjlig men ingripande åtgärd (se avsnitt 6.3).

Den invändning som torde ha mest fog för sig är den att aktieägarnas fria rösträtt bäst gynnar bolagets – och därmed aktieägarnas och eventuellt andra

⁹⁹ För en utförlig genomgång av argument som framförts mot att anse aktieägaravtal giltiga, allmänt eller i speciella frågor, se Roos, sid. 287 ff.

intressenters – intressen.¹⁰⁰ Ett argument som knyter an härtill är att bolagsstämmans funktion som autonomt och självständigt bolagsorgan förutsätter att aktieägarna fritt kan utöva sin rösträtt.

Mot argumentet att fri rösträtt bäst gagnar bolagets intressen kan väl främst invändas att aktieägarna själva är bäst skickade att avgöra det. Aktieägarna är fria att rösta efter eget skön och utifrån sina egna intressen och under sådana omständigheter kan det knappast anses olämpligt att de binder sin rösträtt i avtal som är avsedda att vara förpliktande.¹⁰¹ Aktieägaravtal är dessutom typiskt sett avsedda att skapa ett stabilt samarbete - anpassat till särskilda behov som kan råda - inom bolaget (se ovan avsnitt 4.5). Det talar snarast till bolagsintressets fördel. I följande avsnitt framgår också att bolagets intressen i vissa fall äger företräde framför aktieägaravtalet. Vidare kan anföras att en aktieägare får anses lika fri att rösta om röstandet kan leda till påföljder i form av skadestånd eller avtalsvite som om röstandet kan leda till utdömandet av förelagt vite.¹⁰²

Inte heller kan stämmans funktion sägas förutsätta en fri rösträttsutövning. ABL erkänner redan möjligheten att skicka ett ombud till stämman med noggranna instruktioner om hur rösträtten skall utövas.¹⁰³ I många bolag är själva stämman dessutom en mycket informell tilldragelse där besluten redan fattats och ”stämman” endast består i undertecknandet av nödvändiga protokoll, så kallade skrivbordsstämmor.

Vad gäller möjligheten att genomdriva ett aktieägaravtal mot en annan aktieägare med hjälp av vitesföreläggande kan det ifrågasättas om svensk rätt tillåter att vite används för att förmå en fysisk person att rösta eller inte rösta. Svaret är tveklöst jakande. Roos till exempel skriver angående

¹⁰⁰ Nial och Johansson, *Associationsrätt*, sid. 293 f. Enligt Nial är en fritt utövad rösträtt bästa garantin för att bolagets och aktieägarnas intressen tas tillvara. Han förefaller allmänt kritisk mot möjligheten att binda rösträtten genom avtal, men instämmer i att denna möjlighet föreligger utan särskilda inskränkningar. Se även d.s. i *Studier*, sid. 12 f.

¹⁰¹ Se Kansmark och Roos, sid. 32.

¹⁰² Roos, sid. 371.

vitesförelägganden att "[m]ycket tyder på att lagstiftaren [...] velat undvika fullgörelsetvång vid prestationer som förutsätter en speciell förmåga hos gäldenären. [...] Och denna synpunkt kan väl svårligen vara aktuell såvitt gäller röstning på bolagsstämma."¹⁰⁴

Vitesförelägganden mot fysiska personer kan också angripas från en delvis annan utgångspunkt än den Roos ger uttryck åt. Aktieägaravtal förekommer nämligen ofta i fåmansbolag, inte sällan familjeföretag. Aktieägaren kan vara anställd i bolaget eller på annat sätt i hög grad beroende av det. I en sådan situation kan det te sig som ett alltför långtgående ingrepp i hans personliga ekonomiska förhållanden att ålägga honom att fatta vissa beslut på bolagsstämman.¹⁰⁵ Sådana omständigheter innebär dock knappast ett hinder för förelägganden. De hänsyn som kan göra sig gällande kan nämligen inte anses väga tyngre än de hänsyn som gör sig gällande till exempel i så kallade konkurrensbegränsningsavtal, varigenom en arbetstagare för viss tid underkastar sig begränsningar i sin näringsfrihet. Av rättspraxis framgår att det inte finns några principiella hinder för att upprätthålla sådana avtal med hjälp av vitesförelägganden.¹⁰⁶ Samtidigt kan naturligtvis svarandens bundenhet av avtalet i en konkret situation ifrågasättas, till exempel med stöd av 36 § AvtL. Även hänsynen till bolagets intressen, se härom följande avsnitt, kan visa sig få en särskild tyngd i familjeföretag.

Åsikten att aktieägaravtal kan genomdrivas enligt sitt innehåll med hjälp av vitesföreläggande, även i mindre bolag och mot fysiska personer, får stöd i rättsfallet NJA 1964 s. 422. Rättsfallet aktualiserade inte ingrepp i aktieägares rösträtt men torde vara det enda avgörande av HD som

¹⁰³ Aktiebolagslagen 9 kap. 2 §.

¹⁰⁴ Roos, sid. 368.

¹⁰⁵ Notera att utdömande av vite inte är en form av "kompensation" för att adressaten för vitet inte följer föreläggandet. Ett vitesbelopp skall ställas så högt att det kan antas förmå adressaten att följa föreläggandet, se 3 § viteslagen, NJA 1991 s. 200 och Lavin, Viteslagstiftningen, sid. 91 ff.

¹⁰⁶ Se NJA 1991 s. 200 och AD 1990 ref. 44. Se även Fahlbeck, Företagshemligheter, konkurrensklausuler och yttrandefrihet, sid. 86 ff. Jfr Adlercreutz, SvJT 1991 s. 445 ff.

behandlar genomdrivande av aktieägaravtal och som kan anses belysa gällande rätt:

Aktierna i ett bolag ägdes i tre lika delar av Olof G., Nils G. och Åke G. Mellan aktieägarna slöts ett aktieägaravtal som bland annat reglerade deras anställningsvillkor i bolaget och fördelningen av bolagets vinst. Tvister om tolkning och tillämpning av avtalet skulle avgöras genom skiljeförfarande. Enligt sökanden, Olof G., var det underförstått i avtalet att parterna inte fick avyttra sina aktier. När Nils G. och Åke G. genom stämmobeslut upphävde bolagsordningens hembudsklausul yrkade därför Olof G. att motparternas aktier skulle beläggas med kvarstad eller att motparterna i vart fall skulle åläggas att inte sälja aktierna.¹⁰⁷ Kvarstaden eller förbudet skulle bestå till dess att skiljedomstol slagit fast om avtalet innebar att aktierna inte fick avyttras. HD förbjöd i beslut Nils G. och Åke G. vid äventyr av vite att till dess lagakraftägande dom förelåg eller beslutet på annan grund hävdes eller återgick överlåta dem tillhöriga aktier utan Olof G:s medgivande.¹⁰⁸

Sammantaget verkar det inte finnas någon anledning till att anta att ett aktieägaravtal inte går att genomdriva med hjälp av vitesföreläggande enligt 15 kap. 3 § RB. Eftersom aktieägaravtalen anses bindande och kan leda till utdömande av skadestånd, avtalsvite e.t.c. blir det närmast märkligt om en avtalspart inte kan skyddas genom ett vitesföreläggande. När nu avtalen en gång för alla anses giltiga bör rättsordningen också erbjuda ett effektivt skydd för de anspråk som uppstår.

5.2.3 Inskränkningar i aktieägares bundenhet av avtalet

Det förhållandet att det inte finns några principiella hinder att genomdriva ett aktieägaravtal innebär självklart inte att aktieägaravtal med giltig verkan kan innehålla varje slags förpliktelse. Vilka särskilda inskränkningar anses föreligga i parternas avtalsfrihet?

Från danskt håll har det påpekats att visst kan en aktieägare förpliktas att rösta i enlighet med ett aktieägaravtal, men förutsättningen måste vara att

¹⁰⁷ Yrkandet framställdes med stöd av dåtida motsvarighet till nu gällande 15 kap. 3 § RB.

¹⁰⁸ Rättsfallet kommenteras också i avsnitt 6.3.2.

det ”*entydigt* fremgår af aftalen, hvorledes der skal stemmes, og at den sagsøgte aktionær ikke kan fremføre berettigede indsigelser mod sagsøgerens påstand.”¹⁰⁹ Kravet på bestämndhet i förpliktelsen är lätt att motivera med att syftet med åläggandet är att det skall kunna ligga till grund för utdömande av vite. När en person blir adressat för ett vitesföreläggande är det av rättssäkerhetsskäl viktigt att han förstår innebörden av den förpliktelse som ålagts honom. Denna fråga behandlas närmare i avsnitt 6.1.1. Men vad är ”berättigade invändningar”?

I någon mening låter det sig naturligtvis alltid sägas att en svarande inte skall ha några berättigade invändningar när han åläggs en förpliktelse. Men den typ av invändningar som skall behandlas här är de som bygger på specifikt aktiebolagsrättsliga hänsyn. I NJA 1972 s. 29 (se avsnitt 4.5) uttalade HD beträffande giltigheten av den förpliktelse som ålade svaranden att rösta enligt kärandens direktiv att ”[i]ntet tyder på att förbehållen tillkommit i syfte att kringgå aktiebolagsrättsliga eller andra lagregler, så att ogiltighet på dylik grund skulle föreligga.”¹¹⁰ Angående möjligheten att ta hänsyn till bolagets intresse sa HD i samma mål att ”[m]öjlighet [...] att åsidosätta lydnapplikten måste [...] föreligga [...] i fall då ett handlande enligt förpliktelsen skulle, objektivt sett, innebära allvarlig risk för ogynnsamma verkningar i frågor av vikt för bolaget.”¹¹¹

Även om avtalsfriheten är vidsträckt när aktieägarna genom ett aktieägaravtal reglerar sina inbördes förhållanden finns det naturligtvis gränser för denna avtalsfrihet. Avtalsbestämmelser som inskränker aktieägarnas rättigheter enligt tvingande regler i ABL är till exempel ogiltiga. Detsamma gäller troligen om avtalsbestämmelserna strider mot bolagsordningen.¹¹² Om aktieägaravtalet ålägger avtalsparterna att rösta för ett stämmobeslut som strider mot tvingande lagregler eller beslut som

¹⁰⁹ Borum, Ugeskrift for Retsvæsen 1971, sid. 216.

¹¹⁰ Referatet s. 46.

¹¹¹ Referatet s. 48.

¹¹² Kansmark och Roos, sid. 33.

innebär att medparter eller bolag på ett illojalt sätt åsamkas skada anses avtalet också ogiltigt. Inte heller kan en aktieägare förpliktas att rösta på ett sätt som medför skadeståndsskyldighet för denne.¹¹³

Ett särskilt problem utgör frågan hur bundenheten av avtalet förhåller sig till risken att stämmobesluten klandras. Den situationen måste hindras uppstå, att ett stämmobeslut som tillkommer efter det att en aktieägare av domstol förpliktats rösta i enlighet med avtalet upphävs efter klander. Här kan det till att börja med sägas att ett aktieägaravtal inte kan anses bindande om dess tillämpning leder till ett stämmobeslut som är en nullitet.¹¹⁴ Om stämmobeslutet endast är klanderbart i den meningen att det omfattas av klanderfristen i 9 kap. 40 § 1 st. ABL så är bilden mer komplicerad. Såväl Nial som Roos förefaller att acceptera att avtalet är bindande även om det leder till ett beslut som är klanderbart i den senare betydelsen.¹¹⁵ Aktieägaravtalet torde här betraktas som ett bindande samtycke till det aktuella stämmobeslutet, annars vore avtalsparterna oförhindrade att klandra ett stämmobeslut de röstat för. Under vilka omständigheter ett samtycke kan betraktas som bindande är dock inte helt klarlagt, vare sig i lag eller rättspraxis.¹¹⁶ Här föreligger alltså ett visst utrymme för osäkerhet.

Ett par situationer där domstolarna bör betrakta aktieägaravtalets ogiltighet ex officio har särskilt nämnts i litteraturen. Dels rör det sig om otillbörliga former av rösträttshandel¹¹⁷ och dels om avtal där aktieägare förpliktat sig att rösta för bolagets bildande på konstitutiv stämma.¹¹⁸

De invändningar mot avtalets giltighet som nu har beskrivits torde inte avvika från vad som allmänt gäller i avtalsrättsliga förhållanden.¹¹⁹

¹¹³ Nial, SvJT 1976, sid. 114.

¹¹⁴ Roos, sid. 308; Nial, Studier, sid. 15 f. Se också 9 kap. 17 § 3 st. ABL.

¹¹⁵ Roos, sid. 308; Nial, Studier, sid. 16.

¹¹⁶ Se närmare Kedner och Roos, Aktiebolagslagen Del I (4 uppl), sid. 263; prop. 1975:103 sid. 413, 417.

¹¹⁷ Se Roos, sid. 306.

¹¹⁸ Nial, Studier, sid. 15; jfr Roos, sid. 320.

¹¹⁹ Se t.ex. Nial, SvJT 1976, sid. 114

Aktieägaravtalen är också vanligtvis generellt avfattade och har då alltså inte till syfte att särskilt reglera utfallet av en viss omröstning på stämman. Om aktieägaravtalet i ett visst fall betraktas som ogiltigt eller icke förpliktande så innebär inte det att avtalet som sådant är ogiltigt.¹²⁰ Även detta överensstämmer med vanliga avtalsrättsliga tolkningsregler.

Som framgår av NJA 1972 s. 29 torde en part också ha möjlighet att rösta i strid med avtalet när bolagets intresse, i objektiv mening, kräver det. Några närmare hållpunkter för denna bedömning är svåra att fastställa. HD:s formulering tyder dock på att utrymmet för att åsidosätta avtalet på denna grund är ganska snävt tilltaget. Borum nämner som exempel bland annat att aktieägaren förpliktat sig att rösta för fastställandet av resultat- och balansräkning utan att närmare satt sig in i frågan på förhand. Borum ställer sig avvisande till att en domstol skulle ålägga aktieägaren att rösta i enlighet med sin förpliktelse om denne kan anföra några rimliga skäl till varför han vid närmare eftertanke beslutat sig för att rösta emot fastställande, detta oberoende av om resultat- och balansräkningen i och för sig uppfyller lagens krav.¹²¹ HD:s ordval ”allvarlig risk” i NJA 1972 s. 29 förefaller dock kräva ganska starka skäl från aktieägarens sida i en sådan situation till varför han skulle ha rätt att negligera avtalet.

Avslutningsvis bör också EG:s förslag till ett femte bolagsdirektiv, det så kallade strukturdirektivet, nämnas. Inom EG-rätten finns det nämligen ett antal direktiv eller förslag till direktiv på bolagsrättens område. Strukturdirektivet tar sikte på aktiebolagens organisation och har varit föremål för intensiv debatt och motstånd.¹²² Även om direktivet fortfarande, tjugo år efter det utarbetades, bara befinner sig på förslagsstadiet menade Aktiebolagskommittén att det fanns skäl att beakta förslaget vid utarbetandet

¹²⁰ Roos, sid 308

¹²¹ Borum, Ugeskrift for Retsvæsen, sid. 217.

¹²² SOU 1992:83, sid. 93.

av en ny svensk aktiebolagslag.¹²³ Några lagändringar har dock ännu inte genomförts i denna fråga.

Anledningen till att strukturdirektivet är av intresse i detta sammanhang är att det innehåller förslag till tvingande förbud mot tre typer av avtal som binder rösträtten. Förbudet skulle omfatta avtal varigenom aktieägaren

- åtar sig att rösta på ett sätt som innebär att han alltid skall följa instruktioner från bolaget eller något av dess organ,
- åtar sig att alltid godkänna förslag från bolaget eller något av dess organ, eller
- åtar sig att som motprestation för särskilda fördelar rösta på ett visst sätt eller avstå från att rösta.¹²⁴

5.3 Anspråk mot bolaget

En fråga som ofta uppmärksammas när det gäller aktieägaravtal är om avtalet, utan att bolaget är bundet på avtalsrättslig grund, kan få bolagsrättslig genomslagskraft. Som skall framgå är inställningen mot att tillerkänna aktieägaravtal sådan verkan avvisande i svensk rättsvetenskaplig debatt. Som också skall framgå finns det emellertid fog för åsikten att det inte är uteslutet att undantagsvis ge avtalen sådan effekt.

5.3.1 Klander av avtalsstridigt stämmobeslut

¹²³ SOU 1995:44, sid. 139.

¹²⁴ SOU 1995:44, sid. 144.

Ett avtal som sluts mellan aktieägarna i ett bolag skall, brukar det sägas, inte ha några konsekvenser på det bolagsrättsliga planet.¹²⁵ Härmed torde främst avses att röstning i strid med ett aktieägaravtal inte ger rätt att klandra bolagsstämmobeslutet enligt 9 kap. 39 § ABL.¹²⁶ Det kan anses följa redan av lagtexten som stadgar att ett beslut kan klandras om beslutet "...*inte har tillkommit i behörig ordning eller på annat sätt strider mot denna lag, tillämplig lag om årsredovisning eller bolagsordningen.*" Uttrycket "*inte har tillkommit i behörig ordning*" skulle kunna anses omfatta ett avtalsbrott, men det är med all sannolikhet inte fallet.¹²⁷ I äldre praxis går det dock att finna exempel på att aktieägaravtal kunnat ligga till grund för klandertalan.¹²⁸ Ett sådant inaktuellt avgörande som fortfarande har ett visst värde som exempel är NJA 1915 s. 590:

A överlät en aktiepost till B men förbehöll sig rösträtten intill dess att full betalning erlagts. Innan så skett överlät B aktierna in blanco vidare till C. Bolaget vägrade C rösträtt under påstående att rösträtten fortfarande tillkom A. C klandrade bolagets beslut som upphävdes, men aktieägaravtalets betydelse framgår av att Cs goda tro torde ha varit en förutsättning för domstolarnas ställningstagande.¹²⁹

Dissidenten i HD torde dock ha resonerat enligt även idag gällande rätt när han frågar sig om 1) röstbindningen varit ett villkor för överlåtelsens giltighet mellan A och B, och 2) då svaret är nekande finner att bolaget inte kunde vägra C rösträtt. Bolaget kan nämligen vägra en person rösträtt om äganderätten som sådan till aktierna kan ifrågasättas.¹³⁰ Det är dock ett problem av allmän betydelse¹³¹ och inte särskilt kopplat till aktieägaravtal.

¹²⁵ Avsnittet berör alltså inte direkt frågan om konsekvensen av att bolaget är part i avtalet, se avsnitt 5.4. Att påståendet inte är helt undantagslöst framgår under 5.3.2.4.

¹²⁶ Se Johansson, Bolagsstämma, sid. 497 vid not 453 och däri anförd svensk litteratur, och sid. 500.

¹²⁷ Roos, sid. 335 ff.

¹²⁸ Se hovrättsavgörandet i SvJT 1929 ref. s. 53 som kritiseras redan i Nial, Studier, sid. 10 f och senare av Roos, sid. 340.

¹²⁹ Målet kommenteras i Nial, Studier, sid. 10 f not 5 och 6; Johansson, Bolagsstämma, sid. 494; Forsell, Tredjemansskyddets gränser, sid. 190. Notera att frågeställningen är en annan än om C varit bunden i förhållande till A. Se härom Kansmark och Roos, sid. 29 f och NJA 1972 s. 29.

¹³⁰ Rodhe, Aktiebolagsrätt, sid. 186 f.

¹³¹ Se 3 kap. 10 § ABL.

Hade svaret på dissidentens första fråga varit jakande hade det dock kunnat förefalla som om avtalet givits särskilda bolagsrättsliga konsekvenser.

Någon aktuell praxis på området som behandlar frågan om ett aktieägaravtal kan ligga till grund för klander förefaller inte finnas.

Ett bärande skäl till varför aktieägaravtal inte bör kunna ligga till grund för klander är att de inte lagreglerats som bolagsordningar och inte heller omfattas av något publicitetskrav. En möjlighet till klander under sådana omständigheter kan leda till en besvärande osäkerhet om giltigheten av fattade stämmobeslut.¹³² Ett annat skäl är den allmänna avtalsrättsliga princip som ger uttryck åt att partsbundenheten inte ska omfatta – framförallt inte förpliktiga – andra än avtalsparterna (avtalets subjektiva begränsning).¹³³

Frågan om aktieägaravtal kan ligga till grund för klander har berörts av Röstvärdeskommittén:

”Ett sådant avtal [det vill säga avtal varigenom aktieägare bundit sin rösträtt] kan inte göras gällande mot bolaget, men är giltigt mellan avtalsparterna inom ramen för vanliga civilrättsliga regler om ogiltighet och jämkning av avtal. Det förhållandet att avtalet inte kan göras gällande mot bolaget medför att ett bolagsstämmobeslut, som strider mot en utfästelse i ett röstbindningsavtal, inte kan klandras av denna anledning.”¹³⁴

Kansmark och Roos har dock reserverat sig mot att helt utesluta möjligheten att en domstol skulle tillåta klander eller annan sådan bolagsrättslig genomslagskraft när det vore ”formalistiskt” att inte ge avtalet sådan verkan. ”Formalismen” skulle grunda sig på att avtalet omfattar samtliga aktieägare

¹³² Borum, Ugeskrift for Retsvæsen, sid. 218; Johansson, Bolagsstämma, sid. 500 f. Även Roos förefaller anse att sådana praktiska skäl har störst betydelse till varför klander skall vara uteslutet, se Roos, sid. 351, 354.

¹³³ Grönfors, Avtalslagen, sid. 56; se även Roos, sid. 345 f. Se närmare avsnitt 5.3.2.2.

¹³⁴ SOU 1986:23, sid. 51. Se även det än mer översiktliga uttalandet i prop. 1975:103, sid. 314, som inte tillför något utöver Röstvärdeskommitténs uttalande.

och fortfarande är i kraft.¹³⁵ I svensk rättsvetenskaplig litteratur verkar det annars råda full enighet kring den syn på aktieägaravtal som lyfts fram: De är bindande mellan parterna enligt allmänna regler men binder inte bolaget. Samstämmigheten är ”[...]generellt sett [...] närmast överväldigande[...]”.¹³⁶

En mer nyanserad debatt har däremot förts i Tyskland och Danmark och ligger till grund för Kansmark och Roos' uttalande.¹³⁷ I Tyskland är diskussionen påverkad av tysk rättspraxis, där domstolarna i några fall gett aktieägaravtal bolagsrättsliga verkningar i så kallade GmbH (Gesellschaft mit beschränkter Haftung).¹³⁸ I Danmark är det framförallt Gomard som anser att aktieägaravtal bör ha direkta bolagsrättsliga konsekvenser.¹³⁹ I norsk rätt föreligger i vart fall ett rättsfall som avvisar tanken på att låta aktieägaravtal påverka stämmobeslutets giltighet. Lowzow & Reed anser det dock ändå möjligt att ge avtalet den effekten i vissa fall.¹⁴⁰

Som framgått ovan kan det inte anses stå i överensstämmelse med den gängse svenska rättsuppfattningen att klandra ett bolagsstämmobeslut därför att det strider mot ett aktieägaravtal. Med all säkerhet kan sägas att denna traditionella uppfattning fortfarande gäller och har en närmast förkrossande tyngd. Kansmark och Roos förefaller att vara det enda exemplet på att en avvikande åsikt framförts. De behandlar emellertid frågan närmast i förbigående samtidigt som de endast aktualiserar möjligheten till klandertalan rent undantagsvis. Redan här bör, för klarhets skull, sägas att inte heller min egen uppfattning är en annan än att klandertalan sällan eller aldrig kan bli resultatet av ett aktieägaravtal. Däremot finns det enligt min mening visst fog för åsikten att det inte är uteslutet att ett aktieägaravtal kan

¹³⁵ Kansmark och Roos, sid. 31.

¹³⁶ Johansson, Bolagsstämma, sid. 500.

¹³⁷ Se Kansmark och Roos, a.s. med hänvisningar. Jämför också Roos' reservationslösa avståndstagande från att låta ett aktieägaravtal ligga till grund för klander eller ens tillåta en talan med i sak samma konsekvens i Roos, sid. 366.

¹³⁸ Johansson, Bolagsstämma, sid. 498, 511.

¹³⁹ Lowzow & Reed, sid. 54.

¹⁴⁰ Lowzow & Reed, sid. 51, 54 f.

ligga till grund för klander och framförallt finns det andra vägar än klander på vilka ett aktieägaravtal kan ligga till grund för säkerhetsåtgärd direkt mot bolaget. Eftersom en närmare behandling av det senare påståendet dels kräver en närmare analys av Kansmark och Roos' uttalande, dels eftersom man här kommer in på ett rättsområde omgärdat av stor osäkerhet, så kommer frågan om aktieägaravtals direkta verkningar mot bolaget behandlas vidare i följande avsnitt.

5.3.2 Omvänt ansvarsgenombrott

I det föregående avsnittet konstaterades att den allmänna åsikten i litteraturen är att aktieägaravtal inte kan ligga till grund för klandertalan. Vidare antyddes att det finns andra vägar än klandertalan på vilka anspråk kan riktas mot bolaget i anledning av ett aktieägaravtal. Dessa frågor skall nu behandlas mer djupgående, men innan några slutsatser dras är det nödvändigt att försöka betrakta problemet i ett vidare perspektiv.

Om sökanden är part i ett aktieägaravtal har han närmast som en självklarhet rätt att kräva att medparterna rättar sig efter avtalet. Däremot har bolaget som utgångspunkt ingen skyldighet att rätta sig efter avtalet. Bolaget och dess aktieägare är skilda rättssubjekt. En analog tillämpning av 9 kap. 39 § ABL eller en tillämpning av någon annan rättsregel som innebär ett bifall till ett yrkande om säkerhetsåtgärd mot bolaget för att säkerställa avtalet innebär att denna åtskillnad åsidosätts. Ett bifall till ett sådant yrkande innebär nämligen att bolaget kommer att åläggas förpliktelser på grund av de förpliktelser dess aktieägare åtagit sig.. Som utgångspunkt är inte det möjligt. Ägare och bolag skall var för sig ansvara för sina förpliktelser. I rättspraxis och litteratur har det dock redan accepterats att aktieägarna utan stöd i lag eller avtal kan åläggas ansvar för bolagets förpliktelser. I det fallet är det vanligt att man talar om ansvarsgenombrott. För att ålägga ett bolag att respektera innehållet i ett aktieägaravtal måste det omvända resultatet uppnås: Bolaget skall ansvara för aktieägarnas förpliktelser. Denna

möjlighet är dock en relativt obekant företeelse i svensk rätt. Samtidigt förefaller det svårt att inte betrakta frågan om bolaget kan åläggas ansvar för aktieägarnas förpliktelser på i princip samma sätt som frågan om aktieägarna kan åläggas ansvar för bolagets förpliktelser. Termen omvänt ansvarsgenombrott¹⁴¹ är därför lämplig¹⁴² för att beskriva innebörden av att ett anspråk kan riktas mot bolaget i anledning av ett aktieägaravtal.

I det följande skall ett par problemområden behandlas som ligger nära det omvända ansvarsgenombrottet, nämligen dels ansvarsgenombrott och dels vad som skall benämnas som ”Otillbörligt ingripande i avtalsförhållande.” Därefter följer ett antal rättsfall som är av intresse innan den specifika frågan om och, i så fall, under vilka förutsättningar ett aktieägaravtal kan ålägga bolaget förpliktelser utan att bolaget åtagit sig några sådana förpliktelser skall besvaras.

5.3.2.1 Ansvarsgenombrott

Ansvarsgenombrott innebär, som rättsfiguren kommit till användning, att aktieägarna åläggs ett ekonomiskt ansvar för de förpliktelser bolaget inte lyckats uppfylla. Att ansvarsgenombrott kommit till stånd i rättspraxis är odiskutabelt, men i vilken omfattning är mer oklart.¹⁴³ I grova drag anses ett ansvarsgenombrott kunna ske under följande omständigheter:¹⁴⁴

¹⁴¹ Begreppet används av Erik Nerep i ett rättsutlåtande hämtat från ett mål vid Stockholms tingsrätt. Den frågeställning som var föremål för Nereps bedömning var, tillsammans med de i målet aktuella omständigheterna, så skild från den fråga som är aktuell här att utlåtandet inte vidare skall beröras. Eftersom utlåtandet är opublicerat kan dock kort sägas att Nerep ansåg det uteslutet att ålägga ett bolag ansvar för den skada dess ägare orsakat sedan denne med stöd av sitt bolag valts in i ett annat bolags styrelse. Utlåtandet är infört som bilaga 4, Stockholms TR T6-39-98.

¹⁴² Språkbruket är dock inte självklart. För undantag från principen om aktieägare och bolag som skilda rättspersonligheter har termen ”genomsyn” lanserats. Ansvarsgenombrott betecknar då ett fall härav, nämligen att moderbolag får svara för dotterbolags skulder genom undantag från reglerna om begränsat ansvar för aktieägare. Se Moberg, Moderbolags ansvar för dotterbolags skulder, sid. 49 ff. Med en sådan begreppsbestämning kan begreppet omvänt ansvarsgenombrott leda till missförstånd.

¹⁴³ Se Brocker och Grapat, Ansvarsgenombrott, 2 kap. som utförligt behandlar rättspraxis och de skilda ståndpunkter som kommit fram i litteraturen.

¹⁴⁴ Brocker och Grapat, Ansvarsgenombrott, sid. 36.

- Bolaget har varit underkapitaliserat i förhållande till sin verksamhet.
- Bolaget har varit osjälvständigt i förhållande till sina ägare.
- Aktieägarkretsen har varit begränsad.
- Syftet med och konstruktionen av bolagets verksamhet ter sig sammantaget som illojalt mot andra intressenter än aktieägarna, det vill säga som ett klandervärt utnyttjande av det begränsade personliga ansvaret.
- Det är möjligt att det också skall göras en distinktion mellan inom- och utomobligatoriska rättsförhållanden. I det senare fallet har borgenären inte självantagit trätt i förbindelse med bolaget vilket talar för ansvarsgenombrott.

I det så kallade Personalbolagsfallet¹⁴⁵ yrkade staten att ett moderbolag skulle åläggas solidariskt betalningsansvar tillsammans med sitt dotterbolag för arbetsgivaravgifter dotterbolaget inte förmått erlægga. Staten genom RSV stödde sin talan på principerna om ansvarsgenombrott. Hovrätten ansåg inte att rättspraxis gav stöd för en allmängiltig princip om ansvarsgenombrott. Ett sådant undantag från grundläggande principer inom aktiebolagsrätten borde, enligt hovrätten, formuleras av lagstiftaren. Därefter fortsatte emellertid hovrätten:

”Emellertid kan det inte heller godtas att situationer, där rena missbruk av aktiebolagskonstruktionen föreligger eller där denna associationsform utnyttjas utan att något av de syften, som bär upp den aktiebolagsrättsliga lagstiftningen är för handen, medför att t ex godtroende borgenärer drabbas på ett otillbörligt sätt. [...] [Nytt stycke:] Enligt hovrättens mening är den grundläggande förutsättningen för att ett ansvarsgenombrott skall kunna konstateras i ett fall av förevarande natur att gäldenärsbolaget inte bedriver någon i förhållande till moderbolaget självständig verksamhet.”¹⁴⁶

Hovrätten förefaller ge uttryck åt att frågan om ansvarsgenombrott i hög grad är en bedömning som måste avgöras in casu och att den

¹⁴⁵ Hovrättsfallet är opublicerat men redovisas i Brocker och Grapatin, Ansvarsgenombrott, sid. 52 ff.

aktiebolagsrättsliga principen om begränsat personligt ansvar skall tillerkännas stor tyngd.¹⁴⁷ Samtidigt är det i mitt tycke svårt att frigöra sig från intrycket att hovrätten i det citerade utdraget visar en stor flexibilitet: Missbruk eller utnyttjande av aktiebolagsformen utan att godtagbara syften föreligger skall inte godtas. Dessutom gällde förutsättningen att gäldenärsbolaget skulle vara osjälvständigt i förhållande till moderbolaget i ”fall av förevarande natur”.

Även i NJA 1982 s. 244 gällde frågan ett moderbolags betalningsansvar för dotterbolagets betalningsförpliktelse. HD ålade moderbolaget sådant betalningsansvar, men det skedde på avtalsrättslig grund. I underrätterna var frågan om ansvarsgenombrott dock aktuell. Även i detta mål ger hovrätten uttryck åt att ansvarsgenombrott är en in casu-betonad bedömning och att det är det illojala missbruket av det begränsade ansvaret för ägaren som är av avgörande betydelse:

”Någon klar linje i frågan om ansvarighetsgenombrott har inte utbildats i svensk rätt [...]. Gemensamt för de fall där sådant genombrott har ansetts vara motiverat i relationen moder/dotterbolag torde vara att dotterbolagets verksamhet har drivits uteslutande för moderbolagets räkning med tillgångar som uppenbart varit en företagsekonomiskt otillräcklig bas för de risker och förpliktelser som verksamheten kunnat antagas medföra. Arrangemanget med dotterbolaget skall med andra ord framstå som ett klart, mot fordringsägarna illojalt förfarande.”¹⁴⁸

Som också framgår av domstolarnas resonemang intar svensk rättspraxis en mycket restriktiv attityd till ansvarsgenombrott, och i litteraturen påpekas de nackdelar som kan följa om domstolarna i ökad omfattning ålägger aktieägarna ansvar för bolagets förpliktelser.¹⁴⁹

5.3.2.2 Otillbörligt ingripande i avtalsförhållande

¹⁴⁶ Citatet är hämtat från Brocker och Grapatin, Ansvarsgenombrott, sid. 54.

¹⁴⁷ Brocker och Grapatin, sid. 55.

¹⁴⁸ Referatet s. 259.

¹⁴⁹ Grönfors, Avtalsgrundande rättsfakta, sid. 110.

Ett argument som anförts mot att tillerkänna aktieägaravtal bolagsrättsliga verkningar är principen om avtalets subjektiva begränsning (även kallad principen om avtalsverkningarnas relativitet).¹⁵⁰ Denna princip innebär framförallt att avtal inte anses kunna förplikta tredje man. Med beaktande av principen har aktieägaren utövat sin rösträtt korrekt i förhållande till bolaget även när röstandet inneburit ett brott mot ett aktieägaravtal. Det förutsätter dock att bolaget inte är part i avtalet.¹⁵¹

Utifrån ett konkurrensrättsligt perspektiv har det ifrågasatts om inte principen om avtals subjektiva begränsning kan brytas vid fall av så kallat otillbörligt ingripande i avtalsförhållande.¹⁵² Ett otillbörligt ingripande i avtalsförhållande skulle kunna föreligga när en tredje man (C) till förmån för sig själv förmår avtalsparten (B) att bryta sitt avtal med (A). I sådana fall skulle det kunna bli aktuellt med skadeståndsansvar för C gentemot A.

Endast ett HD-avgörande sägs finnas som ger uttryck för en självständig princip om skadeståndsansvar vid fall av otillbörligt ingripande i avtalsförhållande: NJA 1928 s. 621:¹⁵³

I NJA 1928 s. 621 var det fråga om ett sågverk (B) som åtog sig att leverera ett parti trävaror till en utländsk köpare (A). Medan trävarorna fortfarande befann sig i B:s besittning överlät B fakturan till bolaget (C) som inkasserade fordran varpå B gick i konkurs. A yrkade att C skulle återbetala den av A erlagda köpeskillingen. HD beaktade att C haft god insyn i B:s ekonomiska förhållanden och dessutom utövat ett bestämmande inflytande i B:s verksamhet. HD ansåg därför att C handlat i strid med gott handelsskick och tillerkände A ersättning för den förlust A gjort i B:s konkurs.

Det finns ett par rättsgrunder av mer generell betydelse som kan anses tillämpbara för att ålägga tredje man (C) ett ansvar om han ingriper i ett bestående avtalsförhållande. Dels kan C anses förpliktad att respektera

¹⁵⁰ Uttrycket otillbörligt ingripande i avtalsförhållande är hämtat från Bernitz, Otillbörligt ingripande i avtalsförhållande.

¹⁵¹ Roos, sid. 346.

¹⁵² Bernitz, Otillbörligt ingripande i avtalsförhållande, sid. 43-70.

¹⁵³ Bernitz, Otillbörligt ingripande i avtalsförhållande, sid. 67 f.

avtalet på kvasikontraktuell grund och dels kan C anses förpliktad att inte kolludera med avtalet mellan A och B. Dessa rättsgrunder skall beskrivas något närmare.

Resonemanget om kvasikontraktuell ansvar avser vanligen inte möjligheten att ålägga tredje man att respektera avtal mellan andra parter.¹⁵⁴ Men uteslutet att ålägga tredje man ett ansvar på denna grund är det inte, även om perspektivet då som nämnts varit konkurrensrättsligt.¹⁵⁵ Förutsättningar som ställts upp för att anse ett kvasikontraktuell förhållande föreligga är ett nära samband mellan tredje man och den avtalsbrytande parten, samt att tredje mans ingripande i avtalsförhållandet betraktas som otillbörligt. Det nära sambandet kan bestå i att tredje man ingår i samma avtalskomplex eller förmögenhetssfär som den avtalsbrytande parten. Otillbörligheten kan bestå i att tredje man samverkar med den närstående parten för att bryta avtalet.¹⁵⁶ Ett kvasikontraktuell förhållande kan alltså beskrivas som att avtalsverkningarna utsträcks till att gälla situationer eller parter som står det avtalsreglerade förhållandet nära. I det perspektivet synes ansvarsgenombrott kunna beskrivas som en form av kvasikontraktuell förhållande mellan aktieägarna och bolagets borgenärer.¹⁵⁷

Begreppet kollusion innebär att C inte får rättshandla med B för att medvetet skada A, eller på annat vis dra fördel av en relation med B som på jämförbart sätt framstår som klart otillbörligt mot A.¹⁵⁸ Det rör sig alltså här närmast om fall av agerande från C:s sida i rent skadesyfte. En tillämpning av principen om kollusion torde förutsätta att C samverkat med B för att avtalet med A skall brytas och skada denne. Däremot krävs inte något nära förhållande mellan tredje man och B, men C:s agerande skall alltså betraktas som kvalificerat otillbörligt.¹⁵⁹

¹⁵⁴ Se Grönfors, *Avtalsgrundande rättsfakta*, sid. 98 ff; Hellner: *Skadeståndsrätt*, sid. 88 f.

¹⁵⁵ Bernitz, *Otillbörligt ingripande i avtalsförhållande*, sid. 44.

¹⁵⁶ Bernitz, *Otillbörligt ingripande i avtalsförhållande*, sid. 65.

¹⁵⁷ Se Grönfors, *Avtalsgrundande rättsfakta*, sid. 109 f.

¹⁵⁸ Hessler, *Allmän sakrätt*, sid. 495.

¹⁵⁹ Bernitz, *Otillbörligt ingripande i avtalsförhållande*, sid. 67 f.

5.3.2.3 Rättspraxis

Det finns ett par rättsfall där domstolarna ålagt bolag att respektera förpliktelser de inte åtagit sig. Som skall framgå förefaller domstolarna resonera enligt samma principer som har framgått vid ansvarsgenombrott och otillbörligt ingrepp i avtalsförhållande. Det första rättsfall som skall behandlas i detta sammanhang är NJA 1993 s. 188. Rättsfallet har anförts som ett exempel på genomsyn av aktiebolag,¹⁶⁰ men kopplingen till konkurrensrätten gör att det inte går att utesluta att avgörandets betydelse inte skall utsträckas utanför detta område.¹⁶¹

Aktiebolagen PM och Manico var systerbolag. De ägdes av Mani-M som i sin tur ägdes av Göran M, som var styrelseledamot i samtliga tre bolag. PM hade åtagit sig att marknadsföra bolaget Gillettes produkter. I avtalet ingick en konkurrensbegränsningsklausul som förpliktade PM att inte marknadsföra produkter som konkurrerade med Gillettes under en viss tid efter det att samarbetet upphört. Sedan samarbetet mellan Gillette och PM upphört ansökte Gillette om stämning och yrkade att PM skulle förpliktas att inte marknadsföra produkter som konkurrerade med Gillettes. Yrkandet framställdes även som säkerhetsåtgärd enligt RB 15 kap. 3 § vilket bifölls av tingsrätten. Därefter framställdes samma yrkande mot Manico under påstående att PMs verksamhet helt sonika lyfts över till Manico som inte tidigare sysslat med sådan verksamhet, allt i syfte att kringgå avtalet mellan Gillette och PM.

Tingsrätten fann inledningsvis att utgångspunkten var att något förbud inte kunde meddelas mot Manico eftersom det inte fanns något avtal mellan PM och Manico. Sedan beaktades emellertid de ”mycket speciella förhållanden” som förelåg i detta mål:

- Manico var PM mycket närstående, och
- arrangemanget att lyfta över PMs verksamhet till Manico kunde inte uppfattas på annat sätt än ett kringgående av dels avtalet mellan PM och Gillette, dels tingsrättens beslut i målet mot PM.

¹⁶⁰ Brocker och Grapatin, Ansvarsgenombrott, sid. 61.

Tingsrätten fann på anförda skäl att Gillette hade ett anspråk även mot Manico och biföll Gillettes yrkande. Hovrätten fastställde tingsrättens beslut.

HD fastställde i sin tur hovrättens beslut och lämnade följande motivering¹⁶²:

”Konkurrensbegränsningsklausulen i det mellan Gillette och [PM] träffade avtalet gäller enbart mellan avtalsparterna och kan i princip inte göras gällande mot Manico. Vad som hittills förekommit i målet får emellertid anses ge vid handen att PM och Manico – systerbolag i samma ägares hand och med samma ledning – samverkat i syfte att kringgå konkurrensbegränsningsklausulen. Detta förhållande medför att Gillette har rätt att ställa samma krav på Manico som Gillette tidigare ställt på PM att upphöra med verksamhet i strid mot klausulen.”

Följande relevanta omständigheter kan utläsas ur HDs motivering:

- Bolagen har haft gemensam ägare och ledning, d.v.s. de var som tingsrätten anförde mycket närstående.
- Bolagen har samverkat i syfte att kringgå avtalet.

Liksom i tingsrättens motivering är det svårt att inte i HD:s motivering utläsa att Manicos och PM:s agerande betraktats som illojalt mot Gillette, det vill säga att agerandet var otillbörligt. Det faktum att vare sig tingsrätten eller HD uttryckligen nämner ”illojalitet” eller ”otillbörligt” utan istället talar om att PM och Manico samverkat i syfte att kringgå avtalet mellan Gillette och PM torde närmast vara att tolka som ett förtydligande av det otillbörliga i PM:s och Manicos agerande.

Ett tredje rättsfall som skall behandlas är ett opublicerat hovrättsavgörande som här skall benämnas Rösjö-målet.¹⁶³

L. Ranghøj var grundare av en grupp företag, bland dem AB X och AB Y. Till hjälp med ledning och planering av företagen engagerades E. Rösjö. Denne bistod även L. Ranghøj

¹⁶¹ Se Bernitz, Otillbörligt ingripande i avtalsförhållande, sid. 69.

¹⁶² Referatet sid. 191.

¹⁶³ HVS Ö 992/84.

genom att låna honom pengar. Sedan L. Ranghøj inte förmått återbetala lånet överläts aktierna i AB X och AB Y till Rösjö. Avsikten var dock inte, enligt L. Ranghøj, att överlåta bolagen utan endast att ge Rösjö ytterligare säkerhet för lånet. Därför avtalades även om en optionsrätt för L. Ranghøj. Vidare förpliktade sig Rösjö i överlåtelseavtalet att inte vidtaga några ekonomiska transaktioner i bolagen som inte föll inom ramen för den normala affärsmässiga driften av bolagen. Optionsrätten överfördes sedermera, vilket L. Ranghøj enligt avtalet hade rätt att göra, till dennes maka A-C Ranghøj vilken påkallade optionsrätten. Tvist om giltigheten uppstod emellertid vilket blev föremål för skiljeförfarande.

Sedan skiljeförfarandet inletts fattades på bolagsstämman i AB X respektive AB Y beslut om att utge konvertibler vilket skulle ge långgivaren aktiemajoritet i bolagen förutsatt att konverteringsrätten utnyttjades. Därmed skulle Ranghöjs optionsrätt starkt minska i värde. Ranghøj anförde också att AB X och AB Y ägdes eller kontrollerades, direkt eller indirekt, av Rösjö samt att beslutet att utge konvertibler hade skett i syfte att kringgå ett för Rösjö negativt utfall i skiljenämnden. Ranghøj yrkade därför på ett föreläggande enligt RB 15 kap. 3 § enligt vilket Rösjö, AB X och AB Y vid äventyr av vite skulle förbjudas att utge ”konvertibla skuldebrev med rätt för långgivare att teckna aktier i bolagen eller på annat sätt utge emissioner eller annat med rätt för annan att teckna aktier i bolagen.”

Tingsrätten fann ”vissa skäl” för såväl sökandens anspråk mot motparterna som sabotagerisken. Sökandens anspråk mot bolagen berördes inte närmare än så. Tvisten mellan Ranghøj och Rösjö bedömdes dock som komplicerad och då säkerhetsåtgärden ansågs innebära ett provisoriskt ordnande av rättsförhållandet mellan parterna menade rätten att Ranghøj inte hade visat tillräckligt starka skäl för sitt yrkande som följaktligen lämnades utan bifall.¹⁶⁴

Tingsrättens beslut överklagades till hovrätten. Förutom de omständigheter som anförts i tingsrätten anförde Ranghøj i överklagandet till hovrätten att besluten i motpartsbolagen inte fattats i behörig ordning därför att Rösjö inte ägt utöva rösträtten för aktierna emedan påkallandet av optionsrätten betagit honom hans äganderätt. Sökanden hänvisade i denna del till NJA 1978 s. 214.

¹⁶⁴ Strömstads TR T 82/84 i beslut 1984-07-27.

Hovrätten biföll den yrkade åtgärden mot Rösjö och därom är inte mycket att säga. Sedan kommer rätten in på frågan om sökandens anspråk mot de bägge bolagen och anser att sökanden visat sannolika skäl även för detta, trots att avtalet inte berörde bolagen. Yrkandet bifölls även i denna del. I motiveringen anfördes att Rösjö ingick i styrelsen i båda bolagen och ägde eller kontrollerade samtliga aktier i bolagen. Sålunda utövade han ensam ett bestämmande inflytande i bolagen. Besluten att utge konvertibler hade tillkommit i enlighet med hans önskemål. Eftersom dessa beslut avsevärt förringade värdet av optionsrätten till aktierna ansågs besluten stå i strid med avtalet mellan parterna. Därefter anförde hovrätten:

”Med den dominerande ställning som Rösjö har i de bägge bolagen kan det ifrågasättas om inte bolagen också får anses vara bundna av optionsavtalet. *I varje fall*¹⁶⁵ finns det skäl som talar för att Rösjö, sedan återköp av aktierna har påkallats och skiljeförfarande inletts inte har ägt utöva sin rösträtt för dessa på sätt som skett intill dess återköpsfrågan slutligt avgjorts. Det sagda utgör enligt hovrättens uppfattning sannolika skäl för [...] Ranghöjs anspråk gentemot bolagen. [...] Ranghöj har förklarat sig beredd att väcka skadeståndstalan eller ogiltighetstalan.”¹⁶⁶

Hovrätten tog alltså först och främst fasta på att Rösjö ensam haft ett bestämmande inflytande över bolagen. Därefter anfördes två möjliga grunder för att anse ett anspråk mot bolagen föreligga:

- Den dominerande ställning Rösjö haft i bolagen skulle leda till att även bolagen skulle anses bundna av avtalen.
- Optionsavtalet gavs betydelsen att Rösjö, sedan återköp påkallats, inte ägt utöva rösträtten för aktierna på det sätt som skett. Detta skulle innebära att bolagen blivit förpliktade i förhållande till Ranghöj.

Båda alternativen ovan ter sig något knapphändigt motiverade. Ett överensstämmande drag med NJA 1993 s. 188 föreligger till att börja med så till vida att en ensam person kunnat dirigera bolagens agerande i enlighet

¹⁶⁵ Min kursivering.

med sina önskemål. Denna faktor kan i sig inte innebära att ett bolag blir bundet av de avtal dess ägare ingått, eftersom det helt skulle förta betydelsen av bolaget som självständigt rättssubjekt i enmansföretag. Den första grunden hovrätten nämner kan dock troligen förklaras med att hovrätten ansett det möjligt att ålägga bolagen ett ansvar på avtalsrättslig grund. Rösjös dominerande ställning i bolagen och omständigheterna i övrigt gör det inte uteslutet att anse det underförstått i avtalet mellan Rösjö och Ranghøj att även bolagen skulle vara förpliktade som avtalsparter att respektera avtalet. Hovrättens korta formulering i denna del kan tyda på att Ranghøj inte ansetts ha åberopat en sådan avtalsrättslig grund.

Hovrätten har dock inte ansett det nödvändigt att betrakta bolagen som avtalsparter för att lämna bifall till yrkandet om säkerhetsåtgärder mot bolagen. Det framgår av det uttryck som kursiverats i det citerade utdraget ur hovrättens beslut ovan, ”i varje fall”. Istället har optionsavtalet getts den betydelsen att Rösjö inte ägt utöva sin rösträtt på det sätt som skett intill dess återköpsfrågan slutligt avgjorts. Uppenbarligen ansåg hovrätten att det gav upphov till ett anspråk mot bolagen. Ranghøj åberopade i denna del rättsfallet NJA 1978 s. 214. Det rättsfallet gällde emellertid det faktum att ingen kan utöva rösträtt för aktier som omfattas av hembudsskyldighet under den tid lösningsrätten består. Att hovrätten visat sig beredd att tillerkänna ett optionsavtal med en utomstående person samma betydelse som en hembudsklausul i en bolagsordning måste dock betraktas som uteslutet. Istället är det troligt att hovrätten, liksom i NJA 1993 s. 188, beaktat att sökandens rätt enligt avtalet var på väg att kringgås på ett otillbörligt sätt. Att hovrätten särskilt framhäver att Rösjö inte ägt utöva rösträtten *på det sätt som skett* talar också för denna tolkning. Rösjös dominerande ställning blir då en förutsättning för att bolagen skall anses ha varit i ond tro om denna otillbörlighet.¹⁶⁷

¹⁶⁶ HVS Ö 992/84 i beslut 1984-08-15.

¹⁶⁷ I bolag där en ensam person är aktieägare och utgör styrelse är det inte oförenligt med bolagets ställning som självständigt rättssubjekt att tillräkna bolaget ägarens goda respektive onda tro. Nial, Studier, sid. 117 f.

NJA 1993 s. 188 och Rösjö-målet skall ställas i kontrast till ett äldre rättsfall som fortfarande torde vara aktuellt, nämligen NJA 1922 s. 144. Detta rättsfall har i likhet med NJA 1993 s. 188 anförts som exempel på mål som aktualiserat en genomsyn av bolag på motsvarande sätt som vid ansvarsgenombrott.¹⁶⁸

I NJA 1922 s. 144 hade X förvärvat aktierna i bolaget AB A av Y. Med undantag för den verksamhet Y redan bedrev i egen firma förpliktade sig Y i överlåtelseavtalet att inte konkurrera med AB A. Y förpliktade sig också att inte utöka sin verksamhet. Inte lång tid efter försäljningen av aktierna i AB A överlät dock Y sin rörelse till ett nybildat bolag AB B som började konkurrera med AB A i större omfattning än avtalet mellan Y och X tillät. Y blev VD i AB B och ingick i dess styrelse tillsammans med bland andra några av de personer som ingått i styrelsen för AB A. Såväl X som AB A yrkade förbud vid vite för Y och AB B att bedriva verksamhet i strid med konkurrensbegränsningsavtalet mellan X och Y. Yrkandet bifölls i den del det gällde Y. När det gällde AB B invände bolaget och Y att bolaget inte kunde anses bundet av avtalet mellan Y och X, och Y anförde också att han inte tog närmare del i bolagets skötsel. Rådhusrätten ansåg att AB B inte kunde anses ha förvärvat bättre rätt än Y varför yrkandet bifölls även i denna del. Hovrätten och HD fann dock ingen grund på vilken AB B kunde göras ansvarigt för Y:s förpliktelser och ändrade sålunda rådhusrättens dom.

NJA 1922 s. 144 står i samklang med NJA 1993 s. 188 och Rösjö-målet. I de två senare målen ålades bolag att respektera innehållet i avtal trots att de inte åtagit sig några sådana förpliktelser. Det kunde ske under följande förutsättningar:

- Bolagen stod under inflytande av dominerande ägare. Med dominerande skall förstås att det inte fanns oberoende aktieägare eller styrelse.
- Bolagen användes som medel i ett förfarande som sammantaget framstod som otillbörligt. Otillbörligheten bestod i kringgående av avtalade förpliktelser

¹⁶⁸ Se Hørlyck, *Scandinavian Studies in Law* 1980, sid. 216 f.

I NJA 1922 s. 144 får den senare omständigheten anses ha förelegat, men inte den förra. Följaktligen ansågs svarandebolaget inte förpliktat att respektera det aktuella konkurrensbegränsningsavtalet.

5.3.2.4 Aktieägaravtal och omvänt ansvarsgenombrott

Som framgått ovan anser Kansmark och Roos det inte uteslutet att svenska domstolar kan visa sig beredda att tillerkänna aktieägaravtal bolagsrättslig genomslagskraft, antingen det sker i form av klander eller på annat sätt. Det skulle, enligt Kansmark och Roos, kunna bli fallet i situationer där det anses ”formalistiskt” att inte tillerkänna avtalet sådan genomslagskraft. I vilka situationer skulle i så fall aktieägaravtal ges bolagsrättslig genomslagskraft?

Kansmark och Roos hänvisar till ett uttalande av Werlauff och Nørgaard¹⁶⁹ vilka uttalar sig om aktieägaravtals bolagsrättsliga genomslagskraft i dansk rätt. Werlauff och Nørgaard anser det formalistiskt att inte ge avtalet sådan genomslagskraft om

- samtliga aktieägare är parter i avtalet, eller, eventuellt, om i vart fall så många aktieägare är parter i avtalet att de kan bestämma utfallet av omröstningen,
- bolaget och samtliga aktieägare känner till avtalet och dess innehåll,
- avtalet fortfarande är i kraft när giltigheten av det avtalsstridiga stämmobeslutet skall avgöras, och
- innehållet i ett avtalsenligt stämmobeslut med rimlig säkerhet kan fastställas.¹⁷⁰

I sammanhanget skall också påpekas att Werlauff och Nørgaard anser att det är en form av genomsyn av aktiebolag på motsvarande sätt som vid

¹⁶⁹ Werlauff och Nørgaard har getts stöd även från norskt håll, se Lowzow & Reed, sid. 55.

¹⁷⁰ Werlauff och Nørgaard, Vedtægt og aktionæraftale, sid. 326 f och sid. 329.

ansvarsgenombrott när och om aktieägaravtal under de förutsättningar som angivits ges bolagsrättslig genomslagskraft.¹⁷¹

Intressant är också vad Werlauff¹⁷² för egen del uttalat. Han anser att avtal (och då avses inte bara aktieägaravtal) som aktieägarna ingått med varandra eller utomstående i vissa fall kan förplikta bolaget som om det vore part i avtalet. Resultatet blir i sådana fall det omvända jämfört med ansvarsgenombrott där ägarna ansvarar för bolagets förpliktelser. Werlauff använder dock inte begreppet omvänt ansvarsgenombrott utan talar istället om ”direkt avtalsrättslig identifikation” (min översättning).

Direkt avtalsrättslig identifikation kan enligt Werlauff föreligga om

- förpliktelserna och deras syften är klara och entydiga,
- bolaget kan användas som ett medel för att kringgå avtalet om det inte förpliktade även bolaget, och
- den eller de förpliktade parterna enligt avtalet utgör hela eller i vart fall en väsentlig del av de aktieägare som bestämmer över bolagets verksamhet.

Om någon av de ovanstående förutsättningarna inte är uppfyllda kan bolaget ändå bli ersättningsskyldigt om det medverkar till att bryta avtalet.

Borum, som i likhet med Werlauff och Nørgaard behandlar dansk rätt, har även han uttalat sig i frågan om aktieägaravtals bolagsrättsliga genomslagskraft. Hans utgångspunkt är att aktieägaravtal regelmässigt förekommer i bolag med en sluten aktieägarkrets som vanligen endast består av två aktieägare eller falanger av aktieägare. Så länge samtliga aktieägare är parter i eller införstådda med innehållet i aktieägaravtalet ser Borum inga principiella hinder för att behandla ett röstande i strid med avtalet på samma sätt som vore det ett röstande i strid med bolagsordningen. Om

¹⁷¹ A.a. sid. 327.

¹⁷² Werlauff, Selskabsmasken, sid. 111 f.

aktieägaravtals direkta bolagsrättsliga konsekvenser begränsas till de tillfällen när de aktieägare som röstar i strid med avtalet hävdar en uppenbart felaktig tolkning av avtalet då, menar Borum vidare, är aktieägaravtalets effekter på bolagsrättslig nivå inte annat än ett utslag av den princip om genomsyn av bolaget som känns igen från ansvarsgenombrott.¹⁷³

Vad gäller bolag där aktieägarkretsen inte kan betraktas som slutna och där inte alla aktieägare kan antas känna till aktieägaravtalet anser dock Borum att det inte bör komma ifråga att tillerkänna aktieägaravtal bolagsrättsliga effekter.¹⁷⁴

Vad kan nu sägas om rättsläget i svensk rätt vad gäller frågan om aktieägaravtal kan ges direkt bolagsrättslig effekt? I avsaknad av rättspraxis som särskilt berör frågan bör det ändå vara möjligt att dra vissa slutsatser från materialet om ansvarsgenombrott och otillbörligt ingripande i avtalsförhållande samt de rättsfall som redovisats.

5.3.2.4.1 Direkta bolagsrättsliga effekter

En första fråga att ta ställning till är innebörden av ”direkta bolagsrättsliga effekter”. Den närmast till hands liggande tolkningen av detta uttryck är att det avser en möjlighet att låta aktieägaravtalet ligga till grund för klander enligt en analog tillämpning av 9 kap. 39 § ABL. Borum hävdade sig inte kunna se några principiella hinder för en sådan ordning i mindre och slutna bolag där samtliga aktieägare var parter i eller införstådda med aktieägaravtalet. Den ståndpunkten kan inte återfinnas i svensk rätt. Inte bara har tidigare rättspraxis som erkänt möjligheten till klander på ett tidigt stadium blivit föremål för stark kritik: svensk doktrin underkänner närmast enhälligt möjligheten till klander på grund av avtalsbrott just på principiella grunder. Det saknas stöd för en analog tillämpning av 9 kap. 39 § ABL och det förefaller långsökt att domstolarna skulle tillgripa en sådan tillämpning

¹⁷³ Borum, Ugeskrift for Retsvæsen, sid. 218.

utan lagstöd. Därför bör möjligheten till klander betraktas som utesluten. Till denna slutsats bidrar de refererade rättsfallen. En iakttagelse som kan göras i samband med dessa rättsfall är nämligen att klander inte är den enda möjligheten som står till buds att ge aktieägaravtal direkta bolagsrättsliga effekter.

Klander kan förenas med en säkerhetsåtgärd enligt 15 kap. 3 § RB: inhibition. Beslutet att bolagsstämman beslut skall inhiberas formuleras som att stämmobeslutet intill dess domstolen meddelar dom eller slutligt beslut eller förordnar annat inte vidare får verkställas. Vite förekommer regelmässigt inte i samband med inhibition men däremot skall PRV underrättas om inhibition förutsatt att stämmobeslutet är sådant att det skall registreras.¹⁷⁵ Denna underrättelse till PRV medför att vite anses obehövt eftersom den i princip innebär hinder för registrering av stämman beslut, se 18 kap. 4 § ABL och det i avsnitt 6.4.2 refererade rättsfallet Time Warner ./ TV 1000 AB.¹⁷⁶

I de rättsfall som har refererats ovan har möjligheten till sådan underrättelse till PRV inte varit aktuell eftersom det inte rört sig om klanderprocesser. Eftersom 18 kap. ABL uttömmande reglerar när ett bolagsstämman beslut skall registreras respektive inte registreras, se 1 §, får en underrättelse till PRV ingen effekt. Domstolarna har istället kunnat meddela beslut om förbud mot visst agerande av bolaget (NJA 1993 s. 188) eller förbud att verkställa vissa åtgärder som bolagsstämman beslutat om (Rösjö-målet). Förbuden har förenats med vite.

När det gällde Rösjö-målet hade det i en klanderprocess varit möjligt att inhibera beslutet. Rösjö-målet ger därför exempel på ett alternativ till inhibition av en bolagsstämman beslut, medan det förbud som meddelades i

¹⁷⁴ A.a.a.s.

¹⁷⁵ Angående rättsverkningarna av registrering, se ovan avsnitt 4.6.2.

NJA 1993 s. 188 är belysande för fall där inhibition inte under några som helst omständigheter varit ett alternativ. Även om inte något av rättsfallen avsåg aktieägaravtal kan de ändå tas som exempel på vad direkta bolagsrättsliga effekter kan innebära när det gäller aktieägaravtal. Genom sådana förbud som meddelades i de nämnda rättsfallen kan sökandens anspråk i anledning av ett aktieägaravtal säkerställas samtidigt som någon uppluckring av ABL:s klanderregler eller bestämmelserna om införelse i aktiebolagsregistret undviks. De senare konsekvenserna anses olämpliga vilket framgår av motståndet mot att låta aktieägaravtal ligga till grund för klander. Det faktum att det finns alternativ till en analog tillämpning av klanderreglerna talar enligt min mening starkt emot en sådan analog tillämpning.

De rättsfall som redovisats ger inte anledning att anta att bolagen betraktats som avtalsparter vid sidan av sina aktieägare. På motsvarande sätt framstår ansvaret för aktieägarna vid ansvarsgenombrott som ett bristtäckningsansvar: aktieägarna blir endast ansvariga för kostnader bolaget inte förmår bestrida. Aktieägarna blir alltså inte bundna som om de varit förpliktade som avtalsparter vid sidan av bolaget. Vid ett omvänt ansvarsgenombrott är det därför lämpligt att säga att bolaget skall respektera förpliktelseerna i ett aktieägaravtal eller annat avtal, det vill säga bolaget får inte agera i strid med avtalet. Det gör att endast förbudsförelägganden är möjliga. Att avtalsparterna skulle ha anspråk på bolaget att positivt verka för att uppfylla innehållet i avtalet går det inte att finna stöd för.

5.3.2.4.2 Förutsättningar för omvänt ansvarsgenombrott

Den andra frågan som skall besvaras är när ett aktieägaravtal kan anses ge upphov till direkta bolagsrättsliga effekter i svensk rätt. Kansmark och Roos har som nämnts ovan lämnat dörren öppen för att aktieägaravtal kan ha

¹⁷⁶ Rättsverkningarna av registrering samt det förhållandet att det inte är uteslutet att PRV registrerar bolagsstämmans beslut trots domstolens inhibitionsbeslut behandlas ovan i avsnitt 4.6.2.

direkta bolagsrättsliga effekter i fall när det vore formalistiskt att inte ge avtalet sådana effekter. Begreppet "formalism" lider av nackdelen att det utgör en slutsats. För att ta reda på de omständigheter under vilka avsaknaden av direkta bolagsrättsliga effekter kan bedömas som formalistiska får man inhämta ståndpunkter från företrädesvis dansk rätt. Dessa ståndpunkter kan inte direkt översättas till svensk rätt. Särskilt tveksamma är enligt min åsikt de ståndpunkter som hävdas av Werlauff och Nørgaard och Borum. Deras syn på när aktieägaravtal kan ges bolagsrättsliga effekter framstår som ganska mekanisk: i princip anser de att när tillräckligt många aktieägare är parter i eller införstådda med avtalet och om avtalet är tillräckligt klart kan det ligga till grund för anspråk mot bolaget. Detta synsätt har inte gått att finna belägg för i svensk rätt.

Mer intressant blir det när dessa författare hänvisar till principer om ansvarsgenombrott och, som Werlauff när det gäller direkt avtalsrättslig identifikation, aktualiserar bolagsrättsliga effekter när bolaget kan användas som ett medel för att kringgå avtalet. Som har framgått av framställningen om ansvarsgenombrott, otillbörligt ingripande i avtalsförhållande och av rättsfallen så finns det gehör för sådana tankegångar även i svensk rätt. Ett bärande element blir här rekvisitet otillbörlighet, det vill säga aktieägarna utnyttjar bolaget för att undgå eget ansvar på ett sätt som inte betraktas som förenligt med aktiebolagens syfte. Förekomsten av ett förfarande som är att betrakta som klart otillbörligt bör därför vara utgångspunkten, men med detta sagt förefaller de förutsättningar de danska författarna ställt upp, mot bakgrund av de rättsfall som redovisats, i princip även tillämpbara i svensk rätt. Därför torde man kunna ställa upp följande förutsättningar för en säkerhetsåtgärd enligt 15 kap. 3 § RB mot bolaget när ett bolagsstämmobeslut står i strid med ett aktieägaravtal:

1. Otillbörlighet. Ett otillbörligt förfarande bör anses föreligga när bolagsstämmans beslut framstår som ett försök att ställa de aktieägare som röstar i enlighet med avtalet inför fullbordat faktum. Dessutom bör

innehållet i ett avtalsenligt stämmobeslut vara lätt att fastställa för att det skall vara möjligt att tala om otillbörlighet. För att otillbörlighet skall anses föreligga måste aktieägaravtalet naturligtvis också betraktas som bindande, se härom avsnitt 5.2.3.

2. Samtliga aktieägare och styrelseledamöter skall vara parter i aktieägaravtalet. Rättsfallen som behandlats där bolaget blivit föremål för förelägganden eller bolaget blivit skadeståndsskyldigt har haft en gemensam nämnare i att de haft en dominerande ägare som tillika dominerat styrelsen. Att ägare och styrelseledamöter känner till innehållet i aktieägaravtalet är till att börja med en förutsättning för att anse bolaget vara i ond tro om det otillbörliga i ett avtalsstridigt stämmobeslut.¹⁷⁷ Men för att otillbörligheten också skall kunna tillgodoräknas bolaget bör det krävas att ägare och styrelseledamöter är parter i avtalet. I annat fall blir följden att aktieägare och styrelseledamöter som inte är parter i avtalet ändå kan anses tvungna att rösta i enlighet med avtalet om de vill undvika att bolaget blir föremål för säkerhetsåtgärder, jämför NJA 1922 s. 144. Det gör att bolagsrättsliga effekter av aktieägaravtal aktualiseras i mindre bolag där aktieägare och styrelseledamöter är samma personer. En liten brasklapp är dock befogad för det fall att någon enstaka styrelseledamot eller aktieägare med ett obetydligt aktieinnehav står utanför avtalet. Här är det inte omöjligt att förelägganden mot bolaget ändå kan meddelas.¹⁷⁸
3. Inga eller obetydliga tredjemansintressen. Med tredje man avses här bolagets borgenärer och framtida aktieägare. Även om de rättsfall som redovisats inte aktualiserat några tredjemansintressen bör denna förutsättning ändå anses gälla. En vägande invändning mot att tillåta klander vid brott mot aktieägaravtal är att det kan skapa oklarhet vad avser giltigheten av fattade stämmobeslut och skadan av en sådan

¹⁷⁷ Se Nial, Studier, sid. 117 f.

¹⁷⁸ Se Nial, Studier, sid. 118.

oklarhet drabbar typiskt sett bolagets borgenärer och framtida aktieägare. Denna grupp av personer får nämligen anses vara i särskilt stort behov av att kunna förlita sig på att bolagets inre förhållanden kan förutses med hjälp av de uppgifter som är offentliga hos PRV. Skadan av att det kan tillkomma förutsättningar utöver dessa kan inte anses bli mindre om stämmobeslutet blir föremål för ett verkställighetsförbud än om det upphävs. Skillnaden häremellan ligger bara på ett principiellt plan. Att tillåta att tredjemansintressen vägs in i bedömningen av om bolaget skall kunna bli föremål för en säkerhetsåtgärd framstår också som en mer ändamålsenlig lösning än att som Borum ta hänsyn till om aktieägarkretsen är sluten eller inte. Samtidigt torde hans slutsats att aktieägaravtal endast kan aktualiseras i bolag med sluten aktieägarkrets i princip även gälla när man anser tredjemansintressen tala emot aktieägaravtals bolagsrättsliga genomslagskraft.

Avslutningsvis skall också understrykas att det inte är av tillfällighet punkterna ovan beskrivits som "förutsättningar". I likhet med ansvarsgenombrott måste det anses som ett stort avsteg från de principer som annars gäller när ett aktieägaravtal ges direkta bolagsrättsliga effekter i form av ett omvänt ansvarsgenombrott. Om och när domstolarna tillerkänner aktieägaravtal bolagsrättslig genomslagskraft torde bedömningen vara i hög grad beroende av omständigheterna i det enskilda fallet och därmed i praktiken tämligen oförutsägbar. De förutsättningar som listats ovan bör dock, enligt min åsikt, tvunget vara för handen om inte avsteget från gängse aktiebolagsrättsliga principer skall bli större än vad som är försvarbart.

5.3.3 Annat anspråk med bolagsrättslig genomslagskraft

Att låta ett aktieägaravtal ligga till grund för klander eller att ålägga ett bolag att respektera de rättigheter avtalet ger parterna är inte de enda tänkbara vägarna som kan leda till att avtalet får direkt bolagsrättslig

genomslagskraft. I litteraturen har i vart fall ytterligare två alternativ diskuterats.¹⁷⁹ En möjlig väg skulle vara att låta domstolen fastställa att aktieägaren röstat på avtalsenligt sätt, även om han de facto röstat i strid med avtalet. Domstolsutslaget skulle alltså gälla framför det faktiska röstandet. Ett andra alternativ består i att domstolen fastställer ett avtalsenligt stämmobeslut att gälla framför ett avtalsstridigt. Även i detta senare fall skulle domstolsutslaget gälla framför ett faktiskt röstande.

Dessa möjligheter förefaller dock, i likhet med klander, uteslutna i svensk rätt. Att fastställa vilket stämmobeslut som ska anses gälla är en rättsföljd som känns igen från 9 kap. 41 § ABL. Inte heller kan det anses möjligt att grunda en sådan talan mot bolaget på 13 kap. 2 § RB. Det förutsätter ju att avtalet påverkar stämmobeslutets giltighet. Samma resultat nås om ett domstolsutslag skulle kunna ersätta en aktieägares avtalsstridiga röstande.¹⁸⁰ Domstolarna skulle med andra ord tillerkännas möjligheten att ersätta en viljeförklaring med en annan. Istället för att förplikta svaranden att rösta på visst sätt skulle en dom kunna ersätta aktieägarens röstande i en viss fråga.¹⁸¹ Vore inte den senare åtgärden bara en förenkling av den förra? Det finns emellertid två tungt vägande skäl för att anse att domstolarna inte lagligen kan förklara ett avtalsenligt röstande att gälla framför ett avtalsstridigt. För det första är det inte uteslutet att svensk rätt erkänner möjligheten att ersätta en viljeförklaring med en annan, men de fall där detta förekommit har karaktären av begränsade undantag.¹⁸² Ingenting talar alltså för att denna möjlighet skulle finnas allmänt i svensk avtalsrätt och i synnerhet inte vid aktieägaravtal. För det andra skulle aktieägaravtalet indirekt komma att få aktiebolagsrättsliga verkningar. Ytterst blir ju konsekvensen att ett avtalsenligt stämmobeslut skulle kunna ”konstrueras”

¹⁷⁹ Se t.ex. Borum, *Aktionærers stemmeretsaftaler*, sid. 217; Roos, sid. 364 ff; Johansson, *Bolagsstämma*, sid. 498.

¹⁸⁰ Se Roos, sid. 365. Diskussionen är influerad av utländsk, företrädesvis tysk, rätt där möjligheten att ersätta en viljeförklaring med en annan är principiellt accepterad. Förutom Roos kan nämnas Rodhe, *Obligationsrätt*, sid. 371 not 9; Gomard, *Aktieselskabsret*, sid. 253 vilken kritiseras av Borum, O.A., *Ugeskrift for Retsvæsen* 197, sid. 213 ff, särskilt sid. 215.

¹⁸¹ Se Rodhe, *Obligationsrätt*, sid. 371.

¹⁸² Se Rodhe, *Obligationsrätt*, sid. 371 vid not 9.

genom att domstolen förklarar hur de olika aktieägarna röstat. Det ter sig inte bara orimligt, utan innebär i sak att domstolen fastställer ett avtalsenligt stämmobeslut att gälla framför ett avtalsstridigt på samma sätt som om avtalet vore grund för klander. Det resultatet ska inte vara möjligt att uppnå¹⁸³, med reservation för det resonemang som förts i föregående avsnitt.

Någon möjlighet till säkerhetsåtgärd på dylika grunder eller med sådant innehåll utesluts därmed också.

5.4 Anspråk mot bolaget som avtalspart

Som utgångspunkt föreligger inga principiella hinder för ett aktiebolag att tillsammans med sina aktieägare ingå som part i ett aktieägaravtal. Innebörden av att ett bolag är en juridisk person är att det i förmögenhetsrättsligt hänseende är principiellt likställt med en fysisk person, och till den förmögenhetsrättsliga sfären hör ingåendet av avtal. Men bolagets avtalsfrihet i detta sammanhang är inte obegränsad. Frågan om bolaget kan ta på sig de konkreta förpliktelserna i ett aktieägaravtal, eller vilket avtal som helst för övrigt, måste besvaras utifrån den aktiebolagsrättsliga regel eller princip som berörs av avtalet. Ett viktigt kriterium är att bolaget inte kan ta på sig förpliktelser som går utöver vad bolaget är behörigt att påtaga sig.¹⁸⁴ Aktiebolagets rättssubjektivitet täcker i princip enbart bolagets syfte att genom verksamhet av visst slag tillgodose ett visst ändamål. Om samtliga aktieägare samtycker blir dock även en rättshandling som faller utanför denna ram giltig och bindande för bolaget.¹⁸⁵

När det gäller avtal som är avsedda att binda aktieägarnas rösträtt är det av avgörande betydelse att bolaget som utgångspunkt inte kan påtaga sig

¹⁸³ Roos, sid. 366.

¹⁸⁴ Lowzow & Reed, sid. 57.

¹⁸⁵ Nial och Johansson, Associationsrätt, sid. 74.

förpliktelser som strider mot den funktionsfördelning ABL ger uttryck åt.¹⁸⁶ Det innebär att bolaget i princip inte kan förplikta sig att införa, behålla eller upphäva bestämmelser i bolagsordningen. Bolaget anses inte heller kunna påtaga sig förpliktelser som strider mot bolagsordningen eller som inte är möjliga att ta in i bolagsordningen.¹⁸⁷ Dessutom måste den begränsningen anses gälla att bolaget inte kan ta på sig förpliktelser som går utöver vad ett aktiebolag överhuvudtaget anses kunna företa sig.¹⁸⁸ Även om såväl bolag som aktieägare är parter i avtalet kan dessa nämligen inte ta sig rätten att tilldela sig själva rättigheter eller skyldigheter som inte alls omfattas av deras avtalsfrihet.¹⁸⁹

De begränsningar som framgått ovan för vilka förpliktelser ett bolag kan ta på sig i ett aktieägaravtal får stöd i det faktum att företrädare för ett aktiebolag – styrelsen eller särskild firmatecknare – inte anses kunna binda bolaget i frågor som faller under stämmans i lag givna exklusiva kompetens.¹⁹⁰

En talan om fullgörande av bolaget av ett avtal som bolaget är part i men som innebär förpliktelser som faller in under stämmans exklusiva kompetens bör därför, i vart fall som utgångspunkt, avvisas på grund av rättegånghinder. Det påståendet skall illustreras med hjälp av rättsfallet Roussos ./ Älvkvarnen AB.¹⁹¹ Redan här bör noteras att rättsfallet inte avsåg genomdrivandet av ett aktieägaravtal, men den rättsfråga som aktualiserades är likartad den som uppstår om en part vill yrka fullgörande av ett aktieägaravtal mot bolaget när också detta är part.

Käranden samt ytterligare två personer var ägare till Älvkvarnen AB med varsin tredjedel av aktierna. Dessa tre personer utgjorde också bolagets styrelse. Tvisten hade sin

¹⁸⁶ Lowzow & Reed, sid. 57. Uttalandet återges av Kansmark och Roos, sid. 31.

¹⁸⁷ Lowzow & Reed, sid. 57.

¹⁸⁸ A.a.s.

¹⁸⁹ Se Werlauff och Nørgaard, Vedtægter & Aktionæroverenskomster, sid. 62 f.

¹⁹⁰ Nial och Johansson, Associationsrätt, sid. 245. Se även prop. 1993/94:196, sid. 168 f.

För en uppräknning av frågor som faller under stämmans exklusiva kompetens, se Åhman, Behörighet och befogenhet, sid. 514 ff.

¹⁹¹ Stockholms TR T6-421-95

upprinnelse i att kändanden mot utfående av reverser lånat bolaget pengar. På reverserna var tecknat villkor att kändanden istället för det försträckta beloppet skulle äga rätt att erhålla aktier. Dessa villkor hade för bolagets räkning godkänts av styrelsen. Då kändanden sedermera framställde krav på bolaget att fullgöra en nyemission för att kändandens rätt till aktier skulle kunna tillgodoses avvisades detta krav. Kändanden instämde bolaget och yrkade att rätten skulle förpliktiga bolaget att fullgöra en nyemission att tecknas av kändanden genom kvittning av kändandens fordran mot bolaget.

Tingsrätten avvisade stämningensansökan. Det innebär att det förelagat ett processhinder, vilket är en fråga domstolen måste ta ställning till innan den inlåter sig på en materiell prövning av själva saken.¹⁹² Inledningsvis konstaterade rätten att enligt ABL kan ett beslut om nyemission fattas av stämman, av styrelsen under förutsättning av stämmans godkännande eller av styrelsen efter bemyndigande av stämman. Därefter fortsatte beslutet:

”Tingsrätten kan inte lagligen förplikta en bolagsstämma eller en styrelse att fatta ett beslut av visst innehåll. Avsikten med [kändandens] talan synes vara att uppnå att [bolagets] styrelse *antingen* beslutar att direkt hänskjuta frågan om nyemission till bolagsstämman *eller* beslutar om nyemission med förbehåll för bolagsstämmans godkännande samt därefter underställer beslutet bolagsstämmans godkännande. En sådan talan är inte möjlig att föra.”¹⁹³

Fog för sig torde tingsrättens uttalande ha när det gäller möjligheten att ålägga bolaget en förpliktelse – i detta fallet i form av dom – som de facto ålägger stämman att fatta ett beslut av visst innehåll.¹⁹⁴ Aktieägarna är ju fria att rösta efter eget skön och har inga egentliga förpliktelser mot bolaget eller övriga aktieägare.¹⁹⁵ Bolaget kan följaktligen inte rimligen påta sig eller åläggas förpliktelser som reellt sett innebär förpliktelser för aktieägarna.

¹⁹² Fitger, Rättegångsbalken Del 2, sid. 34:3.

¹⁹³ Stockholms TR T6-421-95 i beslut 1995-10-03.

¹⁹⁴ Den första meningen i det citerade stycket av tingsrättens beslut förefaller att ha getts en alltför vid och kategorisk utformning när det gäller en domstols möjlighet att ålägga en styrelse att fatta ett beslut av visst innehåll. Som skall framgå under 6.3.1 så kan en talan riktas mot bolaget som reellt sett innebär att styrelsen skall vidtaga en åtgärd. En sådan talan kan till och med förenas med ett vitesföreläggande som avser styrelseledamöterna personligen.

Av vad som sagts följer slutsatsen att bolaget i Roussos ./ Älvkvarnen AB åtagit sig en förpliktelse som stred mot funktionsfördelningen i ABL på så sätt att förpliktelsen innebar att aktieägarna skulle tvingas att rösta på visst sätt för att förpliktelsen skulle kunna efterlevas. Det processhinder som lett till målets avvisande torde följaktligen ha varit att bolaget saknat talerätt¹⁹⁶, det vill säga saknat behörighet att vara part i en rättegång rörande den ifrågakvarnande saken. Den rätt som den av kändanden yrkade domen skulle komma att avse var aktieägarnas rösträtt. Bolaget kan inte anses behörigt att förfoga över denna rätt.¹⁹⁷

Frågan om domstolarna skall behandla parternas talerätt som en del i saken eller som en processförutsättning är inte helt okomplicerad. I det förra fallet skall talan ogillas, i det senare fallet skall talan avvisas.¹⁹⁸ I detta sammanhang är det dock tillräckligt att konstatera att i dispositiva tvistemål måste domstolen alltid behandla frågan om talerätt som en processförutsättning när kändanden yrkar på en rättsföljd parterna inte är behöriga att förfoga över. Yrkar kändanden att tredje man skall förpliktas innebär det att käromålet skall avvisas. Även yrkanden som berör tredje mans rätt på annat sätt kan leda till att käromålet avvisas.¹⁹⁹

I NJA 1960 s. 52 var det tvistigt vilken av två utsedda styrelser i en förening som var behörig att företräda föreningen. Ledamöterna i den först utsedda styrelsen väckte talan mot en styrelseledamot i den senare utsedda styrelsen och yrkade fastställelse av att ledamoten inte ägde teckna föreningens firma. Talan avvisades. HD slog i sitt beslut fast att frågan om vem som ägde teckna föreningens firma var föreningens angelägenhet. Talan kunde därför inte prövas mot styrelseledamoten utan talan borde ha väckts mot föreningen.

En intressant fråga angående rättsfallet Roussos ./ Älvkvarnen AB är vilken betydelse det hade att aktieägarna inte var parter i avtalet. De hade ju agerat i egenskap av styrelseledamöter när avtalet ingicks. Svaret är troligen att det i princip saknade betydelse. Aktieägarna kan inte i denna sin egenskap binda

¹⁹⁵ Se Taxell, Ansvar, sid. 16 och Nial och Johansson, Associationsrätt, sid. 107 och 230.

¹⁹⁶ Ekelöf II (7 uppl.), sid. 53.

¹⁹⁷ Se Ekelöf II (8 uppl.), sid. 71.

¹⁹⁸ Fitger, Rättegångsbalken Del 1, sid. 11:7.

bolaget. Inte heller kan det ges självständig betydelse att aktieägarna är parter i avtalet och att det i så fall inte hade varit uteslutet att genomdriva nyemissionen genom förelägganden riktade mot aktieägarna. En process mot aktieägarna skall inte kunna ”förenklas” genom att talan istället riktas mot bolaget. Tillåter man att aktieägarna binder bolaget i frågor det inte är behörigt att förfoga över leder det närmast till tillskapandet av en ny bolagsform.

I litteraturen har påtalats att ett stämmobeslut som står i strid med ett avtal där bolaget är part inte kan leda till att beslutet ogiltigförklaras. Inte heller innebär ett avtal där bolaget är part att vägen till klandertalan öppnas, även om några av de argument som framförts mot att ge aktieägaravtal sådan betydelse anses minska i betydelse när även bolaget är part. Därför anses det möjligt att aktieägaravtal kan få vissa bolagsrättsliga konsekvenser när också bolaget är part.²⁰⁰

Närbesläktade frågor har behandlats i avsnitt 5.3.2. Av det där redovisade Rösjö-målet framgick till exempel att hovrätten inte ansåg det uteslutet att ålägga aktiebolag ansvar för en förpliktelse de inte åtagit sig och som, om de gjort det, föll utanför deras behörighet eftersom ett bolag i enlighet med vad som sagts inte kan anses behörigt att åtaga sig att tillse att aktieägarna inte beslutar om nyemission. Därför är det enligt min åsikt rimligt att anta att det förhållandet att bolaget är part i avtalet utgör ytterligare ett skäl i en samlad bedömning för att tillåta ett omvänt ansvarsgenombrott. Att det faktum att bolaget är part i avtalet torde kunna tillerkännas en särskild betydelse när ett stämmobeslut föreligger som överensstämmer med avtalet skall behandlas i avsnitt 6.4.

Detta avsnitt har uppehållit sig kring frågor som har rört vilka förpliktelser ett aktiebolag inte är behörigt att påtaga sig. Om avtalet rör en förpliktelse

¹⁹⁹ Fitger, Rättegångsbalken Del 1, sid. 11:12.

²⁰⁰ Lowzow & Reed, sid. 58; Kansmark och Roos, sid. 31.

bolaget är behörigt att påtaga sig så är naturligtvis avtalet bindande och avtalet kan genomdrivas mot bolaget. Aktieägaravtalet skiljer sig ju då inte från vilket annat avtal som helst som bolaget kan ingå med tredje man.²⁰¹

Avslutningsvis bör det också noteras att frågan om en förpliktelse kan genomdrivas mot bolaget som avtalspart skiljer sig från frågan om ett underlåtande av förpliktelsen från bolagets sida kan ge upphov till ersättningsskyldighet mot andra parter i avtalet. Det är alltså fullt möjligt att en förpliktelse som inte kan genomdrivas mot bolaget ger upphov till skadeståndsskyldighet för bolaget.²⁰²

²⁰¹ Lowzow & Reed, sid. 58.

²⁰² Lowzow & Reed, a.s.

6 Lämplig åtgärd

Detta kapitel skall behandla de konkreta säkerhetsåtgärder som kan meddelas enligt 15 kap. 3 § RB för att säkerställa ett anspråk som grundar sig i ett aktieägaravtal. Till att börja med behandlas föreläggande och vite, domstolens bundenhet av det yrkande sökanden framställer och möjliga adressater för ett föreläggande. Sedan dessa mer grundläggande frågor besvarats behandlas vilken utformning ett föreläggande kan ges, beroende på adressaten och den förpliktelse som skall säkerställas.

6.1 Tänkbar åtgärd

Rättegångsbalken 15 kap. 3 § 2 st. har följande lydelse: *”En åtgärd enligt första stycket får innebära förbud vid vite att utöva viss verksamhet eller företa viss handling eller annat föreläggande vid vite att beakta sökandens anspråk eller förordnande av syssloman eller meddelande av en föreskrift som är ägnad att på annat sätt förebygga intrång i sökandens rätt”*.

Ett vitesföreläggande som meddelas med stöd av detta lagrum kan alltså ålägga svaranden en positiv eller negativ förpliktelse. Samtidigt bör det sägas att säkerhetsåtgärder enligt 15 kap. 3 § RB närmast regelmässigt avser negativa förpliktelser. Det gäller inte bara tillämpningen av lagrummet generellt betraktat,²⁰³ utan även de rättsfall som varit av intresse inom ramen för denna uppsats. Men det innebär alltså inte att positiva ålägganden är uteslutna. Ett exempel som förekommit i förarbetena är att en person i en talan om bättre rätt till en aktiepost yrkar att motparten skall åläggas att utnyttja teckningsrätten för den omtvistade aktieposten.²⁰⁴ Det exemplet har dock förlorat sin omedelbara betydelse sedan en lagändring 1981 efter

²⁰³ Fitger, Domstolsprocessen, sid. 89.

²⁰⁴ SOU 1938:44, sid. 202.

vilken 15 kap. 3 § RB inte är tillämplig vid en talan om bättre rätt. Tidigare kunde åtgärder meddelas med stöd av 15 kap. 3 § RB även när det var fråga om fordringsanspråk eller anspråk på bättre rätt. I detta hänseende inskränktes tillämpningsområdet för 15 kap. 3 § RB i förhållande till vad som gällde tidigare.²⁰⁵ I de fall en person för talan om utfående av en aktiepost är det nämnda exemplet emellertid fortfarande aktuellt.²⁰⁶

Vitesföreläggandet är den åtgärd som främst är aktuell när det gäller genomdrivandet av aktieägaravtal. När det gäller att framtvinga efterlevnaden av ett aktieägaravtal efter en dom på fullgörelse har vitet ansetts vara det enda exekutionsmedel som står till buds enligt svensk rätt.²⁰⁷ Från danskt håll hörs uttalandet att "[d]en undertiden fremsatte temmelig barokke tanke at lade en fogedfuldmægtig møde op på generalforsamlingen og afgive stemme på aktionærens vegne tør vist betragtes som opgivet."²⁰⁸

Rättegångsbalken 15 kap. 3 § medger emellertid möjligheten att förordna en särskild syssloman. Är det möjligt att låta en sådan till exempel rösta för svarandens aktiepost på ett sätt som överensstämmer med ett aktieägaravtal svaranden är part i? Utan att avfärda ett jakande svar som barockt är frågan problematisk. Förarbeten, lag och rättspraxis ger inte mycket ledning för vilken behörighet en syssloman kan ges eller vilka rättsverkningar som följer med ett sådant förordnande.

Angående ett sysslomannaskaps innehåll talar processlagberedningen i SOU 1938:44 om "egendoms förvaltning av god man".²⁰⁹ Som exempel på vad säkerhetsåtgärder i mer speciella fall innebar i dåvarande rätt anfördes vissa

²⁰⁵ Se NJA 1987 s. 829 och prop. 1980/81:84, sid. 230.

²⁰⁶ Ekelöf III, sid. 17.

²⁰⁷ Roos, sid. 367.

²⁰⁸ Borum, Ugeskrift for Retsvæsen 1971, sid. 216.

²⁰⁹ SOU 1938:44, sid. 202. Även om lagtexten sedan dess ändrats torde inte några sakliga ändringar ha åsyftats vad gäller en sysslomans behörighet.

familjerättsliga lagrum.²¹⁰ Dessa exempel talar för att en domstol genom att förordna om särskild syssloman getts möjlighet att ge sysslomannen lika långtgående behörighet som om det vore fråga om förordnandet av en förvaltare enligt 11 kap. FB.²¹¹ Det är i så fall en anmärkningsvärt långtgående möjlighet för domstolarna. En analogi med 11 kap. 9 § FB innebär nämligen att motparten i ett förfarande enligt 15 kap. 3 § kan fråntas rådigheten över sin egendom och att denna behörighet i stället tillkommer sysslomannen.

När processlagberedningen talade om ”egendoms förvaltning” (se ovan) antyder uttrycket att man haft ganska begränsade förordnanden i tankarna. Uttrycket faller sig till exempel naturligt om man velat ge en syssloman rätten att uppbära utdelning eller utöva teckningsrätt för aktier. Men är uttrycket träffande om man avsett att ge en syssloman möjlighet att utöva rösträtt för en aktiepost? Uteslutet är det måhända inte och en syssloman ter sig i så fall som en mycket långtgående men onekligen effektiv åtgärd.

Frågan om syssloman är som antytts svårbemästrad om man söker ange de närmare gränserna för vad en sådan kan företa sig. Avsaknaden av underlag för att besvara frågan utgör i sig ett problem. Dessutom kan sägas att möjligheten att förordna om syssloman inte ens aktualiserats i de rättsfall som jag använt som underlag för min uppsats. Av dessa skäl skall frågan om syssloman inte vidare beröras.

Domstolen kan också meddela en föreskrift som är ägnad att på annat sätt förebygga intrång i sökandens rätt. Denna möjlighet för domstolen förefaller vara något av en ”slasktratt” som tillåter domstolen att meddela föreskrifter som inte direkt avser förbud eller ålägganden. Något konkret exempel är dock svårt att finna.

²¹⁰ Se SOU 1938:44, sid. 201.

²¹¹ Se särskilt hänvisningen till 8 § lagen den 27 juni 1924 om förmynderskap.

I avsnitt 5.3.2.4.1 framgick att klander till följd av brott mot aktieägaravtal med all sannolikhet ens undantagsvis är uteslutet i svensk rätt. I samband härmed framgick också att domstolarna ändå kan tänkas ha möjlighet att meddela bolaget förbud att verkställa stämmans beslut när ett aktieägaravtal överträtts. Det innebar enligt min åsikt inte att domstolen med stöd av 17 a § ABF kan meddela sitt beslut till PRV för att förhindra registrering som vid inhibition. Den möjlighet för domstolen att meddela en föreskrift som är ägnad att på annat sätt förebygga intrång i sökandens rätt som diskuterats i föregående stycke bör följaktligen inte tolkas som en möjlighet för domstolen att föreskriva att PRV inte skall registrera ett stämmobeslut.

6.1.1 Föreläggande och vitesföreläggande

Termen ”föreläggande” kan i viss mån vara ägnad att skapa oklarhet. Med ett föreläggande kan nämligen dels avses det materiella innehållet i den förpliktelse domstolen ålägger svaranden och dels själva vitesföreskriften.²¹² Påbudet eller förbudet behöver alltså inte nödvändigtvis vara förenat med vite.²¹³

En säkerhetsåtgärd enligt 15 kap. 3 § RB skall vara ”...ägnad att [...] förebygga intrång i sökandens rätt.” Lagtextens utformning innebär alltså att domstolen skall meddela en säkerhetsåtgärd som kan förväntas få avsedd effekt. Det talar för att ett föreläggande skall vara förenat med vite, om det inte finns särskild anledning för domstolen att anta att svaranden fullt frivilligt kommer att rätta sig efter föreläggandet.²¹⁴ Det torde till och med förhålla sig på det sättet, att en domstol även utan parts yrkande därom kan

²¹² Vite kan definieras som ”ett penningbelopp, som i ett individuellt beslut av domstol eller annan myndighet i förväg bestäms som påföljd för eventuell olydnad mot beslutet. Andra former av vite som förekommer är avtalsvite och generellt vite. Avtalsvite är närmast en form av i förväg bestämt skadestånd i avtalsförhållande, medan generellt vite är detsamma som brottspåföljden böter. Lavin, Vitesföreläggandets adressat, sid. 6. Ingentdera av de två senare formerna av vite skall dock behandlas här.

²¹³ NJA II 1985, sid. 108.

²¹⁴ Se Lavin, Viteslagstiftningen, sid. 28 f.

förena ett föreläggande med vite.²¹⁵ Inte i något av de rättsfall som avsett meddelande av föreläggande enligt 15 kap. 3 § RB har dock sökanden underlåtit att även yrka på vite. Dessutom torde det i praktiken vara svårt att finna exempel på fall där sökanden kan visa på en sabotagerisk samtidigt som motparten kan förväntas rätta sig efter ett föreläggande fullt frivilligt.

På sådant vite som meddelas med stöd av 15 kap. 3 § RB skall viteslagen²¹⁶ tillämpas.²¹⁷ När domstolen tar ställning till om ett framställt yrkande om föreläggande skall bifallas, kan domstolen därför inte begränsa sin prövning till de förutsättningar som gäller enligt 15 kap. RB. Även viteslagen måste beaktas. Redan här skall dock sägas att viteslagen inte tillför tillämpningen av 15 kap. 3 § RB några direkt avgörande förutsättningar som inte kan sägas följa redan av lagtexten i det senare lagrummet. Därför skall endast ett par mer betydelsefulla regler i viteslagen beröras här.

Den mot vilken vitet riktar sig benämns i viteslagen vitets adressat. Nedan i avsnitt 6.1.3 framgår att adressaten måste vara individualiserad och att vite inte får utsättas för en grupp av personer (solidariskt vite). Frånsett sådana mer formella förutsättningar för åläggande av vite finns en regel som torde vara underförstådd men som också stadgas uttryckligen i 2 § 2 st. viteslagen: vite får inte föreläggas om adressaten kan antas sakna rättslig eller faktisk möjlighet att följa föreläggandet. Det innebär att när ett föreläggande riktar sig mot en aktieägare eller mot ett bolag måste domstolen beakta vilka åtgärder en aktieägare eller ett bolag är behörig respektive behörigt att vidta. Frågan skall beröras vidare i avsnitt 6.2, men här kan problemet illustreras med ett rättsfall som gällde KFM:s verkställighet av ett kvarstadsbeslut.²¹⁸

I ett mål om bättre rätt till en aktiepost i ett bolag (Barbec) hade ett konkursbo yrkat kvarstad på nämnda aktiepost. Yrkandet bifölls. För att säkerställa konkursboets rätt till aktierna verkställde KFM kvarstadsbeslutet på så sätt, att konkursboet infördes i Barbecs

²¹⁵ Se följande avsnitt.

²¹⁶ Lag (1985:206) om viten.

²¹⁷ Se 1 § viteslagen och Ekelöf I, sid. 185.

aktiebok som ägare till aktierna. Konkursboet kunde sedan vid extra bolagsstämma i Barbecue utse konkursförvaltaren till ensam styrelseledamot i Barbecue. Hovrätten undanröjde KFM:s beslut som icke lagligen grundat och återförvisade ärendet till KFM. Anledningen till detta var att hovrätten ansåg KFM vid verkställighet ha ägarens, det vill säga aktieägarens, befogenheter. En aktieägare kan inte besluta om införeling i aktieboken eftersom den rätten tillkommer styrelsen.

En annan viktig konsekvens av att viteslagen är tillämplig är att ett föreläggande som förenas med vite måste vara ägnat att ligga till grund för utdömande av vite. I AB Gotthard Nilsson ./. Bilfragmentering AB²¹⁹ hade sökanden yrkat att motparten med stöd av 15 kap. 3 § RB skulle föreläggas att vidtaga vissa handlingar och rättsfallet aktualiserar överväganden som ligger bakom meddelandet av ett vitesföreläggande:

Hälften av aktierna i Bilfragmentering AB (Bolaget) ägdes av AB Gotthard Nilsson (GN) medan resterande aktier ägdes av Stena Metall AB och Stena Bilfragmentering AB. Styrelsen i Bolaget beslutade att sälja rörelsen, däribland en fastighet, till Stena Metall AB samt likvidera Bolaget. Beslutet att sälja rörelsen verkställdes genast. När målet nådde hovrätten hade Stena Metall AB vidareförsålt egendomen till Stena Bilfragmentering AB och Stena Fastighetsrenting, två bolag i koncernförhållande med Stena Metall AB. En extra bolagsstämma hade också godkänt styrelsens beslut. GN klargjorde sin avsikt att klandra stämmans beslut.

GN yrkade därför med stöd av RB 15 kap. 3 § att Bolaget vid äventyr av vite skulle

- kräva att Stena Bilfragmentering AB respektive Stena Fastighetsrenting eller annan som förvärvat den egendom Bolaget överlät till Stena Metall skulle återbära egendomen till Bolaget, och
- väcka talan mot nyssnämnda förvärvare om att Bolaget hade bättre rätt till egendomen och att de skulle förpliktas återbära denna mot återfående av köpeskillingen.

Hovrätten uttalade inledningsvis i sitt beslut att:²²⁰

”[GN:s] yrkande om vitesföreläggande går ut på att Bilfragmentering skall förpliktas vidta vissa handlingar. Enligt hovrättens mening måste en sådan tilltänkt handling för att kunna

²¹⁸ RH 1994 ref. 134.

²¹⁹ HVS Ö 1248/89. Rättsfallet står i samband med AB Gotthard Nilsson ./. Stena Metall AB som kommenteras närmare i avsnitt 6.3.2. Det senare rättsfallet berörs dock något nedan i detta avsnitt.

²²⁰ HVS Ö 1248/89 i beslut 1989-10-09.

förenas med ett vitesföreläggande inte endast vara ändamålsenlig utan också, då en underlåtenhet att efterkomma föreläggandet kan leda till en fråga om utdömande av vite, vara entydigt, klart och fullständigt bestämd. Oavsett om vad [GN] i det föregående hävdade är riktigt, finner hovrätten därför anledning att först bedöma lämpligheten av de åtgärder vilka [GN] begärt att Bilfragmentering skall vidta.”

Hovrätten fann därefter att ingen av de yrkade åtgärderna kunde anses lämplig för att säkerställa sökandens rätt:

”Ett föreläggande för [Bolaget] att kräva egendomen åter från de nuvarande innehavarna skulle innebära att [Bolaget] endast skulle framställa ett utomrättsligt krav om återfående av egendomen mot dess nuvarande innehavare. Ett vitesföreläggande i detta hänseende torde bli verkningslöst, om – såsom kan förutsättas – innehavarna av egendomen motsätter sig kravet.”

Och vidare:

”Vad härefter gäller det begärda föreläggandet för [Bolaget] att väcka talan om bättre rätt till den aktuella egendomen skulle detta krav innebära att [Bolaget] tvingades in i en process rörande ett överlåtelseavtal, som såväl dess styrelse som dess bolagsstämma uppenbarligen anser vara giltigt, och i vilken process till Stena-koncernen knutna bolag på grund av sitt bestämmande inflytande i [Bolaget] själva skulle kunna bestämma vilka grunder och bevis bolaget skall åberopa till stöd för sin talan och hur dess talan i övrigt skall föras. Det åsyftade stämmingsföreläggandet är också så allmänt hållet att det inte är möjligt att bedöma om det kan vara verkningsfullt.”

Ett första krav på det materiella innehållet i ett föreläggande för att det skall vara ägnat att ligga till grund för utdömande av vite är alltså att det inte ska vara tvetydigt, allmänt hållet eller ofullständigt. Av rättssäkerhetsskäl är det nämligen viktigt att adressaten förstår vilka skyldigheter som åvilar honom. Om domstolen²²¹ vid en fråga om utdömande av vite blir tvungen att tolka föreskrifterna i föreläggandet, bör därför tolkningen vara restriktiv.

²²¹ Fråga om utdömande av vite enligt 15 kap. 3 § RB skall prövas av allmän domstol efter yrkande av den part som ursprungligen yrkat på föreläggandet, se 7 § 2 p. viteslagen och Ekelöf I, sid. 185.

Konsekvensen av att ett föreläggande inte uppfyller kraven på tydlighet är att det inte kan ligga till grund för utdömande av vitet.²²²

Detta bör dock anses innebära ett krav på föreläggandet som sådant. Ovan i avsnitt 5.2.3 har ett uttalande av Borum återgetts enligt vilket en förpliktelse för en aktieägare att rösta i enlighet med ett aktieägaravtal måste framgå entydigt av avtalet. Enligt min uppfattning finns det inget stöd för att en förpliktelse måste framgå klart av ett avtal för att kunna ligga till grund för ett föreläggande, det må gälla att rösta eller annan förpliktelse. En annan sak är att sökanden måste visa sannolika skäl för sitt anspråk och att det yrkande han framställer måste, på ovan angivet sätt, vara ägnat att ligga till grund för utdömande av vite.

Till kravet på tydlighet i föreläggandet knyter hovrätten i AB Gotthard Nilsson ./ Bilfragmentering AB ytterligare ett krav, nämligen att den yrkade åtgärden också skall kunna visa sig verkningsfull. Det är naturligtvis föga förvånande och får anses framgå redan av att en åtgärd enligt 15 kap. 3 § RB skall vara ägnad att säkerställa sökandens rätt.

När hovrätten diskuterade lämpligheten av ett föreläggande som gick ut på att svaranden skulle tvingas väcka talan gjordes ytterligare ett intressant uttalande:

”[E]nligt hovrättens mening skulle [det] föra för långt att i det begränsade syftet att säkerställa ett omstritt anspråk tvinga [Bolaget] att i säkerhetsåtgärdens form fullgöra i huvudsak allt det processen medelbart gäller.”²²³

Rättegångsbalken 15 kap. 3 § ställer inga egentliga hinder för hur långtgående förelägganden som kan meddelas så länge som åtgärden kan anses säkerställa sökandens rätt. En begränsning ligger i den proportionalitetsbedömning domstolarna kan göra. Är citatet ovan ett uttryck för en sådan bedömning? Det är inte uteslutet, men hovrätten för i

²²² Lavin, Viteslagstiftningen, sid. 143 f.

sammanhanget inget resonemang alls om parternas motstående intressen. Det antyder att hovrätten inte haft en proportionalitetsbedömning för ögonen. En grundläggande processrättslig princip är att en part inte kan utsättas för tvångsverkställighet om inte lagakraftägande dom föreligger. Säkerhetsåtgärdsbeslut utgör ett undantag från denna princip.²²⁴ Med beaktande av detta förhållande förefaller det enligt min åsikt rimligt att ställa upp någon yttersta gräns för hur omfattande de förpliktelser som åläggs en part med stöd av 15 kap. 3 § RB egentligen kan vara. I vart fall bör detta gälla när, som hovrätten skriver, den yrkade förpliktelsen endast har indirekt betydelse för det anspråk sökanden hävdar. Säkerhetsåtgärder är ju, som huvudregel, endast avsedda som provisoriska åtgärder för att tillförsäkra sökanden värdet av eller möjligheten att verkställa en kommande dom.²²⁵ Ett resonemang som det som förts här har det dock inte stått att finna stöd för på annat håll.

Rättsfallet AB Gotthard Nilsson ./ Stena Metall AB stod i samband med det rättsfall som nyss berörts. AB Gotthard Nilsson ./ Stena Metall AB kommenteras närmare i avsnitt 6.3.2 men skall beröras även i detta sammanhang. I korthet gick detta senare rättsfall ut på att sökanden med stöd av ett aktieägaravtal yrkat föreläggande mot motparten enligt 15 kap. 3 § RB att detta skulle förbjudas rösta för att bolaget skulle likvideras. Hovrätten ansåg här att sökanden i och för sig hade ett anspråk som kunde ligga till grund för en säkerhetsåtgärd. Men, uttalade hovrätten, "[d]en naturliga påföljden för ett åsidosättande av ett sådant anspråk är emellertid skadeståndsskyldighet snarare än skyldighet att fullfölja [aktieägaravtalet]."²²⁶ Vad menar hovrätten med den "naturliga påföljden"?

Som framgår av rättsfallet kan en part både ha rätt att kräva fullgörelse och skadestånd, dock inte samtidigt. Fullgörelse och skadestånd är alltså

²²³ HVS Ö 1248/89 i beslut 1989-10-09.

²²⁴ Westberg, SvJT 1990, sid. 164.

²²⁵ Westberg, SvJT 1990, a.s.

²²⁶ HVS Ö 1531/89 beslut 1989-12-06.

alternativa rättsföljder.²²⁷ Något stöd för en preferensordning mellan fullgörelse och skadestånd som rättsföljder finns det inte i svensk rätt.²²⁸ Det uttryck hovrätten valt ter sig inte relevant om hovrätten ändå lagt en sådan preferensordning till grund för sitt beslut. Däremot ter sig uttrycket relevant om hovrätten gjort någon form av lämplighetsbedömning av sökandens yrkande. Något uttryckligt stöd för en sådan lämplighetsbedömning står inte att finna och närmast självklart är det att domstolarna inte vanligtvis skall inlåta sig på en lämplighetsbedömning av de yrkanden en part framställer. Men i det nu aktuella rättsfallet är det lätt att föreställa sig att hovrätten ansett det direkt meningslöst att försöka hålla liv i ett bolag där inflytelserika aktieägare vill försätta bolaget i likvidation. En sådan situation lär resultera i att samtliga inblandade intressenter – bolag, aktieägare och eventuellt borgenärer och anställda – förlorar. Hovrättens motivering kan därför förklaras med att man varit ovillig att underlätta en sådan händelseutveckling genom meddelandet av förelägganden.

I vilken utsträckning domstolarna kan inlåta sig på en sådan lämplighetsbedömning som nu diskuterats måste betraktas som oklart. En sådan bedömning finner dock visst stöd hos Rodhe, som förefaller luta åt uppfattningen att exekutiv tvång bör vara uteslutet när tvånget innebär en ”olämplig” värdeförstöring.²²⁹ Även om Rodhe inte finner direkt stöd för en sådan uppfattning²³⁰ har den enligt min mening starka skäl för sig. Domstolarna bör undvika att meddela säkerhetsåtgärder när det framstår som tydligt att de bringar mer skada än nytta. Ett visst stöd för en sådan uppfattning finner man enligt min mening också i lagtextens krav att en säkerhetsåtgärd skall vara ägnad att säkerställa sökandens rätt. När sökandens yrkande förefaller rent kontraproduktivt är det svårt att se hur yrkandet kan uppfylla det kravet.

²²⁷ Hermansson, Fullgörelse av naturaförpliktelser, sid. 43. Erhåller inte den berättigade parten full gottgörelse genom fullgörelse är det dock inte uteslutet med skadestånd.

²²⁸ Se Hermansson, Fullgörelse av naturaförpliktelser, sid. 75 ff.

²²⁹ Rodhe, Obligationsrätt, sid. 382.

Ett föreläggande skall som sagt vara ägnat att ligga till grund för utdömande av vite. Går det redan på denna grund att dra några slutsatser om sökanden bör yrka på ett positivt eller ett negativt föreläggande? Roos' åsikt när det gäller fullgörelsetalan är att yrkandet om möjligt skall formuleras negativt. Det är nämligen, anser Roos, lättare att kontrollera efterlevnaden av ett negativt åläggande samtidigt som risken är större att ett positivt föreläggande visar sig verkningslöst på grund av ändrade förhållanden.²³¹ Lavin har å sin sida uttryckt en annan åsikt. Enligt Lavin är det nämligen vid ett negativt föreläggande inte lika klart vilken effekt det negativa föreläggandet är avsett att frambringe som vid ett positivt föreläggande. Särskilt när förbudet är avsett att gälla under längre tid kan nämligen ändrade förhållanden göra det svårt att bedöma om adressaten fullgjort sina skyldigheter enligt ett negativt föreläggande.²³² När det gäller yrkanden som går ut på att svaranden skall rösta i enlighet med ett aktieägaravtal är det dock inte alltid praktiskt möjligt att formulera yrkandet negativt.²³³

Någon säker slutsats går inte att dra av de rättsfall som behandlas i denna uppsats. Dessutom har inte några rättsfall stått att finna som behandlat utdömande av vite som förelagts med stöd av 15 kap. 3 § RB och än mindre rättsfall som rört utdömande av vite som förelagts i bolagsrättsliga tvister jämförbara med dem som behandlas här. Däremot kan man göra den praktiskt betydelsefulla iakttagelsen att i nästan samtliga de rättsfall som behandlas i uppsatsen har sökanden framställt ett negativt yrkande. Troligen sammanhänger inte det med frågan vilken typ av föreläggande som är enklast att kontrollera efterlevnaden av. I stället torde förklaringen stå att finna i att det negativa föreläggandet i regel är av mindre ingripande natur än det positiva. Denna fråga skall därför behandlas vidare nedan i avsnitt 6.3.2.

²³⁰ Se även Hermansson, Fullgörelse av naturaförpliktelser, sid. 56.

²³¹ Roos, sid. 372 f.

²³² Lavin, Viteslagstiftningen, sid. 172 f.

²³³ Roos, sid. 372.

6.1.2 Domstols bundenhet av parts yrkande

En fråga som har nära samband med åtgärdens innehåll är om domstolen är bunden av sökandens yrkande. Enligt 15 kap. 5 § RB får en fråga om åtgärd enligt 3 § endast tas upp efter yrkande. Enligt Ekelöfs åsikt innebär det att det står domstolen fritt att välja mellan olika åtgärder sedan ett yrkande om säkerhetsåtgärd väl framställts.²³⁴ Enligt Boman bör domstolen vara bunden av partens yrkande såtillvida att om sökanden yrkat på en viss åtgärd kan inte domstolen förordna om en mera långtgående åtgärd av annat slag, till exempel förordna om syssloman när sökanden yrkat på vitesföreläggande.²³⁵ Någon bestämd slutsats går inte att dra av ordalydelsen i 15 kap. 3 eller 5 § RB.

Till stöd för Ekelöfs åsikt talar att 15 kap. 3 § RB givits en fakultativ utformning genom att såväl första som andra stycket talar om vad domstolen ”får” göra. Denna fakultativa utformning behöver emellertid inte avse den nu aktuella frågan. Till stöd för Bomans åsikt talar närmast en analog tolkning av 17 kap. 3 § 1 p. RB. Enligt detta lagrum får dom ej givas över annat eller mera än vad part i behörig ordning yrkat. Frågan om säkerhetsåtgärd avgörs dock genom beslut, vilket verkställs omedelbart och överklagas särskilt.²³⁶ Om Boman är att förstå så att han menar att det räcker att sökanden yrkar på ”säkerhetsåtgärd” utan att precisera vad i denna skall bestå förefaller även Bomans tolkning för vidlyftig.

Någon reglering av domstolarnas handlingsfrihet när det gäller yrkande om beslut som den som finns för yrkande om dom i 17 kap. 3 § 1 p. RB finns inte. Att domstolarna skulle ha rätt att fatta beslut utan stöd i parts yrkande sägs ha visst stöd i litteraturen, men då har det gällt frågor av processuell karaktär. När det gäller beslut bör man därför inte göra en motsatsvis

²³⁴ Ekelöf III, sid. 17.

²³⁵ Ekelöf III, sid. 17 not 42. Robert Boman är författaren bakom ”utg.” i noten, se förordet.

²³⁶ Se 17 kap. 14 § 2 st. 4 p. och 49 kap. 5 § 6 p. RB.

tolkning av 17 kap. 3 § 1 p. RB utan det är istället mer korrekt att ta ställning till om en analog tolkning skall göras utifrån vad för slags beslut det är fråga om.²³⁷

Beslut om säkerhetsåtgärd har ofta stor betydelse för parterna och är inte sällan föremål för egen handläggning. En ansökan om säkerhetsåtgärd kan till och med användas som substitut för en rättegång och utfallet kan ha så ingripande effekter att det slutgiltigt avgör parternas tvist.²³⁸ Det talar med stor tyngd för att domstolarna när de beslutar om säkerhetsåtgärd skall anses bundna av en analog tillämpning av 17 kap. 3 § 1 p. RB.

Uttrycken ”annat” och ”mera” i 17 kap. 3 § 1p. RB har i doktrin och praxis tolkats motsatsvis, så att domstolarna fortfarande har möjlighet att döma över det ”mindre”.²³⁹ Någon annan form av åtgärd än den sökanden yrkat på får domstolarna därför anses förhindrade att meddela. Inget av de rättsfall som varit föremål för min undersökning tyder på att domstolarna inte anser sig bundna av sökandens yrkande och inte i något fall har sökanden låtit sig nöja med att yrka på en ”säkerhetsåtgärd” utan att precisera vad i denna skulle bestå. Ganska vanligt förekommande är att ett yrkat vite sänkts, vilket inte talar emot vad som sagts. Inte heller torde det anses oförenligt med en analog tillämpning av 17 kap. 3 § 1 p. RB att ett föreläggande förenas med vite trots att sökanden inte framställt yrkande om vite.²⁴⁰

Samtidigt så är det naturligtvis så att det ”mindre” kan visa sig vara ett svårtolkat begrepp när det gäller naturaförpliktelser. Ett exempel på det går att finna i ett opublicerat avgörande av Stockholms tingsrätt.²⁴¹ Sökanden hade i ett mål som avsåg säkerhetsåtgärd i anledning av klander yrkat att motpartsbolaget vid vite skulle förbjudas att dels motta teckningsanmälningar och betalning och/eller utfärda aktiebrev vilka hade

²³⁷ Westberg: Domstols officialprövning, sid. 69 f.

²³⁸ Westberg, SvJT 1990, sid. 161 ff.

²³⁹ Westberg, Domstols officialprövning, sid. 66.

²⁴⁰ NJA 1981 s. 1129. Rättsfallet gäller i och för sig meddelande av dom, men se 15 kap. 10 § RB och Lavin, Viteslagstiftningen, sid. 24.

²⁴¹ Stockholms TR T6-481-95 i beslut 1995-10-19. Se även avsnitt 6.4.2.

emitterats eller skulle komma att emitteras med hänvisning till det klandrade stämmobeslutet, dels annorledes vidtaga någon som helst åtgärd i syfte att verkställa stämmobeslutet. Tingsrätten ansåg det dock tillräckligt att utan vitespåföljd förordna att beslutet om nyemission tills vidare inte fick verkställas (inhibition).

Sammantaget finns dock all anledning för sökanden att förvänta sig att domstolen kommer att anse sig bunden av hans yrkande. Det talar för att sökanden är mycket noggrann vid utformningen av sitt yrkande och då gärna utformar flera alternativa yrkanden med olika ingripande effekt. På det sättet undviker sökanden att domstolen anser sig förhindrad att meddela en åtgärd därför att den inte kan finna en lämplig sådan i sökandens yrkande.

6.1.3 Bolagsstämma respektive styrelse som vitesadressat

Frågan om styrelsen eller bolagsstämman kan vara föremål för ett föreläggande kan nogta taget vara att förstå på två sätt. Dels kan frågan avse frågan om styrelsen eller stämman som sådana, som bolagsorgan, kan vara föremål för ett föreläggande. Dels kan frågan avse frågan om styrelsen eller stämman reellt sett kan vara föremål för ett föreläggande när föreläggandet formellt sett riktar sig mot bolaget. Det senare är fallet om ett föreläggande mot bolaget till exempel förutsätter att stämman fattar ett beslut för att föreläggandet skall kunna efterlevas. Ett föreläggande som det senare kan inte anses möjligt (se avsnitt 5.4). Detta avsnitt skall dock behandla frågan i dess förra tolkning. Att även styrelsen, ett bolagsorgan som inte är föremål för särskild uppmärksamhet i denna uppsats, tas upp till behandling beror på den skillnad mellan stämma och styrelse som berörs nedan och som avser möjligheten att låta något av dessa bolagsorgan tjäna som vitesadressat.

Bolagsstämman är endast ett internt organ med beslutande funktioner och kan inte rättshandla med tredje man. Ett bolagsstämmobeslut kan som

sådant vare sig berättiga eller förpliktiga tredje man till någonting. Den verkställande funktionen att vidtaga rättshandlingar med tredje man och därigenom binda bolaget tillkommer i första hand styrelsen.

Rättegångsbalken 11 kap. 2 § stadgar att en juridisk person kan vara part i rättegång och att talan då föres av den som är den juridiska personens ställföreträdare. Med part menas här den i vars namn stämningsansökan görs samt den mot vilken stämning söks.²⁴² För ställföreträdaren gäller i princip samma rättigheter och skyldigheter i rättegången som för parten. Ställföreträdaren kan till exempel höras under sanningsförsäkran och är behörig att utse ombud.²⁴³ I aktiebolag är det styrelsen som skall agera ställföreträdare.²⁴⁴ Därmed är naturligtvis inte sagt att styrelsen också kan vara part. Förmågan att vara part i rättegång sammanfaller med rättssubjektiviteten, det vill säga förmågan att vara bärare av rättigheter och skyldigheter. För fysiska personer gäller att dessa alltid har partsbehörighet men inte nödvändigtvis processbehörighet. Processbehörigheten överensstämmer här i princip med den rättsliga handlingsförmågan. För så kallade särskilt bildade rättssubjekt, juridiska personer och andra sammanslutningar, finns inte distinktionen mellan parts- och processbehörighet. För särskilt bildade rättssubjekt överensstämmer rättssubjektiviteten med partsbehörigheten. Processbehörighet utan rättssubjektivitet existerar i princip inte i svensk rätt.²⁴⁵ Från tankegången att man har att göra med självständiga bolagsorgan får man alltså inte dra felslutet att en styrelse eller stämman kan ges ställning av part. Därmed kan dessa organ inte heller utpekas som svarande i en ansökan om säkerhetsåtgärd enligt 15 kap. 3 § RB. Denna roll tillkommer bolaget.

Frågan får emellertid ytterligare en dimension om föreläggandet mot bolaget är förenat med vite. Av NJA 1990 s. 338 framgår att ett vitesföreläggande som avser en juridisk person kan rikta sig mot såväl den juridiska personen

²⁴² Ekelöf, Processuella grundbegrepp, sid. 24.

²⁴³ SOU 1938:44, sid. 158; prop. 1942:5, sid. 183.

²⁴⁴ Aktiebolagslagen 8 kap. 29 §.

²⁴⁵ SOU 1938:44, sid. 156 ff.

som dess ställföreträdare. Vägledande vid bedömningen av om vilket eller vilka av dessa subjekt som skall vara adressat för vitet är vikten av att föreläggandet länder till efterrättelse.²⁴⁶ Ett vite får dock inte åläggas solidariskt. Ett solidariskt vitesansvar uppstår till exempel om flera personer namnges men endast ett vitesbelopp sätts ut för gruppen som sådan. Inte heller får vitet avse en grupp, till exempel ”styrelsen”, om det inte klart framgår hur ansvaret styrelseledamöterna sinsemellan fördelar sig. Styrelsen kan bestå av endast en person, men ett vitesföreläggande måste också innehålla uppgifter om adressatens namn och får inte avse ”ägaren” eller ”styrelsen”. När ett vitesföreläggande omfattar styrelsen måste det alltså avse fysiska personer i egenskap av styrelseledamöter.²⁴⁷

Bolagsstämman är inte aktiebolagets ställföreträdare och saknar överhuvudtaget verkställande funktion. Inte heller kan den uppträda som part eller vara bärare av rättigheter eller skyldigheter. Någon möjlighet att rikta ett yrkande om föreläggande eller vite mot bolagsstämman saknas härför.²⁴⁸

Den möjlighet som berörts att göra styrelsen till föremål för vitesföreläggande torde vara bakgrunden till ett uttalande av Rodhe där det sägs att styrelsen kan föreläggas att vidtaga vissa åtgärder.²⁴⁹ Ett sådant föreläggande måste i linje med vad som sagts ovan vara riktat mot bolaget, även om styrelseledamöterna kan vara adressater för vitet.

6.2 Bolagets respektive aktieägares handlingsutrymme

Ett grundläggande krav på en säkerhetsåtgärd enligt 15 kap. 3 § RB är att åtgärden skall vara ändamålsenlig. Ändamålet med åtgärden är att

²⁴⁶ Referatet s. 342. Se även prop. 1084/85:96, sid. 47.

²⁴⁷ Se 2 och 3 §§ viteslagen; prop. 1984/85:96, sid. 47; Lavin, Viteslagstiftningen, sid. 99 f.

²⁴⁸ Se Lavin, Viteslagstiftningen, sid. 32 f.

säkerställa partens rätt.²⁵⁰ När ett föreläggande meddelas mot svaranden är det därför av avgörande betydelse att svaranden kan rätta sig efter förelägandet. Det innebär att svaranden måste ha såväl de faktiska som rättsliga möjligheterna att uppfylla de ålagda förpliktelserna.²⁵¹

Vad gäller de faktiska möjligheterna torde det relativt sällan vara ett problem av praktisk betydelse. Ett exempel är att en aktieägare som ålagts att rösta i enlighet med ett aktieägaravtal är så sjuk att han inte kan inställa sig för att rösta på bolagsstämman eller ens utfärda en fullmakt. Aktieägaren har i ett sådant fall inte faktisk möjlighet att rätta sig efter förelägandet och har vite redan förelagts kan det inte dömas ut. Har en god man förordnats kan dock denne bli föremål för ett vitesföreläggande, förutsatt att förvaltningsuppdraget omfattar den ifrågavarande aktieposten.²⁵² Det innebär inte att aktieägaren kan undgå sin förpliktelse genom att själv kan försätta sig i en situation som innebär att han inte kan efterkomma förelägandet. Antag i exemplet att aktieägaren själv väljer att utebli från bolagsstämman. I ett sådant fall har aktieägaren inte fullgjort vad som åligger honom enligt ett föreläggande och vitet kan dömas ut.²⁵³ Däremot kan vitet inte dömas ut om en aktieägare sålt sina aktier och alltså inte längre är behörig att rösta för dem.²⁵⁴

Vad sedan gäller de rättsliga begränsningarna gäller till att börja med att aktieägarnas rätt att besluta i bolagets angelägenheter utövas på bolagsstämman.²⁵⁵ En aktieägars andel av rösterna på stämman framgår av röstlängden, vilken fastställs och eventuellt ändras av stämman.²⁵⁶ Stämmans ordförande utses av stämman, om inte annat följer av

²⁴⁹ Rodhe, Aktiebolagsrätt, sid. 275.

²⁵⁰ Gärdes kommentar, sid. 157.

²⁵¹ Se 2 § 2 st. viteslagen.

²⁵² Se Lavin, Viteslagstiftningen, sid. 60 ff.

²⁵³ Roos, sid. 372 f.

²⁵⁴ Se Lavin, Viteslagstiftningen, sid. 60.

²⁵⁵ Aktiebolagslagen 9 kap. 1 §.

²⁵⁶ Aktiebolagslagen 9 kap. 19 § 2 st.

bolagsordningen.²⁵⁷ Genom stämмо-ordförandens försorg skall ett protokoll föras över vilka beslut stämman fattat. Protokollet behöver dock inte godkännas av stämman.²⁵⁸ Som framgår av NJA 1990 s. 286 är stämmoprotokollet endast ett bevismedel för vilka beslut stämman fattat, om än ett starkt sådant. Ett föreläggande som avser en aktieägars rätt att rösta på bolagsstämman, det vill säga att aktieägaren skall eller inte skall rösta på ett visst sätt, måste därför enligt min åsikt rikta sig mot denne aktieägare. Som framgått i avsnitt 5.4 kan nämligen inte bolaget förfoga över sina aktieägars rösträtt. Det bör innebära att det inte är möjligt att rikta ett föreläggande mot bolaget som till exempel innebär att bolaget skall godkänna eller underkänna ett visst röstande av en aktieägare, eller att bolaget skall införa eller avföra en aktieägare ur röstlängden. Sådana beslut faller under stämmans exklusiva kompetens. Inte heller kan det anses möjligt att förelägga till exempel stämmans ordförande att upprätta stämmoprotokollet på ett visst sätt, eftersom det inte får någon självständig betydelse.

Det sagda utesluter inte att talan mot bolaget väcks enligt 9 kap. 39 § ABL om röstlängden eller stämmoprotokollet eller deras tillkomst står i strid med ABL eller bolagsordningen.

Omvänt innebär det resonemang som förts att en aktieägars möjligheter att öva inflytande på bolagets skötsel börjar och slutar på bolagsstämman med den röst aktieägaren avger där. Men bolagsstämmans beslut skall också verkställas. Det är bolaget genom styrelsen som skall verkställa bolagsstämmans beslut. Vill den sökande parten angripa verkställigheten av ett stämmobeslut är det därför i princip mot bolaget yrkandet måste riktas. Alternativet är annars att sökanden yrkar att en aktieägare på en ny bolagsstämma skall rösta för att det tidigare beslutet upphävs eller för att bolaget, till exempel tills tvisten slutgiltigt är löst, skall avvakta med att

²⁵⁷ Aktiebolagslagen 9 kap. 20 §.

²⁵⁸ Aktiebolagslagen 9 kap. 38 §.

verkställa beslutet. Ett sådant yrkande mot en aktieägare torde dock visa sig svårt att vinna bifall till.²⁵⁹

Sedan ett stämmobeslut väl är fattat kan det i sin tur ge upphov till rättigheter för en aktieägare. Sedan stämman fattat beslut om till exempel en nyemission av aktier har varje aktieägare i princip rätt att ta del i denna nyemission.²⁶⁰ Även i denna form möter man alltså rättigheter för en aktieägare, som är tänkbara föremål för ett föreläggande.

Vilket innehåll yrkandet konkret kan ges skall behandlas vidare i det följande. Men det bör redan här vara möjligt att dra slutsatsen att typiskt sett måste ett föreläggande som avser rätten för en aktieägare att rösta och hur denna rätt skall utövas riktas mot denna aktieägare, medan ett föreläggande som avser verkställigheten av ett stämmobeslut måste riktas mot bolaget.

6.3 Föreläggande mot aktieägare

I föregående avsnitt framgick att ett föreläggande som avser utövandet av en aktieägars rösträtt skall vara riktat mot denne aktieägare. En närmast självklar förutsättning för att en aktieägare skall kunna rösta på bolagsstämman är att aktieägaren är närvarande. Både rätten att rösta och rätten att närvara på bolagsstämman är sådana rättigheter som i princip kan bli föremål för ett föreläggande. Sedan ett stämmobeslut väl är fattat är dess vidare verkställighet en fråga för bolaget. Stämman är dock oförhindrad att ändra tidigare fattade beslut och med stöd av sin överordnade ställning kan stämman också instruera styrelsen att avvakta med beslutets verkställighet. En sökande part kan därför tänkas ha intresse av att ålägga motparten att rösta för ett nytt beslut av stämman. Ytterligare en tänkbar form av yrkande är att sökanden försöker förhindra motparten att, bildligt talat, njuta

²⁵⁹ Se nedan avsnitt 6.3.2.

frukterna av sitt avtalsbrott. Ett sådant yrkande kan till exempel gå ut på att motparten skall förbjudas att befatta sig med en nyemission som strider mot aktieägaravtalet.

En uttömmande beskrivning av tänkbara yrkanden låter sig omöjliggöras. Med stöd av ett antal exempel som förekommit i praxis skall dock en allmän beskrivning göras antingen det är fråga om ett positivt eller ett negativt yrkande.

6.3.1 Positivt föreläggande

Möjligheten att genomdriva aktieägaravtal genom förelägganden har i litteraturen i stort sett endast uppmärksammats när föreläggandet skall meddelas i form av dom. Några principiella hinder mot sådana förelägganden har det inte gått att finna belägg för.²⁶¹ Däremot är det inte helt uteslutet att det går att spåra en mer vacklande inställning till om positiva förelägganden går att meddela i form av säkerhetsåtgärd.²⁶² Någon principiell åtskillnad mellan positiva och negativa förelägganden på det sättet att endast negativa förelägganden vore möjligt vid säkerhetsåtgärder ter sig dock svårförståelig och knappast åsyftad. Därför blir min slutsats att det inte möter några absoluta hinder att ålägga en aktieägare att rösta i enlighet med ett aktieägaravtal med stöd av 15 kap. 3 § RB.

När det gäller positiva förelägganden mot en aktieägare som rör utövandet av hans rösträtt måste man emellertid beakta vilken ingripande åtgärd det är. När domstolarna prövar ett yrkande enligt 15 kap. 3 § RB skall de ta hänsyn till parternas motstridiga intressen i en proportionalitetsbedömning.²⁶³ En faktor som bör tas med i denna bedömning är möjligheterna att undanröja

²⁶⁰ Se 4 kap. 2 § ABL.

²⁶¹ Se Kansmark och Roos, sid. 100; Roos, sid. 372; d.s. i *Scandinavian Studies in Law* 1971, sid. 188; Sandström, Hembud och lösningsrätt, sid. 278 f.

²⁶² Se Kansmark och Roos, sid. 100 som endast nämner möjligheten till säkerhetsåtgärder vid negativ men inte vid positiv fullgörelsetalan.

²⁶³ Se avsnitt 4.6.1.

verkningarna av en meddelad säkerhetsåtgärd. Att sökanden visat sannolika skäl för sitt anspråk innebär ju ingen garanti för att han också kommer att vinna målet. Om det är svårt eller omöjligt att undanröja verkningarna av en meddelad säkerhetsåtgärd talar det emot att åtgärden meddelas.²⁶⁴ Säkerhetsåtgärderna är nämligen inte tänkta att fungera som ett definitivt avgörande av parternas konflikt.²⁶⁵

Ett föreläggande enligt vilket en aktieägare skall rösta i enlighet med avtalet torde närmast regelmässigt innebära just ett definitivt avgörande av parternas konflikt. När ett stämmobeslut väl är fattat kan det inte upphävas på annat sätt än genom klander, och att beslutet fattats på grund av ett föreläggande som i efterhand upphävs är näppeligen en klandergrund. Även om aktieägarna är oförhindrade att kalla till ny stämma för att fatta ett nytt beslut i frågan torde denna utväg i många fall visa sig stängd. Får till exempel det meddelade förelägget till följd att stämman röstar för nyemission eller för att bolaget skall vidtaga rättshandlingar med tredje man är verkningarna av beslutet mycket svåra att upphäva.²⁶⁶

Men antag att ett avtalsstridigt stämmobeslut redan fattats. Kan en aktieägare i ett sådant fall vinna rättelse genom ett föreläggande mot den part som röstat i strid med avtalet? Omöjligt torde det inte vara eftersom ett sådant föreläggande i sak inte förefaller skilja sig från det fallet att sökanden utverkar ett föreläggande innan ett avtalsstridigt röstande kommit till stånd. Enligt 9 kap. 8 § ABL skall styrelsen kalla till extra bolagsstämma om ägarna till minst en tiondel av aktierna begär det. Enligt 11 § kan vidare varje aktieägare som begär det få upp ett ärende till behandling på stämman. En aktieägare torde alltså kunna dels få till stånd en extra stämma och föra upp frågan om ersättande av det avtalsstridiga beslutet med ett avtalsenligt på stämman, dels utverka ett föreläggande att motparten denna gång skall

²⁶⁴ Ekelöf III, sid. 18.

²⁶⁵ Westberg, SvJT 1990, sid. 164.

rösta avtalsenligt. Här bör dock beaktas att det finns fog för att anta att det finns gränser för hur långtgående de åtgärder som meddelas med stöd av 15 kap. 3 § RB kan vara.²⁶⁷

Är det möjligt att tänka sig andra typer av positiva förelägganden? När ett positivt åläggande inte avser utövandet av rösträtten blir inte åtgärden lika påfallande ingripande. Ett exempel har redan nämnts i avsnitt 6.1 och innebar att en aktieägare kan förpliktas utnyttja teckningsrätten för aktier han innehar. Ett sådant föreläggande torde inte möta några särskilda hinder och kan vara av intresse inte bara om sökanden för talan om att få överta aktieposten, utan även när svaranden förpliktat sig att hålla sin ägarandel intakt. Det senare kan vara fallet om sökandens anspråk har sin grund i ett optionsavtal eller en förköpsklausul.

Ett positivt föreläggande kan också gå ut på att en överlåtare av aktier skall fullgöra sin hembudsskyldighet, antingen denna följer av avtal eller bolagsordning.²⁶⁸ I det senare fallet kan förvärvaren inte utnyttja sin rösträtt så länge det är oklart om lösningsrätten kommer att utövas²⁶⁹ vilket fungerar som ett påtryckningsmedel för att hembudsskyldigheten skall fullgöras. Följer hembudsskyldigheten av ett aktieägaravtal har dock klausulen inte sådana bolagsrättsliga verkningar.²⁷⁰

I övrigt är det svårt att finna exempel på situationer där aktieägaravtal väcker behov av positiva förelägganden. Det sammanhänger med att rösträtten är en aktieägars centrala rättighet liksom det är den rättighet som aktieägaravtal typiskt sett är avsedda att reglera. Därför torde det endast i

²⁶⁶ Även om svaranden har rätt till ersättning för den skada han lidit till följd av en säkerhetsåtgärd som sedan återgår (jämför 15 kap. 6 § RB) så är det inte säkert att svaranden genom skadestånd kan erhålla full gottgörelse för den förlust han åsamkats.

²⁶⁷ Se avsnitt 6.1.1.

²⁶⁸ Kansmark och Roos, sid. 100.

²⁶⁹ Förvärvaren kan dock lyfta vinstutdelning, se 3 kap. 3 § 5 st. ABL.

²⁷⁰ Var förvärvaren inte redan part i avtalet blir han bunden om han var i ond tro om avtalet när aktierna förvärvades, se Kansmark och Roos, sid. 30.

undantagsfall vara av intresse att rikta ett föreläggande mot en aktieägare som inte avser hans rösträtt.

6.3.2 Negativt föreläggande

Som redan nämnts är det negativa föreläggandet betydligt mer vanligt förekommande än det positiva. När det gäller negativa förelägganden finns därför ett flertal exempel från rättspraxis på yrkanden och beslut som skall redovisas i detta avsnitt. Inte alla av dessa exempel gäller aktieägaravtal, utan urvalet har främst skett med avsikten att visa på yrkanden som är tänkbara för att säkerställa anspråk som har sin grund i sådana avtal.

I föregående avsnitt framhövdes att ett positivt föreläggande av innehåll att en aktieägare skall rösta i enlighet med ett aktieägaravtal är en ingripande åtgärd eftersom åtgärden är svår eller omöjlig att häva. Men föreläggandet kan visa sig lika ingripande även om det formuleras negativt:

I målet Yllfors ./ Yllfors och Nilervall²⁷¹ ägdes aktierna i ett bolag i lika delar av parterna. Parterna hade slutit ett aktieägaravtal som gav var och en av dem rätt att utse en styrelseledamot. De tre styrelseledamöterna skulle utse en utomstående fjärde person till styrelsens ordförande. Genom denna konstruktion stärktes de enskilda aktieägarnas inflytande i styrelsen. Sedan oenighet uppstått mellan parterna kallade svarandena till extra bolagsstämma och förklarade att de ämnade negligera aktieägaravtalet och välja styrelse enligt ABLs majoritetsprincip. Käranden väckte talan och yrkade, även interimistiskt, att svarandena skulle förpliktigas vid äventyr av vite att inte rösta i strid med avtalet. Tingsrätten biföll med stöd av 15 kap. 3 § RB det interimistiska yrkandet.

Genom ett negativt föreläggande lyckades alltså käranden få avtalet genomdrivet enligt sitt innehåll. I målet Yllfors ./ Yllfors och Nilervall berör tingsrätten inte alls frågan om föreläggandets ingripande effekt. Det torde kunna förklaras med att svarandenas förpliktelse var klar och entydig

²⁷¹ Helsingborgs TR T564/92.

och bevisläget, såvitt framgick, klart. Dessutom är det svårt att finna en annan åtgärd som kunnat skydda sökandens rätt enligt avtalet.

Man bör dock enligt min åsikt vara kritisk till att domstolen lät den närmare innebörden av yrkandet framgå genom en hänvisning till avtalet, särskilt när det var fråga om ett interimistiskt yrkande. Antag till exempel att svarandena hyst invändningar mot avtalets giltighet som inte framgick av kärandens redogörelse för omständigheterna i saken. Hur kan då svarandena bedöma vilken förpliktelse som ålagts dem när de inte får rösta ”i strid med avtalet”? En lämpligare ordning borde vara att kräva att sökanden formulerar den fullständiga förpliktelsen i yrkandet.

Ett annat rättsfall som rörde ingrepp i aktieägares rösträtt är AB Gotthard Nilsson ./ Stena Metall AB.²⁷²

AB Gotthard Nilsson (Gotthard Nilsson) och Stena Metall AB (Stena Metall) var aktieägare i Bilfragmentering AB (bolaget). Mellan aktieägarna förelåg ett aktieägaravtal som Stena Metall menade sig ha hävt. Giltigheten av denna hävning var föremål för skiljemannaförfarande. När målet kom upp i hovrätten hade stämman godkänt ett förslag från styrelsen att bolaget skulle likvideras. Sökanden yrkade därför i hovrätten med stöd av 15 kap. 3 § RB att motparten vid äventyr av vite skulle förbjudas att på stämma i bolaget rösta vare sig för förslag att bolaget skulle träda i likvidation eller mot förslag att häva tidigare likvidationsbeslut eller på annat sätt genom röstning på bolagsstämma verka för att bolaget likviderades med mindre parterna var överens därom. Förbudet skulle bestå tills skiljenämnden prövat frågan om aktieägaravtalet skulle anses hävt med rättslig verkan. Till stöd för sitt yrkande tillade sökanden att avsikten var att i skiljeförfarandet även yrka att svaranden skulle förbjudas att rösta för beslut om likvidation av bolaget med mindre parterna var överens om detta.

Hovrätten uttalade i här relevant del:

”Gotthard Nilsson har ././ anspråk på att Stena Metall inte skall rösta för likvidation med mindre parterna är överens därom. Detta är ett anspråk som i och för sig skulle kunna

²⁷² HVS Ö1531/89.

förenas med en säkerhetsåtgärd. Den naturliga påföljden²⁷³ för ett åsidosättande av ett sådant anspråk är emellertid skadeståndsskyldighet snarare än skyldighet att fullfölja konsortialavtalet²⁷⁴. Det bör under sådana omständigheter inte komma i fråga att gripa in i Bilfragmenterings förhållanden på det sätt som Gotthard Nilsson har begärt."²⁷⁵

Hovrättens motivering tyder på att den anser ett ingrepp i aktieägars rösträtt vara en ingripande åtgärd eftersom den får återverkningar på bolaget. Däremot finns ingen antydning om att det skulle vara uteslutet med en sådan åtgärd. Tvärtom hänvisades till de omständigheter som rådde i det konkreta fallet till varför åtgärden inte kunde komma på fråga. Inte heller går det att spåra någon annan inställning från hovrättens sida än att det i och för sig föreligger en skyldighet att fullgöra ett aktieägaravtal enligt sitt innehåll.

En långtgående säkerhetsåtgärd meddelades i rättsfallet Lööf ./ Irving:²⁷⁶

I målet yrkade sökanden att motparten enligt 15 kap. 3 § RB skulle förbjudas vid äventyr av vite att såsom uppgiven aktieägare i det bolag vari sökanden var aktieägare vare sig deltaga vid en förestående stämma eller utöva rösträtt för aktier i detta bolag. Grunden för detta yrkande var att motparten enligt sökanden inte fullgjort den hembudsskyldighet som ålåg motparten enligt bolagsordningen.²⁷⁷ Motparten var inte sedan tidigare aktieägare i bolaget. Tingsrätten biföll i interimistiskt beslut sökandens yrkande. Sedan stämman avhållits inkom motparten med ett yrkande att åtgärden skulle hävas. Tingsrätten avskrev målet från vidare handläggning eftersom ändamålet med den yrkade åtgärden uppfyllts sedan stämman avhållits.

Tingsrättens beslut är något anmärkningsvärt av två skäl. Det första skälet är att tingsrätten ansett sökanden ha ett natura-anspråk mot sin motpart när förpliktelsen hade sin grund i bolagsordningen.²⁷⁸ Om motparten varit bunden av ett aktieägaravtal hade dock inte detta utgjort något problem varför frågan inte vidare skall beröras. Det andra skälet är, som antytts, att

²⁷³ Se om detta begrepp avsnitt 6.1.1.

²⁷⁴ Att termen motsvarar aktieägaravtal framgår i avsnitt 4.5.

²⁷⁵ HVS Ö 1531 i beslut 1989-12-06.

²⁷⁶ Stockholms TR T6-373-90.

²⁷⁷ Sökandens tolkning av hembudsklausulen vilken tingsrätten lade till grund för sitt beslut kritiserades av Johansson, SvJT 1991, sid. 611 ff.

²⁷⁸ Jämför CityMail-målet nedan.

åtgärden förefaller väl långtgående för att skydda sökandens rätt. Åläggandet att avhålla sig från att utöva rösträtt förefaller fullt tillräckligt för att skydda sökanden. Varför motparten utöver detta också åläggs att inte delta vid den förestående stämman är svårare att förklara, särskilt när det sker i form av ett interimistiskt beslut. Dessutom kan man kritisera ett begrepp som ”delta”. Innebär det egentligen något utöver att avge röster, till exempel att yttra sig eller att närvara?²⁷⁹

Som framgick av Lööf ./.. Irving kan det negativa föreläggandet också användas för att hindra svaranden från att dra fördel av sitt avtalsbrott. Det finns framförallt två anledningar till varför ett sådant föreläggande ofta torde vara det mest praktiska alternativet. För det första har sökanden ett helt annat fog för sitt påstående om det redan föreligger ett avtalsbrott. För det andra är en sådan åtgärd typiskt sett mindre ingripande än framtvingandet av ett visst stämmobeslut eftersom den förra typen av åtgärd endast innebär att parterna får avvakta en slutlig prövning av tvisten innan respektive ståndpunkt angående avtalets innebörd vinner företräde. Samtidigt så kan en åtgärd som förhindrar svaranden från att dra fördel av ett avtalsbrott vara lika effektiv för att skydda sökandens rätt som ett föreläggande enligt vilket svaranden skall rösta i enlighet med avtalet. Det sagda skall illustreras med ytterligare några exempel.

Målet Time Warner ./.. Kinnevik²⁸⁰ visar här prov på utförligt och noggrant formulerade yrkanden:

TV 1000 Sverige AB (TV 1000) ägdes av Time Warner Entertainment Co. L.P. (Time Warner) och Industriförvaltnings AB Kinnevik (Kinnevik). Time Warner var minoritetsaktieägare och Kinnevik ensam majoritetsaktieägare. En återstående aktieägare var inte part i målet. Samtliga aktieägare var dock parter i det aktieägaravtal som åberopades i tvisten. Kinnevik hade för avsikt att rösta för en nyemission i TV 1000 vid en förestående extra bolagsstämma. Ett tidigare stämmobeslut om nyemission hade iniberats i

²⁷⁹ Frågan om vem som får närvara eller yttra sig på stämman är i princip en fråga som stämman får avgöra, se Nial och Johansson, Associationsrätt, sid. 161.

²⁸⁰ Sala TR T 385/95.

ett klanderprocess mot TV 1000. Vid den förestående stämman hade Kinnevik åter för avsikt att genomföra emissionen men nu utan sådant formfel som lett till det tidigare inhibitionsbeslutet. Time Warner menade dock att den planerade emissionen stod i strid med ABL och aktieägaravtalet. Vidare påstod Time Warner att Kinnevik och TV 1000 inte iakttagit det nämnda inhibitionsbeslutet. Time Warner framställde följande alternativa yrkanden interimistiskt:

I första hand yrkade Time Warner att tingsrätten skulle meddela förbud vid vite för Kinnevik att

- utöva rösträtt för sitt aktieinnehav vid den förestående stämman såvitt avsåg beslut av bolagsstämman rörande dels ändring av bolagsordningen och dels nyemission av aktier,
- teckna, erlägga betalning för och/eller mottaga aktier i TV 1000 vilka redan hade emitterats eller som skulle komma att emitteras med hänvisning till beslut fattade av den förestående stämman, samt
- annorledes utöva någon som helst rätt vilken härleddes eller skulle komma att härledas ur sådana aktier och innehavet av desamma.

I andra hand yrkade Time Warner att tingsrätten skulle meddela förbud vid vite för Kinnevik att utöva rösträtt för sitt aktieinnehav i TV 1000 vid den förestående bolagsstämman såvitt avsåg beslut av stämman rörande dels ändring av bolagsordningen och dels nyemission av aktier.

I tredje hand yrkade Time Warner att tingsrätten skulle meddela förbud vid vite för Kinnevik att

- teckna, erlägga betalning för och/eller mottaga aktier i TV 1000 vilka redan hade emitterats eller skulle komma att emitteras med hänvisning till beslut fattade av den förestående bolagsstämman, och
- annorledes utöva någon som helst rätt vilken härleddes eller skulle komma att härledas ur sådana aktier och innehavet av desamma.

Tingsrätten biföll i interimistiskt beslut det yrkande sökanden framställt i tredje hand. Fördelen med att framställa alternativa yrkanden framgår av följande utdrag ur domstolens motivering: ”En lämplig åtgärd för att säkerställa Time Warners rätt är ett förordnande i enlighet med Time Warners yrkande i tredje hand. Ett förbud för Kinnevik att rösta på [den

förestående] bolagsstämman [...] är en alltför ingripande åtgärd.”²⁸¹ Genom att framställa flera yrkanden kunde sökanden alltså både yrka på långtgående åtgärder och samtidigt minska risken för att tappa i en proportionalitetsbedömning. Särskilt avgörande var här att det tredje yrkandet inte avsåg att inskränka Kinneviks rösträtt.

Tingsrätten återkallade sedan sitt beslut vilket hovrätten fastställde. Sökanden ansågs inte längre ha visat sannolika skäl för sitt anspråk, men av de senare besluten framgår att såväl ABL som aktieägaravtalet ansetts kunna ligga till grund för sökandens yrkanden.²⁸²

Yrkanden av mer generell natur framställdes i det som här skall kallas CityMail-målet:²⁸³

Postbolagen AB förvärvade 75 % av aktierna i CityMail AB (CityMail). Postbolagen AB överlät sedan två aktieposter om vardera ca 20 % till Posten PIC respektive Bostadsbevis i Sverige AB (Bostadsbevis). Dessa tre bolag stod i koncernförhållande med varandra (Postbolagen). Enligt sökanden²⁸⁴ – minoritetsaktieägare i CityMail – skedde de senare överlåtelseerna endast i syfte att kringgå den s.k. 20 %- regeln²⁸⁵ som i avsaknad av annan reglering i bolagsordningen gällde på bolagsstämman i CityMail. Sökanden försökte genom att yrka på en säkerhetsåtgärd enligt 15 kap. 3 § RB hindra Postbolagen från att rösta för mer än 20 % av aktierna på bolagsstämma i CityMail. Sökanden grundade sitt yrkande på påståendet att ett kringgående av 20 %-regeln stred mot såväl ABL som bolagsordning.

I princip framställde sökanden två alternativa yrkanden. I första hand yrkades på förbud vid äventyr av vite för Postbolagen att rösta för mer än 20 % av aktierna i CityMail. I andra hand yrkades på förbud vid äventyr av vite för Postbolagen att agera för registrering eller

²⁸¹ Sala TR beslut 1995-11-30.

²⁸² Sala TR i slutligt beslut 1995-12-14 respektive SVH Ö 5476/95 i beslut 1995-12-22.

²⁸³ Stockholms TR T6-596-95. Målet handlades gemensamt med T6-597-95 och T6-598-95 och avgjordes genom likalydande beslut. Frånsett motpart var sökandens yrkande och anförda grunder likalydande i de tre målen.

²⁸⁴ Yrkande om säkerhetsåtgärd gjordes av flera parter. De ska dock här omnämnas i singularis.

²⁸⁵ Enligt dåvarande 9 kap. 3 § ABL ägde ingen rösta för egna eller andras aktier för mer än 20 % av de på stämman företrädde aktierna om inte annat föreskrevs i bolagsordningen. Enligt nuvarande 9 kap. 5 § ABL är ordningen den motsatta. Aktieägaren får rösta för fulla antalet aktier han äger eller företräder om inte annat stadgas i bolagsordningen.

verkställande av bolagsstämmobeslut som fattats med stöd av en majoritet bestående av Postbolagen.

Vad gäller yrkandet i den del det avsåg ett förbud att ansöka om registrering kan man fråga sig vilket syfte ett sådant yrkande har. Enligt 1 § 2 st. ABF skall en anmälan för registrering av ett beslut bolagsstämman fattat i princip undertecknas av en styrelseledamot eller av VD:n. Aktieägarna har alltså inget med registreringen av stämmobeslut att skaffa. Vad ett föreläggande som består i ett förbud att verka för registrering närmare sett innebär när föreläggandets adressat inte är styrelseledamot eller VD är inte en lätt fråga att besvara.

Frågan aktualiserades emellertid inte eftersom tingsrätten fattade följande beslut:

”Då [sökandens] yrkanden om förbud för annan att utöva rösträtt på bolagsstämma inte kan anses vara ett sådant anspråk som omfattas av bestämmelsen om säkerhetsåtgärd i 15 kap. 3 § rättegångsbalken, finner tingsrätten att yrkandena härom lagligen inte kan vinna bifall. Detsamma gäller yrkandena som framställts om förbud att påkalla, ansöka om eller agera i och för registrering och eller verkställande av sådana beslut vilka må komma att fattas på en bolagsstämma.”²⁸⁶

Domstolens motivering torde ge uttryck åt att sökanden inte kunde grunda ett natura-anspråk mot motparten på ABL eller bolagsordningen utan, om och när övriga förutsättningar var uppfyllda, endast ett anspråk på skadestånd enligt 15 kap. 3 § ABL. Av detta är det i så fall möjligt att dra slutsatsen att om rösträttsbegränsningen i stället varit införd i ett aktieägaravtal så hade sökanden som aktieägare i CityMail kunnat förbättra sitt rättsskydd. Om förvärvaren blivit bunden av ett sådant avtal genom sitt aktieförvärv hade det nämligen varit möjligt att i vart fall pröva sökandens yrkande enligt 15 kap. 3 § RB.

²⁸⁶ Stockholms TR T6-596-95 i beslut 1995-12-07.

I detta sammanhang skall också NJA 1964 s. 422 noteras. Rättsfallet och de närmare omständigheterna framgår ovan i avsnitt 5.2.2, men kort kan sägas att en aktieägare vann bifall till sitt yrkande att övriga aktieägare skulle förbjudas sälja sina aktier till dess att en skiljedomstol hunnit pröva frågan om de enligt ett aktieägaravtal hade rätt att sälja sina aktier. Trots att ett avyttringsförbud, ens ett tillfälligt sådant, måste anses vara en ingripande åtgärd (jämför 3 kap. 2 § ABL) så ger inte HD i de kortfattade skälen för sitt beslut uttryck för någon annan inställning än att när ett anspråk väl konstaterats så har en part också rätt till en åtgärd för att skydda sin rätt.

Ytterligare ett exempel på negativa förelägganden som kan nämnas är det ovan (avsnitt 5.3.2.3) redovisade Rösjö-målet. Föreläggandet visar på att gränsdragningen mellan ett anspråk mot en fysisk person och ett bolag han är aktieägare och styrelseledamot i inte är självklar:

I Rösjö-målet försökte sökanden hindra svaranden från att genomföra en emission av konvertibler i två bolag svaranden ägde och var ensam styrelseledamot i. Sökanden yrkade i form av säkerhetsåtgärd att sökanden vid äventyr av vite skulle förbjudas att utge konvertibla skuldebrev med rätt för långivare att teckna aktier i bolagen eller på annat sätt verkställa emissioner eller annat som skulle medföra rätt för annan att teckna aktier i bolagen.

6.4 Föreläggande mot bolaget

När en aktieägare får sina rättigheter enligt ABL eller bolagsordningen åsidosatta genom bolagsstämmans beslut uppstår aktieägarens anspråk i första hand mot bolaget. Aktieägaren får i en sådan situation möjlighet att föra talan mot bolaget om upphävande av stämmans beslut enligt 9 kap. 39-41 §§ ABL. När aktieägarens rätt grundar sig på ett aktieägaravtal är situationen annorlunda. Kränks aktieägarens rätt enligt avtalet är det mot den kontraktsbrytande parten anspråket uppstår. Ett undantag har behandlats i denna uppsats, nämligen det fall att domstolarna tillåter ett omvänt

ansvarsgenombrott. I annat fall förutsätter en talan mot bolaget att detta är bundet på avtalsrättslig grund.

6.4.1 Positivt föreläggande

Positiva förelägganden förutsätter att bolaget är bundet av avtalet på avtalsrättslig grund. Den möjlighet till omvänt ansvarsgenombrott som diskuterats i avsnitt 5.3.2 gav nämligen inte stöd för att det annars skulle finnas anspråk på positivt handlande från bolagets sida. En första och grundläggande fråga när ett yrkande skall riktas mot bolaget som avtalspart är om bolaget varit behörigt att ta på sig den aktuella avtalsförpliktelsen. Denna fråga har behandlats i avsnitt 5.4 i samband med det där redovisade rättsfallet Roussos ./ Älvkvarnen AB. Av detta avsnitt framgick att den mest betydelsefulla inskränkningen för bolaget att ingå som part i aktieägaravtal är att den aktuella förpliktelsen inte skall binda stämmans beslutanderätt.

Men antag att stämman redan fattat beslut i enlighet med den avtalade förpliktelsen: Föreligger det i så fall några hinder för att rikta ett yrkande mot bolaget för att säkerställa det anspråk förpliktelsen givit upphov till? Antag till exempel att ett bolag har tre aktieägare; A, B och C. Enligt avtal där såväl aktieägare som bolag är parter skall en nyemission genomföras vilket stämman också fattar beslut om. Sedan underlåter emellertid styrelsen att verkställa beslutet, till exempel därför att den står under inflytande av A och B som egentligen inte önskar att emissionen genomförs men inte velat rösta i strid med avtalet. Ett sådant föreläggande förutsätter att bolaget är part i avtalet. En aktieägare torde i denna sin egenskap nämligen inte ha ett anspråk mot bolaget att detta skall verkställa fattade stämmobeslut. (Se ovan avsnitt 4.1). Och häri ligger problemet. Om bolaget inte varit behörigt att ingå avtalet, kan avtalet då alls göras gällande? Svaret torde inte vara självklart. Å ena sidan möter man synpunkten att ett bolag inte kan ta på sig förpliktelser som strider mot funktionsfördelningen i ABL. Å den andra

sidan möter man synpunkten att det inte är uteslutet att ändå ge avtalet bolagsrättsliga effekter om samtliga aktieägare, tillsammans med bolaget, är parter i avtalet.²⁸⁷ Enligt min åsikt möter det inga avgörande hinder att anse bolaget förpliktat av en avtalad förpliktelse så länge det finns stöd i ett bolagsstämmobeslut på det sätt som nu diskuterats. Denna fråga skall också behandlas i nästa avsnitt, men då ur det ”spegelvända” perspektivet att sökanden yrkar på ett negativt föreläggande.

I sammanhanget får man emellertid inte glömma bort att ett föreläggande mot bolaget som går ut på att bolaget skall verkställa ett fattat stämmobeslut inte i sig får innebära allt för komplicerade åtgärder från bolagets sida. Det kan i så fall innebära att ett föreläggandet över huvudtaget inte kan meddelas. (Se avsnitt 6.1.1). I ett sådant fall blir den enskilde aktieägare som vill ha stämmobeslutet verkställt hänvisad till möjligheten att väcka skadeståndstalan mot styrelseledamöterna eller försöka få dem utbytt genom stämmobeslut.

6.4.2 Negativt föreläggande

Ett negativt föreläggande mot bolaget i anledning av ett aktieägaravtal torde kunna framställas i två fall, dels när bolaget är part i avtalet och dels när domstolen anser förutsättningarna för ett omvänt ansvarsgenombrott uppfyllda. När bolaget är part i avtalet förutsätter ett anspråk på denna grund som huvudregel att bolaget varit behörigt att ta på sig den aktuella förpliktelsen. I föregående avsnitt diskuterades om inte bolaget under förutsättning av ett bolagsstämmobeslut kan vara skyldigt att uppfylla positiva förpliktelser bolaget åtagit sig utan att ha varit behörigt att göra detta. Den frågeställningen förefaller inte vara av samma intresse när det gäller negativa förelägganden vilket skall framgå nedan.

²⁸⁷ Se Lowzow & Reed, sid. 57 f; Kansmark och Roos, sid. 31 och avsnitt 5.3.1 och

Med utgångspunkt i det exempel som gavs i föregående avsnitt kan den situation som är av intresse i detta avsnitt beskrivas på följande sätt. Antag att stämman av någon anledning fattar beslut om att en nyemission inte skall ske. Stämmans beslut överensstämmer med ett avtal där bolaget är part och vari bolaget förpliktat sig att inte genomföra en nyemission. Bolaget är i och för sig inte behörigt att underkasta sig en sådan förpliktelse eftersom frågan om nyemission faller under stämmans legala exklusiva kompetens. Trots stämmans beslut fattar styrelsen beslut om att emissionen skall genomföras. Kan en aktieägare som är part i avtalet utverka ett föreläggande som förbjuder bolaget att verkställa styrelsens beslut? Det orimliga i situationen torde stå klar redan här. En styrelse kan inte, i avsaknad av uttryckligt bemyndigande av stämman, fatta beslut om nyemission. När det gäller beslut som faller under stämmans legala exklusiva kompetens är det i princip alltid på det sättet att ett beslut från bolagsstämman är en förutsättning för att beslutet skall kunna verkställas. Ett giltigt bolagsstämmobeslut kan till exempel vara ett villkor för registrering av PRV²⁸⁸ eller för att en viss person skall äga talerätt i ett visst hänseende. Frågan om negativa förelägganden mot styrelsebeslut i den situation som nu diskuterats uppstår därför av praktiska skäl knappast.

Det finns dock, efter vad jag kunnat finna, ett undantag från vad som sagts ovan. Enligt 12 kap. 6 § ABL kan stämman fatta beslut om att bolaget skall utge en gåva. Verkställigheten av en sådan gåva är inte beroende av särskild registrering. Om styrelsen, i strid med ett fattat bolagsstämmobeslut, fattar beslut att bolaget skall verkställa utgivandet av en gåva är det, i likhet med vad som sades i föregående avsnitt, en förutsättning att bolaget åtagit sig i avtal att inte verkställa gåvan för att en aktieägare på egen hand skall kunna utverka ett föreläggande som förbjuder bolaget att verkställa gåvan.²⁸⁹ Det förutsätter också att aktieägaren själv är part i avtalet.

5.3.2.4.2.

²⁸⁸ Angående rättsverkningarna av registrering, se ovan avsnitt 4.6.2.

Förutsättningen att bolaget och aktieägaren är parter i ett avtal för att aktieägaren skall kunna utverka ett förbud mot styrelsens beslut har i sig inget att göra med att aktieägaren är just aktieägare, eller att beslutet att lämna gåvan faller in under stämmans exklusiva kompetens.²⁹⁰ Ett anspråk mot bolaget som består i att styrelsen inte äger verkställa sitt beslut torde nämligen förutsätta ett konkret rättsförhållande mellan bolaget och den sökande parten.²⁹¹

I rättsfallet AB Burox ./ Nobel Industrier AB²⁹² yrkade käranden, aktieägare i Nobel Industrier AB, på ett interimistiskt förbud för styrelsen i Nobel Industrier AB att verkställa ett aktieägartillskott styrelsen fattat beslut om. Käranden påstod bland annat att beslutet var sådant att det borde underställts stämman för godkännande, det vill säga att beslutet påstods falla under stämmans oskrivna exklusiva kompetens. Tingsrätten ansåg inte att käranden visat sannolika skäl för sitt yrkande och motiverade detta på följande sätt: ”Reglerna i aktiebolagslagen om klander av bolagsstämmobeslut har inte någon motsvarighet i fråga om styrelsebeslut. Vidare torde, såsom en huvudregel, en associationsmedlem sakna rätt att genom negativ fastställelsetalan utverka domstols dom rörande giltigheten av ett styrelsebeslut.”²⁹³

Om bolaget inte är part i ett aktieägaravtal krävs det vad jag valt att kalla ett omvänt ansvarsgenombrott för att bolaget skall kunna meddelas ett negativt åläggande. Denna fråga behandlades närmare i avsnitt 5.3.2.4. Men om ett aktieägaravtal ges bolagsrättsliga effekter i form av ett omvänt ansvarsgenombrott innebär det att bolaget, på yrkande av en aktieägare som är part i avtalet, kan förbjudas att verkställa ett avtalsstridigt stämmobeslut.

Ett exempel som gavs i avsnitt 5.3.2.3 var det så kallade Rösjö-målet:

²⁸⁹ Det kan dock noteras att styrelsen får fatta beslut om mindre gåvor.

²⁹⁰ En annan sak är att det påverkar gåvotagarens möjligheter att göra giltigheten av gåvan gällande, se 8 kap. 35 § ABL och Åhman, Behörighet och befogenhet, sid. 517.

²⁹¹ Se även Nial och Johansson, Associationsrätt, sid. 196 f och ovan avsnitt 4.1.

²⁹² Stockholms TR T6-451-91.

²⁹³ Stockholms TR T6-451-91 i beslut 1991-12-17.

I Rösjö-målet ålades aktiebolag förbud vid äventyr av vite att utge konvertibla skuldebrev i bolaget med rätt för långgivaren att teckna aktier i bolaget eller att på annat sätt verkställa emissioner eller annat som medförde rätt för annan att teckna aktier i bolaget.²⁹⁴

Ett annat rättsfall, Time Warner ./. TV 1000 AB avsåg säkerhetsåtgärder i anledning av klander.²⁹⁵

Sökanden yrkade att tingsrätten meddelade förbud vid vite för TV 1000 AB dels att mottaga teckningsanmälningar och betalning och/eller att utfärda aktiebrev i TV 1000 AB, vilka hade eller kunde komma att emitteras med hänvisning till beslut fattade av extra bolagsstämma i TV 1000 AB, dels att annorledes vidtaga någon som helst åtgärd i syfte att verkställa nämnda bolagsstämmobeslut. Tingsrätten fann det emellertid tillräckligt att, utan vitespåföljd, förordna att beslutet om nyemission tills vidare inte fick verkställas.

Tingsrättens beslut i ett fall som detta får sin betydelse genom regeln i 17 a § ABF enligt vilken PRV skall underrättas om ett beslut om inhibition av bolagsstämmans beslut, om bolagsstämmans beslut annars skall registreras. Denna möjlighet torde dock vara utesluten vid ett omvänt ansvarsgenombrott. (Se avsnitt 5.3.2.4.1). Hade det varit frågan om ett omvänt ansvarsgenombrott torde domstolen i stället ha varit hänvisad till att avgöra om sökandens yrkande helt eller delvis skulle bifallas.

Om den part som yrkar på en säkerhetsåtgärd vill förhindra verkställigheten av ett bolagsstämmobeslut som är sådant att det skall registreras är 1 § 2 st. ABF av särskilt intresse. Här framgår att som huvudregel skall en anmälan för registrering undertecknas av VD eller en styrelseledamot. Sökanden torde särskilt kunna yrka på ett föreläggande som ålägger såväl VD som samtliga styrelseledamöter att inte underteckna en sådan anmälan. Ett sådant föreläggande är mer preciserat än ett föreläggande som förbjuder bolaget att verkställa beslutet, som i Time Warner ./. TV 1000 AB ovan. Ett sådant yrkande kan också bli av särskilt intresse om den sökande i ett klanderfall

²⁹⁴ HVS Ö 992/84 i beslut 1984-08-15.

²⁹⁵ Stockholms TR T6-481-95. Rättsfallet behandlas också i avsnitt 6.1.2.

till äventyrs befarar att PRV trots att en domstol inhiberat stämmans beslut kan komma att registrera stämmobeslutet, se ovan avsnitt 4.6.2.

Vissa typer av verkställighetsförbud mot bolaget torde i praktiken vara i stort sett uteslutna på grund av sin ingripande karaktär. Dit hör till exempel förbud mot en styrelse, eller enskilda styrelseledamöter, som valts i strid med ett aktieägaravtal att företräda bolaget. I och för sig torde det inte finnas något som hindrar ett sådant föreläggande sedan väl ett anspråk mot bolaget slagits fast. Men ett bolag riskerar att möta svåra problem om det inte finns någon som kan företräda det, något som en domstol bör ta hänsyn till om den överväger ett sådant föreläggande.²⁹⁶

²⁹⁶ Se Johansson, SvJT 1991, sid. 614 ff.

7 Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

- SOU 1938:44 Processlagberedningens förslag till ny rättegångsbalk. II Motiv m.m.
- SOU 1986:23 Aktiers röstvärde. Betänkande av röstvärdeskommittén.
- SOU 1992:83 Aktiebolagslagen och EG. –En anpassning av den svenska lagen till EG:s bolagsdirektiv 1,2,3 och 12. Delbetänkande av Aktiebolagskommittén.
- SOU 1995:44 Aktiebolagets organisation. Delbetänkande av Aktiebolagskommittén.
- Prop. 1942:5 Förslag till rättegångsbalk.
- Prop. 1975:103 Förslag till ny aktiebolagslag, m.m.
- Prop. 1980/81:84 Förslag till lag om införande av utsökningsbalken m.m.
- Prop. 1984/85:96 Förslag till lag om viten m.m.
- Prop. 1993/94:196 Ändringar i aktiebolagslagen (1975:1385) m.m.
- Prop. 1997/98:99 Aktiebolagets organisation.
- Prop. 1998/99:35 Ny lag om skiljeförfarande.

Litteratur

- Bernitz, Ulf Otillbörligt ingripande i avtalsförhållande. –Ett konkurrensrättsligt problem i komparativt perspektiv; Festskrift till Lars Welamson, sid. 43-70; Stockholm 1987 (Bernitz, Otillbörligt ingripande i avtalsförhållande).
- Brocker, Stefan och Grapat, Jan Ansvarsgenombrott; Stockholm 1996 (Brocker och Grapat, Ansvarsgenombrott).
- Eberstein, Gösta Firma och namn. –Tillika en fråga om metod; Festskrift til Henry Ussing 5. maj 1951, sid. 101-109; København 1951 (Eberstein, Firma och namn).
- Eilard, Reinhold Svensk exekution i lagstiftning och rättstillämpning; Borås 1960 (Eilard, Svensk exekution i lagstiftning och rättstillämpning).
- Ekelöf, Per Olof Processuella grundbegrepp och allmänna processprinciper inom den allmänna processrättsläran; Stockholm 1956 (Ekelöf, Processuella grundbegrepp).
- Ekelöf, Per Olof och Boman, Robert Rättegång. –Första häftet (7 uppl.); Stockholm 1994 (Ekelöf I).
- Ekelöf, Per Olof Rättegång. –Andra häftet (7 uppl.); Stockholm 1994 (Ekelöf II (7 uppl.)).
- Rättegång. –Andra häftet (8uppl.); Stockholm 1996 (Ekelöf II (8 uppl.)).
- Ekelöf, Per Olof; Bylund, Torleif; Boman, Robert Rättegång. –Tredje häftet (6 uppl.); Stockholm 1994 (Ekelöf III).

Fahlbeck, Reinhold	Företagshemligheter, konkurrensklausuler och yttrandefrihet. –Kommentar till lagen 1990 om skydd för företagshemligheter; Stockholm 1992 (Fahlbeck, Företagshemligheter, konkurrensklausuler och yttrandefrihet).
Fitger, Peter	Domstolsprocessen – en kommentar till rättegångsbalken; Stockholm 1993 (Fitger, Domstolsprocessen).
-	Rättegångsbalken Del 1; Stockholm 1999 (Fitger, Rättegångsbalken Del 1).
-	Rättegångsbalken Del 2; Stockholm 1998 (Fitger, Rättegångsbalken Del 2).
Forsell, Hans	Tredjemansskyddets gränser – en studie av principen ”köp bryter lega” och indelningen i sakrätter och obligatoriska rättigheter; Stockholm 1976 (Forsell, Tredjemansskyddets gränser).
Gomard, Bernhard	Aktieselskabsret (2 uppl.); København 1970 (Gomard, Aktieselskabsret).
Grönfors, Kurt	Avtalsgrundande rättsfakta; Stockholm 1993 (Grönfors, Avtalsgrundande rättsfakta).
Grönfors, Kurt under medverkan av Dotevall, Rolf	Avtalslagen (3 uppl.); Stockholm 1995 (Grönfors, Avtalslagen).
Grönfors, Kurt	Avtal och association; Stockholm 1997 (Grönfors, Avtal och association).
Gärde, Natanael; Engströmer, Thore; Strandberg, Tore; Söderlund, Erik Hellner, Jan	Nya rättegångsbalken; Stockholm 1994 faksimilupplaga (Gärdes kommentar).
-	Speciell avtalsrätt II. Kontraktsrätt. –2 häftet. Allmänna ämnen (2 uppl.); Stockholm 1993 (Hellner, Speciell avtalsrätt II).
-	Skadeståndsrätt (5 uppl.); Stockholm 1995 (Hellner, Skadeståndsrätt).
Hessler, Henrik	Allmän sakrätt. –Om det förmögenhetsrättsliga tredjemansskyddets principer; Stockholm 1973 (Hessler, Allmän sakrätt).
Johansson, Svante	Bolagsstämma; Stockholm 1990 (Johansson, Bolagsstämma).
Kallenberg, Ernst	Svensk civilprocessrätt. –Andra bandet II; Lund 1935 (Kallenberg, Svensk civilprocessrätt).
Kansmark, Jan och Roos, Carl Martin Karlgrén, Hjalmar	Aktieägaravtal – en kortfattad handbok (2 uppl.); Stockholm 1994 (Kansmark och Roos). Studier över privaträttens juridiska personer och samfälligheter utan rättspersonlighet; Göteborg 1929 (Karlgrén, Studier över privaträttens juridiska personligheter).
Kedner, Gösta och Roos, Carl Martin	Aktiebolagslagen jämte Bokföringslagens bestämmelser om årsbokslut med kommentar. – Del 1 Kap. 1-10 (4 uppl.); Stockholm 1991 (Kedner och Roos, Aktiebolagslagen Del 1 (4 uppl.)).
Kedner, Gösta	Aktiebolagslagen med kommentarer (10 uppl.);

	Lund 1995 (Kedner, Aktiebolagslagen (10 uppl.)).
Kleineman, Jan	Ren förmögenhetsskada. – Särskilt vid vilseledande av annan än kontraktspart; Stockholm 1987 (Kleineman, Ren förmögenhetsskada).
Larsson, Sven	Fullgörelsetalan; Festskrift till Per Olof Ekelöf, sid. 462-484; Stockholm 1972 (Larsson, Fullgörelsetalan).
Lavin, Rune	Vitesföreläggandets adressat; Lund 1974 (Lavin, Vitesföreläggandets adressat).
-	Viteslagstiftningen. –En kommentar; Stockholm 1989 (Lavin, Viteslagstiftningen).
Lowzow & Reed Moberg, Krister	Aksjonæravtaler; Oslo 1993 (Lowzow & Reed). Moderbolags ansvar för dotterbolags skulder; Stockholm 1998 (Moberg, Moderbolags ansvar för dotterbolags skulder).
Nial, Håkan	Aktiebolagsrättsliga studier; Stockholm 1935 (Nial, Studier).
-	Om handelsbolag och enkla bolag (2 uppl.); Stockholm 1983 (Nial, Om handelsbolag och enkla bolag).
Nial, Håkan och Johansson, Svante	Svensk associationsrätt i huvuddrag (6 uppl.); Stockholm 1995 (Nial och Johansson, Associationsrätt).
Posselius, Elisabet; Grosskopf, Göran; Gometz, Ulf; Huldén, Lennart	Skyddet för aktiebolagets egna kapital (3 uppl.); Stockholm 1993 (Posselius m.fl., Skyddet för aktiebolagets egna kapital).
Prytz, Jesper och Tamm, Mart	Tillskott utan aktieteckning; Stockholm 1995 (Prytz och Tamm, Tillskott utan aktieteckning).
Rodhe, Knut	Obligationsrätt; Stockholm 1956 (Rodhe, Obligationsrätt).
-	Aktiebolagsrätt (17 uppl.); Stockholm 1995 (Rodhe, Aktiebolagsrätt).
Roos, Carl Martin	Avtal och rösträtt. –En aktiebolagsrättslig studie; Uppsala 1969 (Roos).
-	Mot en verklighetsorienterad juridik. –Några reflexioner kring Per Stjernquists juridiska författarskap; Festskrift till Per Stjernquist, sid. 19-27; Lund 1978 (Roos, Mot en verklighetsorienterad juridik).
Sandström, Jan	Hembud och lösningsrätt vid övergång av aktie; Stockholm 1976 (Sandström, Hembud och lösningsrätt).
Taxell, Lars Erik	Aktiebolagsstyrelsens kompetens att rättshandla. – En studie i Finlands gällande bolagsrätt; Helsingfors 1946 (Taxell, Aktiebolagsstyrelsens kompetens att rättshandla).
-	Aktieägarens rättsskydd; Åbo 1961 (Taxell, Aktieägarens rättsskydd).
-	Ansvar och ansvarsfördelning i aktiebolag; Åbo 1963 (Taxell, Ansvar).

- Aktiebolagets organisation; Åbo 1983 (Taxell, Aktiebolagets organisation).
- Werlauff, Erik och Nørgaard, Jørgen Vedtægt og aktionæraftale (1 uppl.); København 1987 (Werlauff och Nørgaard, Vedtægt og aktionæraftale).
- Werlauff, Erik Selskabsmasken; København 1991 (Werlauff, Selskabsmasken).
- Werlauff, Erik och Nørgaard, Jørgen Vedtægter & Aktionæroverenskomster (2 uppl.); København 1995 (Werlauff och Nørgaard, Vedtægter & Aktionæroverenskomster).
- Westberg, Peter Domstols officialprövning – en civilprocessuell studie i anknytning till RB 17:3 p 1; Lund 1988 (Westberg, Domstols officialprövning).
- Åhman, Ola Behörighet och befogenhet i aktiebolagsrätten. – Om aktiebolagets ställföreträdare och gränserna för deras representationsrätt; Uppsala 1997 (Åhman, Behörighet och befogenhet).

Tidskrifter

- Adlercreutz, Axel Personexekution eller skadestånd/avtalat vite i mål om konkurrensklausuler; SvJT 1991, sid. 445-454 (Adlercreutz, SvJT 1991).
- Borum, O.A. Aktionærs stemmeretsaftaler; Ugeskrift for Retsvæsen, Afdeling B sid. 213-219 (Borum, Ugeskrift for Retsvæsen 1971).
- Cohen, Michael Rättsfiguren aktieägartillskott – en civilrättslig översikt; SvJT 1994, sid. 513-524 (Cohen, SvJT 1994).
- Hørlyck, Erik Disregard of the Legal Entity in Scandinavian Company Law; Scandinavian Studies in Law (Vol. 24) 1980, sid. 205-217 (Hørlyck, Scandinavian Studies in Law).
- Johansson, Svante Interimistiska åtgärder vid aktiebolagsrättsliga processer. – Något om tillämpningen av 15 kap. RB vid processer grundade på aktiebolagslagen; SvJT 1991, sid. 601-617 (Johansson, SvJT 1991).
- Nial, Håkan Svensk rättspraxis. Bolags- och föreningsrätt 1969-1973; SvJT 1976, sid. 110-125 (Nial, SvJT 1976).
- NJA II 1985 Lag om viten, m m (NJA II 1985).
- Roos, Carl Martin Comparative Notes on Shareholders' Voting Agreements; Scandinavian Studies in Law (Vol. 15) 1971, sid. 163-189 (Roos, Scandinavian Studies in Law 1971).
- Westberg, Peter Kvarstad och sabotagerisk (RB 15:2); JT 1989/90, sid. 347-355 (Rättsfall) (Westberg, JT 1989/90).
- Civilprocessuella säkerhetsåtgärder – ett instrument för konfliktlösning?; SvJT 1990, sid. 161-176 (Westberg, SvJT 1990).

Övrigt

Hermansson, Magnus

Fullgörelse av naturaförpliktelser. – Principer för fullgörelse i Sverige med ledning av förfarandet i anglosaxiska rättssystem; Examensarbete vid Juridiska fakulteten, Lunds universitet, nr. 155/98 (Hermansson, Fullgörelse av naturaförpliktelser).

Nerep, Erik

Fråga om aktiebolags ansvar/medansvar för skada, som påstås ha åsamkats annat aktiebolag och dess aktieägare; ansvar grundat på medverkan eller det förhållandet att bolaget använts som instrument av dess huvudaktieägare (styrelseledamot och firmatecknare); Rättsutlåtande i mål vid Stockholms TR T6-39-98 bilaga 4 (10 sid.).

8 Rättsfallsförteckning

NJA

1915 s. 590	1972 s. 29	1991 s. 200
1922 s. 144	1978 s. 214	1993 s. 182
1928 s. 621	1982 s. 244	1993 s. 188
1942 s. 627	1987 s. 829	1995 s. 631
1960 s. 52	1990 s. 286	
1964 s. 422	1990 s. 338	

AD

1990 ref. 44

Publicerade hovrättsavgöranden

SvJT 1929 ref. s. 53

RH 1993 ref. 34

RH 1994 ref. 134

Opublicerade hovrättsavgöranden

HVS Ö 992/84

Rösjö-målet

HVS Ö 1248/89

AB Gotthard Nilsson ./ Bilfragmentering AB

HVS Ö 1531/89

AB Gotthard Nilsson ./ Stena Metall AB

SVH Ö 5476/95

Time Warner ./ Kinnevik

Opublicerade tingsrättsavgöranden

Helsingborgs TR

Yllfors ./ Yllfors och Nilervall

T 564/92

Sala TR T 385/95

Time Warner ./ Kinnevik

Stockholms TR

Löf ./ Irving

T6-373-90

Stockholms TR

AB Burox ./ Nobel Industrier AB

T6-451-91

Stockholms TR

Time Warner ./ TV 1000 AB

T6-481-95

Stockholms TR

CityMail-målet

T6-596-95; T6-597-95;

T6-598-95

Strömstads TR T 82/84

Rösjö-målet